

42605

T.C.
DUMLUPNAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
HUKUK BİLİMLERİ PROGRAMI

3984 SAYILI KANUN
VE RADYO -TELEVİZYON ÜST KURULU (RTÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

* 42605

DANIŞMAN:
Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ

HAZIRLAYAN:
Necdet AKSOY

KÜTAHYA-1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

3984 SAYILI KANUN VE
RADYO - TELEVİZYON ÜST KURULU
(RTÜK)
(Yüksek Lisans Tezi)

Arş. Grv. Necdet AKSOY
Kütahya-1995

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Zonguldak ili Ulus ilçesi doğdum. İlköğrenimimi aynı yerde, orta ve lise öğrenimimi ise Gerede'de tamamladım. 1989 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne kaydoldum. 1993 yılında aynı fakülteyi tamamlayarak, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Hukuku Bilimleri Programında Yüksek Lisans Yapmaya başladım. 1994 yılında aynı Enstitüde Araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. 1995 yılı Eylül ayında da " 3984 Sayılı Kanun ve Radyo - Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)" konulu yüksek lisans tezini tamamlayarak bilim uzmanı ünvanını aldım.

OZET

İletişimdeki gelişmeler içinde bulunduğumuz yüzyılın en belirgin özelliklerindedir. Özellikle kitle iletişimi bu yüzyılda oldukça gelişmiş, hatta klasik kuvvetler ayrımına dördüncü kuvvet olarak dahil edenler dahi olmuştur. Kitle iletişim araçlarının araçları arasındada en etkili olanı şübhesiz radyo ve televizyondur.

Radyo ve televizyon yayıncılığının başlaması 1900'lü yıllarda olmasına ramen gelişmeleri II. Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. Ülkemizde ise radyo 1927 yılında, televizyon 1964 yılında yayına başlamıştır. Önceleri bu yayınlar devlet tarafından yapılmış, özel kuruluşlara yayın yapma izni verilmemiştir.

1990 yılında ise hukuken yasak olmasına ramen, uydu aracılığı ile Almanya'dan bir özel televizyon yayına başlamıştır. Ardından bunu diğerleri takip etmiştir.

Bu fiili durumu hukukileştirme çalışmaları yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu aşamada Anayasanın 133. maddesi değiştirilmiş ve 3984 sayılı " Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve İşleyişleri Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.

Biz araştırmamızda Bu sürecin yanında 3984 sayılı kanunun değerlendirilmesini yaptık. Bu değerlendirmemizde genel yaygın ilkelerini, özel radyo ve televizyon kuruluşlarının kuruluş ve işleyişlerini ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görevlerini anlattık. Ayrıca Türkiye ve Dünyadaki benzeri durumlar hakkında da bilgi verdik. Yaptığımız değerlendirmelerde Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi Hükümlerini baz aldık. Son olarak Üst Kurulun teşkilatı ve personeli hakkında da kısa bilgi verdik.

ABSTRACT

The progressies in comminication are the most characteristical evidence in this century. Especially mass communication has already improved largely even it has been added as the fourth factor to the system of checks and balances by some scientists. Among the media as the mass comminication, of course, radio ant television are the most efficient ones.

Althought the broadcasting of radio and television started in 1990's their improvements have been after the Second World War. On the other hand, in our courtry, broadcasting of radio started in 1927 and the broadcasting of television started in 1964. Firstly, those broadcastings were alone by the state butpravate sectors couldn't broadcast of forbidden law.

In 1990 althought it was illegal one of the pravate television started to broadcast by means of the satellite from Germany. The order private television follow this.

Try to solve this unlawful broadcast to pass into law took the period of four years. During this priod, the number 133 was changed in constitution and the law numbered 3984 that contains the fountation of Radies and Television has been passed. In this stady, we mentioned about this period and criticized the law numbered 3984. General prenciples of communication, the foundation of pravate radio and television and the process of RTÜK have been studied in this project. Apart from this, it has been informed about the similiar organizations in Turkey and world. We largely got benefil from the main provisions of the Convention on Transfrantier Television Concern. In the end, we have given some information about the organization RTÜK and the members.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	8
GİRİŞ.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM RADYO TELEVİZYON YAYINCILIĞI VE HUKUKU

I- RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ TARİHİ GELİŞİMİ.....	12
A- GENEL OLARAK RADYO VE TELEVİZYON.....	12
B-RADYO VE TELEVİZYONUN TARİHİ GELİŞİMİ.....	15
1- Dünyada Radyo ve Televizyon:.....	15
2- Türkiye'de Radyo ve Televizyon.....	16
a- Devlet Tekeli veya TRT'nin Tarihi Gelişimi.....	16
b- Özel Radyo Televizyonlar ve Çoğulcu Dönem.....	22
aa- Dünya'da Özel Radyo ve Televizyonlar:.....	22
bb- Türkiye'de Özel Radyo ve Televizyonlar ve 133. Madde.....	23
II- RADYO VE TELEVİZYON YAYINLARININ KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARI İÇİNDEKİ YERİ VE HUKUK.....	27
A-KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARI VE RADYO TELEVİZYON YAYINLARI.....	28
1- Kitle Haberleşmesi Nedir?.....	28
2- Kitle Haberleşmesi ve Hukuk.....	30
3- Kitle Haberleşme Hukukunun Özelliği ve Niteliği:.....	31
B- HABERLEŞME HÜRRIYETİ.....	32
1- Genel Olarak.....	32
2- Haberleşme Hürriyetinin Hukuki Çerçevesi.....	35
3- Çeşitli Siyasal Sistemlerde Haberleşme Hürriyeti.....	37
a- Mutlakiyetçi Rejimler.....	37
b- Komünist ve Faşist Rejimlerde.....	38
c- Liberal ve Demokratik Rejimler.....	39

c- Liberal ve Demokratik Rejimler.....	39
4- Türk Hukukunda Haberleşme Hürriyeti.....	40
a- Genel Olarak.....	40
b- Anayasalarımızda Haberleşme Hürriyeti.....	41
c- Kanunlarımızda:.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

3984 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. GENEL OLARAK.....	50
II. 1990-1993 ARASI DÖNEM VE KANUNA OLAN İHTİYAÇ.....	51
A- SOSYAL YONDEN KANUNA OLAN İHTİYAÇ.....	51
B. HUKUKİ AÇIDAN 3984 SAYILI KANUNUN ÖNEMİ.....	54
III. 3984 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRMESİ.....	57
A. GENEL YAYIN İLKELERİ.....	57
1- Devleti ve Anayasal Düzeni Koruma Amacına Yönelik İlkeler.....	58
2- Milli ve Mahevi Değerlere İlişkin İlkeler:.....	60
3. Ailenin, Gençlerin ve Çocukların Korunmasına Yönelik İlkeler.....	61
4- Kişi Hak ve Hürriyetlerini Korumaya Yönelik İlkeler:.....	63
a-Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Hürriyeti.....	63
b- Din ve Vicdan Hürriyeti.....	64
c- Kişi Haysiyet, Şeref ve Haklarının Korunması:.....	65
d- Özel Hayatın Açıklanmaması:.....	67
e- Kişi Hak ve Hürriyetlerine Haberleşme Araçlarıyla Yapılan Saldırlara Karşı Hukuki Müeyyideler:.....	70
5- Görülmekte Olan Davalar ve Mahkeme Kararları ile ilgili İlkeler.....	70
6- Fırsat Eşitliği ve Tarafsızlık İlkesi.....	71
7- Telif Hakları ile ilgili ilkeler:.....	73
8- Yayın Süreleri İle İlgili Esas ve İlkeler.....	74
9- Düzeltme ve Cevap Hakkı İle İlgili İlkeler.....	75
10- Yayınlarda kumar, lotarya v.b. yönde programlara yer verilmemesi ile ilgili ilkeler:.....	75
B- REKLAMLAR İLE İLGİLİ İLKE ve ESASLAR.....	76

1-Reklam Nedir?	76
2- Reklamların Hazırlanması ile ilgili ilkeler	77
3- Çocuklara Yönelik Reklamların Özellikleri	79
4- Program Desteklenmesi	80
5- Reklamı Yasaklanan Ürün ve Hizmetler	81
6- Reklam Yayın Esasları	82
a- Reklam Türleri:	82
b- Reklam Yayınlama Biçimi ve Sunuluşu:	83
c- Reklamların Yerleştirilmesi:	84
d- Reklamların Yayın Süresi:	85
7. Reklamlarda Sorumluluk	86
8- Reklam Gelirlerinden Üst Kurul Paylarının Ödenmesi	86
a- Üst Kurul Payı	86
b- Reklam Bedeli:	87
c- Beyanname Vermeme ve Üst Kurul Payının Ödenmemesi Halinde Müeyyideler:	88
C- DÜZELTME VE CEVAP HAKKI	89
1- Genel Olarak	89
2- Radyo ve Televizyonda Düzeltme ve Cevap Hakkı:	91
3- 3984 Sayılı Kanuna Göre Düzeltme ve Cevap Hakkı	93
4- Düzeltme ve Cevap Hakkının Kullanılması Usulü:	95
D-ÖZEL RADYO VE TELEVİZYON KURULUŞLARI	96
1- Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kuruluşu	97
a- Ani Kuruluş:	97
b- Tedrici Kuruluş:	98
2- Kurucu ve Ortaklar	99
3- Sermaye Miktarı ve Hisse Senetleri	101
4- Teşkilat ve Organları:	103
a- Genel Kurul:	103
b- Yönetim Kurulu, Genel Müdür, Denetim Kurulu ve Sorumlu Müdür:	104
5- Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Bildirim Yükümlülükleri	106

E- YAYINLARIN DURDURULMASI	107
F- YENİDEN İLETİM YASAĞI	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU

I- GENEL OLARAK	111
II. ÜST KURUL ÜYELERİNİN SEÇİMİ, GÖREV SÜRESİ VE ÜYELERİN YENİLENMESİ	114
A- ADAYLIK VE SEÇİM	114
1. Adaylık:	114
2. Seçim:	115
3- Üst Kurul Üyelerinin TBMM Tarafından Seçilmesinin Anayasaya Aykırı Olduğu İddiası	116
B- ÜYELERİN GÖREV SÜRESİ VE YENİLENMESİ	119
1- Görev Süresi	119
2- Üst Kurul Üyelerinin Yenilenmesi	120
C- ÜST KURUL BAŞKANI VE BAŞKANYARDIMCISI	120
1- Başkan:	120
2- Başkan Yardımcısı:	120
III- ÜST KURULUN GÖREV VE YETKİLERİ	121
A- KANAL VE FREKANS TAHSİSİ YAPMAK, YAYIN İZİNİ VE LİSANSI VERMEK	121
1- Kanal ve Frekans Tahsisi Yapmak	121
2- Radyo ve Televizyon Kuruluşlarına Yayın İzni ve Lisans Vermek	124
a- Genel Olarak Yayın İzni ve Lisans	124
b- Lisans ve Yayın İzni Verilmesi İle İlgili Esaslar	125
aa- Lisans Başvurularının Değerlendirilmesi	127
bb- Lisans Türleri:	127
cc- Lisans Başvurusunda Şekil	129

c- Yayın İzni	130
d- Lisansların Devir ve Temlikî	131
e- Lisans ve Yayın İzninin İptali	131
3- Lisans ve Yayın İzni Ücretlerini Tesbit Etmek	132
a- Lisans Ücreti	132
b- Yayın Ücreti	134
B- RADYO VE TELEVİZYON YAYINLARINI DENETLEMEK	135
C- ŞİFRELİ VE KABLOLU YAYINLARI DÜZENLEMEK	137
D- KAPALI DEVRE TELEVİZYON SİSTEMLERİNİN KURULMASINA İZİN VERMEK VE BU YAYINLARI DENETLEMEK	138
1. Kapalı Devre Televizyon Yayın İzni	138
2. Kapalı Devre Televizyon Lisans Ücretleri	139
3- Kapalı Devre Televizyon Kuruluşlarının Yükümlülükleri	140
4- İzin Belgelerinin İptali	141
E- TRT KURUMU GENEL MÜDÜRÜ ve YÖNETİM KURULU ÜYELİKLERİ İÇİN ADAY GÖSTERMEK	142
F- YAYINCILIK KONUSUNDA DEVLETİ YURT DIŞINDA TEMSİL ETMEK	143
IV. ÜST KURUL ÜYELERİNİN TEMİNAT VE MALİ HAKLARI İLE ÜYELİK İLE BAĞDAŞMAYAN HALLER	143
A- TEMİNAT VE MALİ HAKLAR	143
B- ÜYELİK İLE BAĞDAŞMAYAN HALLER	145
V- ÜST KURULUN TOPLANTILARI VE KARAR YETER SAYISI	145
A- KURULUN TOPLANMASI, KARAR NİSABI VE GÜNDEM	146
B- OYLAMA VE KARARLARIN AÇIKLANMASI	146
VI- ÜST KURUL BENZERİ KURUL VE KURULUŞLAR	147
A- TÜRKİYE'DE	147
1. Söz Komiteleri	148
2- Radyo Yayınları Danışma Kurulu	149
3- Radyo ve televizyon Yüksek Kurulu (RTYK)	150

B- DÜNYA'DA	152
1- Amerika Birleşik Devletleri'nde:	152
2- İngiltere'de	154
3- Fransa'da	156
4- Almanya'da	157
5- Japonya'da	158

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU TEŞKİLATI

I. GENEL OLARAK	161
II. ÜST KURUL TEŞKİLATI	162
A- DANIŞMA VE DENETİM BİRİMLERİ	163
1. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği:	163
3- Denetim Birimi:	164
B-HİZMET BİRİMLERİ	164
1-Yayın Hizmetleri Başkanlığı:	165
a- İzleme ve Değerlendirme Dairesi:	165
b- Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı:	166
2- Teknik Hizmetler Başkanlığı	166
a- Planlama, Düzenleme ve Teşvik Dairesi Başkanlığı	167
b- İzin ve Tahsis Dairesi Başkanlığı	167
c- Etüd, Proje, Yatırım ve Teknik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı	168
3- Dış İlişkiler Başkanlığı:	168
a- Milletlerarası İlişkiler Dairesi Başkanlığı:	169
b- Kurumlararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı:	169
4- Hukuk İşleri Dairesi Başkanlığı:	170
C- YARDIMCI BİRİMLER	170

1- Bütçe, Mali Hizmetler ve Muhasebe Dairesi Başkanlığı:	170
2- Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı:	171
3- İdari Hizmetler Dairesi Başkanlığı	171
D- ÜST KURUL PERSONELİ	172
III. ÜST KURUL VE TEŞKİLATININ BÜTÇESİ	173
A-BÜTÇE	173
1- Üst Kurulun Gelirleri	173
2- Bütçenin Hazırlanması ve Kesin Hesabı	174
B- HARCAMALAR	174
C- MUHASEBE	175
SONUÇ	176
KAYNAKLAR	179
I- KİTAP VE MAKALELER	179
II- ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR, ANAYASALAR VE KANUNLAR	183

KISALTMALAR

A.Ö.F.....	Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
A.Ü.S.B.F.....	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
A.Ş.....	Anonim Şirket
ABD.....	Amerika Birleşik Devletleri
B.Y.Y.O.....	Basın Yayın Yüksekokulu
bkz.....	bakınız
FSEK.....	Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
İ.T.İ.A.....	İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İ.Ü.H.F.....	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İ.Ü.H.F.M.....	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
M.G.K.....	Milli Güvenlik Kurulu
md.....	Madde
MMDS.....	Birden fazla noktadan radyo ve televizyon yayınının alınabilmesini sağlayan bir mikro dalga iletim ve dağıtım sistemi
P.T.T.....	Posta, Telefon, Telgraf Genel Müdürlüğü
R.G.....	Resmi Gazete
RTÜK.....	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
RTYK.....	Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu
s.....	sayfa
S.....	Sayı
S.P.K.....	Sermaye Piyasası Kurulu
S.Ü.H.F.....	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
T.B.M.M.....	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.K.....	Türk Ceza Kanunu
T.K.....	Ticaret Kanunu
T.O.D.A.İ.E.....	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
T.R.T.....	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
Y.K.D.....	Yargıtay Kararları Dergisi
yön.....	yönetmelik

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, muhakkak ki önce düşünme sonra da konuşma hususiyetlerinin onda bulunmasıdır. Konuşma hususiyetide zaten düşüncelerin söz ile ifadesi, kişisel görüş ve inançlarının başkasına anlatılmasıdır. Ayrıca insanlar genelde (hiç olmazsa çoğu zaman) iç güdüleri ile değil düşünceleriyle hareket etmektedirler. Böylece kişilerin hareketlerinin temelinde de düşüncenin yereldiğini söylememiz yanlış olmaz.

Düşünceyi açıklayabilme (söz veya hareket ile) hususiyeti insanları kişi (birey) yapan özelliklerinin başında gelmektedir. Bu nedenle fertlerin başlı başına bir kişilik sahibi olmalarında, beyinlerinin içinde gayrı maddi olarak bulunan inanç ve düşüncelerin açıklanabilmesi çok büyük önem taşımaktadır.

Düşünceleri açıklayıp başkalarına duyurabilmede de en önemli vasıta haberleşme araçlarıdır. Dolayısıyla düşünceleri açıklayabilme ile haberleşme araçlarına yönelik hürriyetlerin tanınması arasında büyük ölçüde bir paralellik mevcuttur. Haberleşme araçları iki gruba ayrılarak incelenmektedir. Birinci grupta özel haberleşme araçları yer almaktadır. Bunlara yönelik hürriyetler "özel haberleşme özgürlüğü veya mektup, telefon, telgraf dokunulmazlığı" olup Anayasanın 22. maddesinde tanınmıştır. Ancak bunlar araştırmamızın dışındadır. İkinci grupta ise kitle haberleşme araçları dediğimiz basın ve radyo - televizyon yer almaktadır. Bu araçların hepsine birden "medya" da denilmektedir.

Kitle haberleşme araçları yoluyla yapılan haberleşmenin ön şartı olan "özgürlük" (düşünceyi açıklayabilme ve yayabilme, haber alabilme ve verebilme hürriyeti) bütün bu araçları kapsayacak şekilde "haberleşme hürriyeti" olarak tarif edilmektedir. Yani haberleşme hürriyeti kavramı, kitle haberleşme araçlarının

hepsine yönelik hürriyetleri içermektedir. Bu alan ile ilgili hukuk dalında “kitle haberleşme hukuku” veya sadece “haberleşme hukuku” denilmektedir.

Ancak kitle haberleşme araçlarının her birinin kendine has bazı özelliklerinin bulunması ve kitle haberleşmesine ait bazı hukuki problemlerin diğer hukuk dallarının içinde yer alması sebeplerinden dolayı kitle haberleşme hukuku tek bir kanun içerisinde toplanılamamaktadır. Gerçekten ülkemizde basın araçları (mevkuteler) ve radyo - TV gibi kitle iletişim araçlarının her birine ait farklı kanunlar vardır. Radyo ve televizyonun uzun yıllar devletin tekelinde bulunması, buna karşılık basın araçlarının özel şahıslar eliyle işletilmesi sebebiyle bu ikisini birden içeren kanunların yapılmasını önlemiştir.

Kitle haberleşme hukukunun kaynaklarını, haberleşme araçlarını düzenleyen hukuk normlarının (basın kanunu, radyo ve televizyon kanunu, sinema ve video kanunu) oluşturduğunu yukarıda söylemiştik. Biz araştırmamızda bu hukuk normlarından sadece radyo ve televizyon kanununu inceleyeceğiz.

Bilindiği üzere radyo ve televizyon günümüzde en çok kullanılan kitle iletişim aracıdır. İnsanın sosyal bir varlık olması, gerek toplum içinde gerekse diğer toplumlarda olan olay ve gelişmelerden haberdar olma arzusu taşımasına sebep olmaktadır. Radyo ve televizyon diğer araçlara göre daha hızlı, sesi ve görüntüyü anında aktarmak suretiyle de daha inandırıcı olması nedenlerinden dolayı insanların bu yöndeki arzularına daha iyi cevap verebilmektedir.

Radyo ve televizyona olan bu yoğun ilgi, yayıncılık sahasının her geçen gün biraz daha genişlemesine ve gelişmesine yol açmıştır. 1990 yılına kadar ülkemizde devlet tekeliyle yapılmakta olan radyo ve televizyon yayıncılığı bu tarihten sonra delinmiş, özel radyo ve televizyon kuruluşlarında yayın yapmaya başlamışlardır. Artık yayıncılık alanında “tekel dönemi” sona ermiş, “çoğulcu dönem” başlamıştır.

Çoğulcu radyo ve televizyon sisteminin demokratik hayata büyük katkısı olmaktadır. Her türlü fikrin demokratik kurallar içerisinde seslendirilebilmesi imkanı doğmuş ve kişiler her fikre saygı göstermesi gerektiğinin bilincine varmışlardır.

Biz araştırmamızda radyo ve televizyon yayıncılığını ve özellikle çoğulcu dönemdeki gelişmelerin hukuki yönünün üzerinde duracağız. Bu amaçla birinci bölümde genel olarak radyo ve televizyonun tarihini, haberleşme hürriyetini ve bu ikisinin Dünyada ve Türkiye'deki gelişmelerinden bahsedeceğiz. İkinci bölümde ise çoğulcu dönemde radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemek için çıkarılan 3984 sayılı kanunu değerlendireceğiz. Bunu yaparken de kanunda yer alan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili ilke ve esasları aktarmaya çalışacağız. Ayrıca bu alanda milletlerarası sözleşmelerde (Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi) kabul edilen ilke ve esasları da karşılaştırmalar yapacağız.

nc bölümde Radyo ve Televizyon st Kurulunu (RTÜK) ve görevlerini incelemeye çalışacağız. Son bölümde ise st Kurul Teşkilatını inceleyeceğiz.

Radyo ve Televizyon yayıncılığı alanında, çoğulcu dönemdeki gelişmeleride içeren ilk araştırma olması sebebiyle gerek yayıncılara gerekse diğer kişilere çalışmanın faydalı olması dileğimizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RADYO TELEVİZYON YAYINCILIĞI

VE HUKUKU

I- RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ TARİHİ GELİŞİMİ

A- GENEL OLARAK RADYO VE TELEVİZYON

İletişim; insanlığın yaratılması ile ortaya çıkan ve tam o zamandan beri kullanılan bir araçtır. İnsanlığın ilk devirlerinde kullanılan iletişim araçları arasında mağaralara çizilen resimler, ateş yakarak çıkarılan dumanlar ve bu dumana verilen şekiller, tam-tam sesleri sayılabilir.

İletişim; genel olarak bilimde "kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerine" denilmektedir.¹ Bu çok geniş manada olan tanımı biraz daha daraltarak "insanlar arasında herhangi bir konuda bilgi alışverişi" olarak tanımlayabiliriz.² Burada önemli olan iletişimin insanlar arasında olmasıdır. İnsanlar artık birbirlerinin yanında makinalarla da ilişki kurmaktalar, bu tür iletişimde yukarıda sayılan

¹ DÖNMEZER, Sulhi, Sosyoloji, Ankara, 1982, s.4.

² WILLIAMS, E.Roger, Genel İletişim Kavram ve Modeller (Çev.Akın, ERGÜDEN) Kurgu, Eskişehir Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi Dergisi, Ekim, 1976, Sayı:2, s.280.

özelliğın bulunmaması onun iletişim değıil tek yanlı "bilgilendirme" sayılabileceğı kabul edilmektedir.³

İletişimin insan hayatında meydana gelen değışikliklerin temeli olarak kabul eden bir başka görüş ise iletişimin olumsuz yönünü ortaya koymakta ve yanlış bilgilendirmeler sonucu insanların ruhi hallerinde ortaya çıkan değışiklikleri açıklamaktadır.⁴

Yukarıda da açıkladığımız gibi iletişim insanlık tarihi ile gelişmiş ve bu amaçla değışik araçlar kullanılmıştır.

Nüfusun artması ve insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamalarından sonra toplum içinde iletişimi sağlamak maksadı ile değışik yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca toplumlararası iletişim ile ilgili olarak da bir çok teknik geliştirilmiştir. Duvar yazılarının yerini kitabeler, dumanlı haberleşme yerine ise güvercinli haberleşme, atlı süvariler vb. hep iletişimin bir araçları olarak kullanılmıştır. Matbaanın icadı ve gelişimi ile gazeteler, dergiler, kitaplar, broşürler basılmış ve toplumda, toplumlararası iletişimde kullanılmışlardır.⁵ Son aşama olarak ise radyo ve televizyon bu işlevi görmeye başlamıştır. Radyo ve televizyon sesi ve/veya görüntüyü aynı anda daha uzak yerlere ulaştırabilmesi, güncelliğı daha süratle yakalayabilmesi, ayrıca kişilerin bunlardan faydalanmakta bir güçlükle karşılaşmaması bakımından hızla gelişmiş ve diğeri iletişim ustalarından daha ön plana çıkmışlardır. Bu bakımdan radyo ve televizyon günümüz kitle iletişiminde en fazla kullanılan araçlardır. Yaptığımız bu çalışmada iletişim araçlarından radyo ve televizyonu, özellikle Türkiye'de son beş yıllık süre içindeki gelişmesini inceleyeceğiz. Bunun için önce radyo-televizyon yayını nedir? sorusunu cevaplandıralım. Bunun için önce hem radyonun hemde televizyonun ortak unsuru olan "yayın" kavramını tanımlayarak başlamak daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.

³ GİRİTLİ, İsmet, Günümüzde Haberleşme, Der.Yayınları, İstanbul, 1988, s.20.

⁴ WILLIAMS, s.286.

⁵ AZİZ, Aysel, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü.SBF yayını, Ankara, 1981, s.1.

Yayın; ses ve görüntünün elektromanyetik dalgalar aracılığı ile belirli bir yerden topluma özel alıcılar vasıtası ile aktarılmasıdır.⁶ Ancak her elektromanyetik dalgalar aracılığı ile yapılan ses ve görüntü aktarılmasına "yayın" denilmemektedir. Bu tür aktarımlara yayından farklı olarak "Uzak iletişim" denilmektedir. Uzak iletişimi, yayından ayıran üç belirgin özellik vardır. Bunlar;

- Uzak iletişimde verilen bir haberdir, bir hizmettir, yayında olduğu gibi bir program niteliği taşımaz.

- Uzak iletişimde belirli bir hizmetin bir kişiye aktarılması söz konusu olup, veren kadar alan kişi de bellidir. (belirgin örnek olarak çeşitli amaçlarla kullanılan telsiz yayınları)

- Uzak iletişimde zaman yönünden bir süreklilik yoktur. Hizmetin gerektirdiği durumlarda ve zamanlarda iletişim yapılır. Oysa kitle iletişimde zaman yönünden sürekli bir iletişim söz konusudur.⁷

Yayın için yapılan bu tanımdan sonra radyo ve televizyon yayınlarını tanımlayabiliriz.

Radyo yayını: Kulakla duyulabilecek sinyallerin radyo frekansları aracılığı ile boşlukta yayılması ve bunun sonucunda bu sinyallerin bu amaç için geliştirilmiş özel alıcılar aracılığı ile toplum oluşturan bireylerce izlenmesidir.

Televizyon yayını: Elektromanyetik dalgalar enerjisi aracılığı ile bir olayın, topluma hem ses hemde görüntü olarak aktarılmasıdır. Bu aktarımda, boşlukta yayılan ses ve görüntü sinyalleri bu amaç için geliştirilmiş alıcılar yolu ile tutulurlar.

Bu aktarımda, boşlukta yayılan ses ve görüntü sinyalleri bu amaç için geliştirilmiş alıcılar yolu ile tutulurlar.⁸

Türk Hukukunda radyo ve televizyon tarifine üç yerde rastlamaktayız. Bunlardan ilki 2813 sayılı Telsiz Kanununun 3. maddesinin 'b' fıkrasındadır. "Radyo-Televizyon Yayını; Radyo dalgaları yoluyla doğrudan kitle haberleşmesi

⁶ AZİZ, Radyo Televizyona..., s.6.

⁷ AZİZ, Radyo Televizyona ..., s.7.

⁸ TAŞER, Cengiz, Radyonunu Organizasyonu ve Özerkliği, TRT Yayını, Ankara, 1968..s.7.

amacıyla yapılan ses, televizyon veya öteki tip yayınları kapsayan yayın şeklidir" olarak tanımlanmıştır.

İkincisi 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 3.Maddesinin 'a' ve 'b' fıkralarında yapılmıştır. Buna göre:

"Radyodifüzyon (Radyo Yayını): Elektromanyetik dalgalar yoluyla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan ses yayınları"

"Televizyon Yayını: Elektromanyetik dalgalar yoluyla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan, hareketli veya sabit resimlerin sesli veya sessiz kalıcı olmayan yayını" şeklinde tarif edilmektedir.

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanununun 3 maddesinin 'b' ve 'c' fıkralarında da rastlamaktayız. Buna göre;

"Radyo yayını: Elektromanyetik dalgalar ve diğer yollarla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan ses yayınları"

"Televizyon yayını: Elektromanyetik dalgalar ve diğer yollarla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan, hareketli veya sabit resimlerin sesli veya sessiz, kalıcı olmayan yayını" şeklinde tarif edilmiştir.

B-RADYO VE TELEVİZYONUN TARİHİ GELİŞİMİ

1- Dünyada Radyo ve Televizyon:

Radyo ve televizyon şimdiye kadar hep birlikte anılmalarına rağmen, doğuşları yönünden birbirinden ayrılırlar. Radyo sadece sese dayanan bir araç olduğundan teknik olarak daha önce bulunmuştur. Televizyon ise radyonun sesine görüntü eklenmesi işi olarak 10-15 yıllık gecikme neticesinde bulunmuştur.

Radyo ile ilgili ilk buluş, telsizin babası olarak bilinen James Clerk Maxwell tarafından 1860 yılında olmuştur. Radyonun kitle iletişim aracı olarak sürekli kullanılması, kamuya seslenen söz ve müzik yayınlarını yapması ise 1920'lerden

sonra olmuştur. İlk sürekli radyo vericisi 2 Kasım 1920'de A.B.D.'de çalışmaya başlamıştır. Diğer ülkelerde de yayınlar gecikmemiş 1922 ile 1927 arasında bütün dünyaya yayılmıştır.⁹

Televizyon ile ilgili olarak ise teknik gelişmeler 1839 yılında Edmond Becquerel'in ışığın elektrokimyasal etkisini bulması ile başlayan ve 1927-1928 yıllarında A.B.D.'de General Electric (GE)'de danışman mühendis olarak çalışan Dr.EFW.Alexanderson'un çalışmalarıyla yayına başlatılan televizyon istasyonuna kadar devam etmiştir. 1928 yılında (GE) hafta da üç gün yarımşar saat düzenli test yayını yapmaya başlamıştır.¹⁰

İlk düzenli televizyon yayını ise 1936 yılında İngiltere'de başladı. Televizyon alıcılarının olmaması sebebiyle bu yayınlar geniş kitleler tarafından izlenemedi. İkinci dünya savaşının başladığı yıllarda (1939) yayınlara savaş sonuna (1945)'e kadar ara verildi. A.B.D.'de ise 1936 da başlayan deneme yayınları 1941 de düzenli hale gelerek dünyada ikinci televizyon yayını yapılan ülke olmuştur. Daha sonra sırası ile Sovyetler Birliği, Almanya, Fransa ve diğer ülkelerde de düzenli olarak televizyon yayını yapılmaya başlanmıştır.¹¹

2- Türkiye'de Radyo ve Televizyon

a- Devlet Tekeli veya TRT'nin Tarihi Gelişimi

Türkiye'de Radyo ve televizyon yayıncılığı özel radyo ve televizyon yayınları başlamadan önce dört ayrı dönem halinde incelenmekteydi. Bunlar;¹²

(1) Özel şirket dönemi

(3) 1946-1960 dönemi

⁹ AZİZ, Radyo Televizyona..., s.8-14.

¹⁰ POZISWODE Raymond S; HAPPE, Bernard, Televizyonun Tarihi, (Çev.Mehmet Keskin) Eskişehir Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi Dergisi, Ekim, 1979, Sayı:2.S.205-225.

¹¹ AZİZ, Radyo Televizyona...,s.15-17.

¹² VURAI, Sacide, Radyo -TV, Kurumlarında yönetim ve Türkiye'deki Uygulama Anadolu Ün.Açıköğ.Fak.Yayını Eskişehir,1986, s.103-122.

(2) Devlet radyosu dönemi(1936-1946 (4) 27 Mayıs Dönemi

Ancak artık bu dönemlere beşincisi yani 'özel radyo ve televizyonlar dönemi' de ilave edilmelidir. Biz Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarının tarihi seyrini dönemlere ayırmadan, tarih sıralamasına göre incelemeyi daha uygun bulmaktayız. Buna göre Türkiye'de radyo yayınları 1927 yılında dünya ile yaklaşık 6-7 yıllık bir fark ile başlamıştır.¹³ Hükümet; 21 Şubat 1924 tarihinde çıkarılan 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çerçevesinde 1926 yılında aldığı bir kararla Ankara'da ve İstanbul'da iki verici istasyonu kurulması için 10 yıllık bir sözleşme imzalanmıştır. Gerçekten 406 sayılı Kanununun 2. ve 3. maddeleri belirli şartlarda özel teşebbüse radyo yayını yapma hakkını tanıyordu. Bundan faydalanan İşbankası, Anadolu Ajansı ve Fransızların ortak oldukları Türk Telsiz, Telefon Anonim Şirketi kurularak radyo yayını yapmak maksadı ile harekete geçmiştir. Hükümet ile yapılan ve 10 yıllık bir süreyle öngören sözleşmede Ankara ve İstanbul'da olmak üzere iki radyo vericisi kurulması kararlaştırılmıştır. Sözleşmeye göre şirket bütün yayınlarını PTT idaresi adına yapacak ve Türkiye sınırları içinde kamu yararına uygun siyasal, ekonomik, sosyal, bilimsel, nutuk, konferans ve konserler ile hava durumu ve diğer olayları yayınlamak amacını güdecek idi. Bu amaçla 1927 yılında Ankara'da önce Yenişehirde, sonra Cebecide radyo yayıncılığı yapmaya başlamıştır. İstanbul'da ise daha sonra yayına geçmiştir.¹⁴

Ancak tarihler konusunda kaynaklarda birbirine uymayan bilgiler yer almaktadır. Bir başka görüş ise Türkiye'de radyo yayınlarının 6 Mayıs 1927'de önce Ankara Radyosu ile başladığı ardından Eylül ayı içerisinde İstanbul Radyosunun yayına başladığını belirtmektedir.¹⁵

¹³ OSKAY, Ünsal, Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon, A.Ü.SBF yayını, Ankara, 1971, s.13, AZİZ, 112. İÇEL, Kayıhan, Kitle Heberleşme Hukuku, Beta yayınları, İstanbul 1990, s.35.

¹⁴ AZİZ, Aysel, Radyo ve Köy Yayınları, TRT Merkez Program Dairesi Başkanlığı yayınları Sayı:11, yıl:1968, s.7.

¹⁵ KOCABAŞOĞLU, Uygur, Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, A.Ü.SBF Yayını, Ankara, 1980; Ayrıca KOCABAŞOĞLU, U. Türkiye'de Radyo Yayınlarının Başlamasına Dair Bir Not. A.Ü.SBF, Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1977-1978 Ankara 1979, s.177-184.

1933 yılından itibaren Türkiye'de bütün alanlarda olduğu gibi radyo yayınları konusunda da "devletleştirme" çalışmalarına başlanmıştır. Bu sebeple 1936 yılında istasyonların yetersiz olduğu gerekçesi ile Türk-Telsiz Telefon A.Ş. ile olan sözleşme iptal edilmiş ve yayınlar PTT idaresine verilmiştir. Vericileri daha güçlendirmek amacıyla "marconi" firması ile bir sözleşme imzalanmıştır. Buna göre Ankara ve İstanbul'da güçlü verici istasyonları kurulmuştur. Bu vericilerden PTT idaresi tarafından Ankara Radyosu ve yurt dışına yayınlar Temmuz 1938'de yapılmaya başlamıştır. İstanbul Radyosu ise yeni verici istasyonlarından II.Dünya Savaşı sebebiyle ancak 1949 yılında yayına başlayabilmiştir.¹⁶ 1940 yılında yayıncılık yetkisi İçişleri Bakanlığının Basın Bölümü ile PTT idaresinin radyo yayıncılığı kısmı birleştirilmesi ile kurulan Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Bu dönem 1940-1964 yılları arasında 25 yıl boyunca devam etmiştir.¹⁷

1950 yılından sonra siyasi iktidar değişikliği ile radyo yayınları bütün Türkiye'ye yaygınlaştırılması çalışması başlatılmıştır. Devrin Başbakanı Menderes'in "Köydeki öküzün boynuna bile radyo asacağız" sözü bu dönemde radyo yayınlarının yaygınlaştırılması konusuna büyük önem verildiğinin bir göstergesidir.¹⁸

1958 yılında Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı kurulmuştur. 1959 yılında bir Türk firması ile 7 ilde radyo vericisi kurulması konusunda sözleşme imzalanmıştır. II.Beş Yıllık Plan döneminde bu istasyonlardan 5 tanesi hizmete girmiştir. III.Beş Yıllık Plan döneminde radyo yayınları tüm yurdu yayın alanına almıştır. 1974 yılından sonra TRT I, TRT II ve TRT III. adları ile farklı şehirlerde yayına başlamıştır. Bu arada bölgesel nitelikte radyo yayınları Çukurova, Van, Gaziantep,

¹⁶ AZİZ, Radyo ve Televizyon..., s.113.

¹⁷ OSKAY, Toplumsal Gelişimde ..., s.15.

¹⁸ GOODMORNING ANKARA, Özgıda-İş Dergisi, Sayı:6, Aralık 1993, s.44.

Trabzon ve Hakkari bölge radyoları ile başlamıştır. 1980 yılında TRT'nin radyo yayını verici gücü 5158 KW'ta istasyon sayısı ise 22'ye ulaşmıştır.¹⁹

Türkiye'de televizyon yayınları dünyadakilerden yaklaşık 32 yıllık bir gecikme ile başlamıştır. Televizyon yayınları ile ilgili tarihi gelişmelere geçmeden önce Türkiye'de televizyon yayıncılığını ortaya çıkaran sebepler üzerinde duralım.

Türkiye'de televizyon yayınlarına özellikle 1950-1960 yılları arasında köyden kente olan göçün sebep olduğu söylenmektedir. Gerçekten bu dönemin başında köy nüfusu 15.7 milyon iken şehir nüfusu 5.2 milyon, dönemin sonunda ise köy nüfusu 18.8 milyon, şehir nüfusu 8.8 milyon olmuştur. Televizyon yayınlarının başlamasına sebep olan diğer bir gelişme ise sözü edilen dönemde Türk Toplumunun "tüketim toplumu" kimliğine ulaşmasıdır. Özel sektörün desteklenmesi, daha büyük tüketici kitlelerine ulaşabilmesi amacıyla televizyon yayınları başlatılmıştır. Bir başka sebep ise okuma yazma nisbetinin düşük olduğu toplumumuzda bir eğitim aracı olarak televizyonun kullanılması çalışmalarıdır.²⁰

Diğer bir sebep olarak komşu ülkelerde yapılan televizyon yayınlarının ülkemizden (Karadeniz Bölgesinde Sovyet ve Romen, Bulgar, Yugoslav TV'leri, Egede Yunan Televizyonu, Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu'da ise Arap televizyonları) izlenilebilmesi, Avrupa ve diğer batılı ülkelerde ise "renkli televizyon yayınları" yapılmaya başlanması ile toplumumuzda meydana gelen "özlem"lerin giderilmesi gösterilebilir.

Bunun yanında televizyonun, birazda ard düşünce ile, gelir dağılımı bakımından huzursuz olan grupları günlük meselelerden uzaklaştırmak için bir "oyalama aracı" olarak getirildiğini söyleyenlerde vardır.²¹

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı televizyon yayıncılığı çalışmaları 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır. Hükümet I. Beş Yıllık Kalkınma Planında sözü edilen yayın harcamalarını radyo yayınlarını yaygınlaştırmak için kullanmıştır.

¹⁹ AZİZ; Radyo ve Televizyon..., s.114.

²⁰ ANADOL, Cemal, Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayını, İstanbul, 1992, s.36.

²¹ SENYAPILI, Önder, TV'nin Türk Toplumuna Etkileri, Karacan Armağanı, İstanbul, 1977, s.39.

Televizyon yayınları ile ilgili yatırımların çok harcama gerektiren bir iş olması, bunun yanında radyo yayınlarının tüm ülke coğrafyasına ulaşamaması gibi sebepler bu yayınları geciktirmiştir.

1952-1953 akademik yılında İTÜ televizyonu Cuma günleri 17.00-18.00 saatleri arasında düzenli yayına geçmiştir. Ancak bu yayınlar halk tarafından henüz seyredilemiyordu. Çünkü halkta alıcı yoktu.²² Alıcı sahibi olanlarda, Bulgar, Romen, Yugoslav televizyonlarını seyrediyorlardı.

Televizyon yayınları konusunda Almanya ile teknik ve personel eğitimi konusunda 1960 yılında bir dizi anlaşmalar yapılmıştır. Bunun neticesinde 1961'de bazı elemanlar Federal Almanya'ya gönderilmiştir. Bu elemanların 1963 'de geri dönmelerinden sonra teknik konulardaki yardımlar devam etti ve Ankara'da bir TV eğitim merkezi kurulması kararlaştırıldı. Bu merkezde kapalı devre televizyon yayınları yapılacak ve personel yetiştirilecektir. Tüm bunların neticesinde 1 Mayıs 1964 günü Basın-Yayın binasında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kuruldu. Kurum Ankara'da Mithatpaşa Caddesinde istasyonlarını kurarak 31 Ocak 1968 tarihinde deneme yayınlarına başlamıştır.²³ Bu yayınlar Ankara içine salı, perşembe, cuma günleri olmak üzere haftada üç gün, üçer saat yapılmak sürute ile 1972 yılına kadar devam etmiştir. 1968-72 yılları arasında Ankara dışında ise kısa süreli paket yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar İzmir Uluslararası Fuarı nedeniyle 1970 yılında İzmir'de, 1971 yılında İstanbul'da ve 1972 yılında Edirne'de yapılmıştır.²⁴ 1974'den sonraki yıllarda Ankara, İzmir ve İstanbul televizyonlarının teknik kapasitesi artırılmış ve yayın saatlerinde uzatılmıştır. Bu arada önemli bir gelişme, özerk ve bölgesel nitelikte 1971 yılında yayıma başlayan Eskişehir İtk.

²² ÖNGÖREN, Mahmut T, Türkiye'de TV ile ilgili Çeşitli Tarihler, AİTİA, Gazetecilik ve Halkla İliş. Yük. Ok. İletişim Dergisi, 1982/4, s.273.

²³ ANADOL, s.39.

²⁴ AZİZ, Aysel, Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, TODİE yayını, Ankara, 1975, s.44.

Tic.İlm. Akademisi televizyonudur. Halkın yardımları ile kurulan televizyon vericisi kapalı devre eğitim çalışmaları yapmaya başlamıştır.²⁵

1980'li yıllara kadar tek kanaldan siyah-beyaz devam eden televizyon yayınları 19 Ocak 1982 yılında alınan hükümet kararı ile hem renkli hem de iki kanallı olacaktı. Bu karar oldukça çok tartışılmıştır. Renkli televizyon yayınlarının oldukça pahalı olması bunun yanında renkli alıcıların siyah-beyaz alıcılardan daha çok elektrik enerjisi harcaması ve o devirde Türkiye'nin elektrik enerjisi ithal eden bir ülke durumunda olduğu gözönüne alındığında eleştirilere hak verilebilir. Bunun yanında bir diğer eleştiri ise renkli televizyon alıcılarının Türkiye'de imal edilmediği, bunların yurt dışından ithal yoluyla sağlanacağını, bu sebeble ülke dışına dış ödemeler dengesi açısından en sıkıntılı bulunduğu bir zamanda büyük miktarda döviz çıktısı olacağı söylenmiştir.²⁶

Renkli yayınlara geçişin Türkiye'ye maliyeti ise 500 milyon dolar 1982 yılında takip edilebilecek olan renkli televizyon alıcısının 80 bin adet civarında olduğu tahmin edilmektedir.²⁷ Ancak siyah-beyaz alıcılara olan talebin doyma noktasına gelmesi sebebiyle satışları düşen özellikle Alman şirketlerinin yoğun baskısı sonucu 1 Temmuz 1984 tarihinden itibaren Türkiye'de televizyonlar renklenmiştir. Ardından 6 Ekim 1986 İkinci kanal yayınları, 2 Ekim 1989'da TV 3 ve TV GAP yayınları başlatılmıştır. 28 Şubat 1990'da da TV INT5 yurt dışına yayın yapmaktadır. Ağustos 1990'da bu kanal deneme yayınlarını tamamlayarak sürekli yayına geçmiştir.

Radyo ve televizyon yayınları konusunda bir diğer gelişme ise Türkiye'yi uzayda sayılı ülkeler arasına sokan Türksat Uydusu olmuştur. Türksat 1.A.Haberleşme uydusu 22 Ocak 1994'de uzaya fırlatılmış ancak taşıyıcı roketteki bir arıza sebebiyle yörüngesine oturtulamamıştır. Ancak hemen ardından 11

²⁵ ANADOL, s.40.

²⁶ ÖNGÖREN, Mahmut. T. Siyah-Beyazın Tarihi ve Renkliye geçiş üzerine çeşitli tahminler, TV'de Renkli yayın semineri, 11-12 Mart 1982, An.İ.T.İ.Ak.yay.Ankara, 1982, s.12

²⁷ KESİCİ, İlhan, Yatırım Politikaları ve Renkli TV, TV'de Renkli Yayın Semineri, 11-12 Mart 1982, Ankara, İ.T.İ.A. Yayını, Ankara 1982, s.38.

Ağustos 1994 günü uzaya fırlatılan Türksat 1.B.Haberleşme uydusu uzaydaki yerini almış ve haberleşme alanında Eylül 1994 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır. Bu uydu sayesinde 60-70 cm. çapındaki antenlerle bütün yerli ve yabancı radyo-televizyonlar ülkenin her bir yerinden net olarak izlenebilmektedir.²⁸

b- Özel Radyo Televizyonlar ve Çoğulcu Dönem

aa- Dünya'da Özel Radyo ve Televizyonlar:

1928 yılında Amerika'da özel radyo ve televizyon istasyonları kurma çalışmaları başlatılmıştır. Zaten devlet radyo ve televizyon yayınları konusunda kendisi yatırım yapmamış sadece özel girişimleri desteklemiştir. Bu yıllarda radyolar özel kişiler eli ile yayınlarına devam ediyorlardı. RCA firması ilk kez 1928'de deneme yayınına başlamıştır. 1937'de Amerika'da deneme yayını yapan Özel FV istasyonu sayısı on yediye çıkmıştır. 1 Temmuz 1941 tarihinde hükümet ticari TV yayınlarının başlamasına izin vermiş, 1942'de ise Amerika'da lisanslı olarak yayın yapan televizyon sayısı 10 idi.²⁹

Avrupa ülkelerinde ise Devletler radyo ve televizyon yayınlarını başlangıçta tekellerine almışlardı. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren biz de 1990'lı yıllarda olduğu gibi 'kanuna rağmen' özel yayınlar başlamıştır. Bu yayınlardan ilki 1958'de İsveç ve Danimarka arasında Sund bölgesinde, deniz üzerinde bir tekne üzerine kurulan ve Danimarka'ya (Kopenhag) yönelik radyo istasyonu olmuştur.³⁰

²⁸ bkz. 7.8.1994 tarihli Zaman ve Milliyet Gazetesi

²⁹ OSKAY, Toplumsal Gelişmede ..., s.18.

³⁰ AZİZ, Radyo ve Televizyona..., s.41.

1968-1969 yıllarında ise İtalya'da devlet tekeline karşı radyo yayınları yapılmaya başlanmış, hükümet bunları durduramayınca, Anayasa Mahkemesi, 1976'da yerel olmak şartı ile bu yayınlara izin vermiştir. Benzer olaylar Belçika'da 1978'de Fransa'da ise 1977'de başlamıştır. Fransa'da ki yayınlar, Türkiye'de 1990'dan beri yaşananlarla büyük bir paralellik arz etmektedir. Şöyle ki; Fransa'da bazı özel radyo ve televizyonlar Fransa dışında kurdukları istasyonlarla ülke içine yayın yapmışlardır. Bu radyo ve televizyonların sahipleri Fransız, reklamlarını Fransa'dan almışlar, dinleyicileri ve izleyicileri Fransız olmasına rağmen devlet bunların yayınlarına engel olamamıştır.³¹ Neticede Avrupa ülkeleri devlet tekelinde tuttıkları radyo ve televizyon yayınlarını 1970-1980 arasında serbest bırakmışlardır.

bb- Türkiye'de Özel Radyo ve Televizyonlar ve 133. Madde

Bilindiği gibi Türkiye'de hukuken 10.07.1993 tarihine kadar radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda devlet tekeli hakimdi. Anayasanın 133. maddesi ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, radyo ve televizyon yayınlarının ancak devlet eli ile yapılabileceğini hüküm altına almışlardır.

Ancak buna rağmen Mayıs 1990 tarihinde Federal Almanya'dan uydu aracılığı ile Türkiye'ye "Magic Box" isimli özel televizyon türkçe yayın yapmaya başlamıştır. Bu yayına dönemin Cumhurbaşkanı ve Hükümet Fiili olarak destek vermişlerdir. Hukukçular arasında da bu yayınların engellenip engellenemeyeceği konusu uzun uzun tartışılmıştır. Bu özel televizyon kuruluşu yayınlarını Türkiye'de hazırlamakta, Anayasaya aykırı olduğundan dolayı programlarını yurtdışına gönderiyor, sinyaller oradan uydu aracılığı ile tekrar Türkiye'ye dönüyordu. İşte bu sebepten dolayı ülke içinden yayınlarını durdurma imkanı yoktu. Ayrıca ülke

³¹ TOPUZ, Hıfzı, Radyo ve Televizyonda Tekelcilik, TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi Sayı:44, yılı:1978, s.28.

içinden de yayın yapılmadığı için 2954 Sayılı Kanunun 2.maddesinde geçen 'Bu kanun, her türlü teknik araçlarla... yurt, içine ve yurt dışına yapılan... yayınları ile ilgili hususları kapsar" şeklindeki hükümlere de uymamaktaydı. Yani kanundaki boşluklara karşı hileli yayın yapılmaktaydı. İlk zamanlarda bu yayınlar sadece çanak antenler vasıtasıyla izlenilebiliyordu. Ancak belediyeler (özellikle SHP'nin iktidar olduğu) bu yayınları yansıtacak aktarıcılar kurarak normal UHV antenleri ile de yayınlar izlenebilir hale geldi. Özel televizyon ticari nitelik taşıdığı için toplumun en geniş kesimine ulaşmayı hedeflemekte, dolayısı ile çok reklam almaktaydı. Bu alandaki yüksek kar düzeyini gören birçok girişimci özel radyo ve televizyon yayıncılığına başladılar. Böylece kısa bir sürede birçok televizyon istasyonu yayına başladı. Bu istasyonlardan bazıları yukarıda açıkladığımız usulde yani programları yurt içinde hazırlayıp yurt dışından uydular vasıtası ile yurt içine yayın yapma yolunu kullandılar, bazıları ise programları yurt içinde yapıp PTT aracılığı ile uydudan yayın yapmaya başladılar. Özel radyolar ise bu dönemde kendi kurdukları küçük çaplı vericiler ile önce büyük şehirlerde sonra illerde daha sonra ise ilçelerde ve beldelerde yayınlara başladılar. Bu radyo ve televizyonlara halkın büyük ilgisinin yanında siyasi partilerden bir çoğunda destek veriyordu. Kamuoyunu oluşturan baskı grupları ile yazılı basın ise bu yayınlara tam destek vermekteydiler. Zaten büyük gazetelerin bir çoğunun kendi radyosu ve televizyonu vardı.³² Özel radyolar ise FM kanalından 89-108 Mhz arası bantlardan yayın yapmaktaydılar. Ancak bir yandan da bunların hukuki yönden meşruluğu tartışılmaya devam edilmekte haklarında davalar açılmaktaydı.

Bu dönemde ilk kez bir özel televizyon, TRT ve Telsiz Kanunu'na aykırı olarak yayın yaptıkları gerekçesi ile mahkum oldu. Üsküdar ve çevresine yayın yapan Üsküdar TV'nin kurucusu ve sahibi 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Üsküdar 1. Asliye Ceza Mahkemesinde görüşülen davada hakim TV sahibini 1 yıl hapis ile cezalandırdı. Ne varki Temyiz üzerine Yargıtay Ceza Dairesi bu kararı 'eksik

³² Televizyon Nereye?, Özgıda-İşDERgisi, yıl:1, Sayı 10, Haziran 1994, s.38-39.

incelemeden dolayı” bozdu.³³ 1992 yılında özel radyo ve televizyonlar ile ilgili bir başka davada Sinop Asliye Ceza Mahkemesinde açılmıştır. Bu davada davalı Sinop TV ve iki sanık beraat etmişlerdi. Kararın gerekçesi şöyledir:

‘Bu gün fiili durum, sanığın savunmasında da belirttiği gibi olup halen bir çok özel radyo ve televizyon istasyonları yayın yapmaktadır. Bu durum Anayasa’ya karşı fiili bir durum oluşturmuştur. Hatta bu fiili durumu hukuksal hale getirmek için Meclis’te çalışmalar yapıldığı, bu yeni yasa hazırlandığı yetkililerce açıklandığı gibi basın ve organlarında da bu konu yer almaktadır.

Ceza yargısının birinci maddesinde, yasanın açık olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez, hükmü hakim bulunmaktadır. Sanıkta mevcut fiili durumun hukukilik kazandığı kanısı ile bu yolda yayın yapmanın suç olmayacağı düşüncesi ile hareket etmiş olup, suç işleme kastı tespit edilememiştir.”³⁴

Bu dönemde özel Televizyonların yayınları hiç bir kurala bağlı değildi. Yayınlar şartlara göre, keyfi bir şekilde yapılmakta programlarda şiddet, cinsellik, kişi hak ve hürriyetlerine saldırıları, milli kültüre ve toplum genel ahlakına aykırılıklarla doluydu. Bu durum karşısında toplumda bu televizyonlara karşı büyük tepkiler oluşmaktaydı. Özel radyoların kontrolsüz yayınları güvenlik güçlerinin ve hava, deinz ulaşımının telsiz frekanslarını karıştırmakta ve frekanslardan görüşme yapılamaz hale gelmişti. Hatta Konya’da Ana Jet Üssünde Hava Kuvvetlerine bağlı savaş uçaklarının telsizlerine radyo yayını girmesi ile uçuşlar iptal edilmiştir.³⁵ Eylül 1992’de Telsiz İşleri Genel Müdürlüğü 15 ayrı frekanstan yayın yapan 11 özel radyonun kapatılması için Ankara, İstanbul, İzmir’de savcılığa başvurmuştur. Gerekçe olarak ise hem Anayasa’ya ve yasalara aykırılık hem de hava ve deniz ulaştırmasını tehlikeye düşürdüğü, telsiz muhaberelelerini engelediği ve frekans kargaşasına yol açtığı sebepleri gösterilmişti.³⁶

³³ bkz.22.3.1993 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

³⁴ E.1992/200, K.1992/174, Karar tarihi:19.11.1992.

³⁵ bkz. 7.8.1994 tarihli Sabah Gazetesi.

³⁶ bkz.14.9.1992 tarihli Milliyet Gazetesi.

Müstehcen yayın yaptıkları gerekçesi ile özel televizyonlara ancak Türk Ceza Kanunu'nun 426. maddesi gereği dava açılabilir. Madde 'Halkın ar ve haya duygularını incilten veya cinsi arzuları tahrik eden nitelikte genel ahlaka aykırı... televizyon veya teyp bantları, fotoğraf, sinema veya projeksiyon filmlerini veya diğer anlatım aracı ve gereçlerini... eser veya mevzuları tiyatro veya sinema veya radyo yahut televizyonda veyahut umumi mahallerde temsil edenler....altı milyon liradan otuz milyon liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır." hükmünü vaaz etmektedir. Bu ceza ise özel televizyonlar için caydırıcı bir müeyyide içermemekteydi. Çünkü özel televizyonlar gecede milyonlar kazanmaktaydılar. Zaten Anayasa hükümlerine uymayan bu yayınların Ceza Kanunu ile cezalandırılmaları da beklenemezdi.

Nihayet 01,02,1993 tarihinde İçişleri Bakanlığı özel radyo ve televizyonların kapatılması için Valiliklere genelge yollamıştır. Bu genelge neticesinde yurt içinde yayın yapan özel radyo ve televizyonlar kapatılmış, yurt dışından uydular aracılığı ile yayın yapanlar ise kapatılamamıştır.

Bu uygulama karşısında kamuoyunda büyük tepkiler meydana gelmiş, devrin Başbakanı "özel radyo ve televizyonlar tümüyle Anayasa'ya aykırıdır. Anayasa'da yurt içi-yurt dışı diye bir ayırım yok" derken, İçişleri Bakanı ise "yurt dışından uydu aracılığı ile yayın yapanlara müdahale edilemeyeceğini" söylemekteydiler. PTT link hatlarının özel radyo ve televizyonlara kiralanması konusunda ise Ulaştırma Bakanı "bu hatlar özel radyo ve televizyonlar değil, onların yurt içinde kurmuş oldukları haber ajanslarına kiralandığını" söylemekteydi.³⁷

'Radyomu İstiyorum" sloganı ile dile getirilen kepkilere ilk cevap Tansu Çiller'in Başbakan olması ile geldi ve özel radyo ve televizyonlar yurt içinden veya yurt dışından yayın yapmalarına bakılmaksızın tekrar yayınlara başladılar.³⁸

³⁷ bkz,3.2.1993 tarihli, Türkiye Gazetesi.

³⁸ Goodmorning Ankara, Özgıda-İş Dergisi, yıl:1, Sayı:6, Aralık 1993, s.45.

Sayıları ise günden güne artmaktadır. Ocak 1995 itibariyle Türkiye'de 389 TV ve 1565 Radyo kuruluşu yayın yapmaktadır.³⁹

Özel radyo ve televizyonların tekrar yayına başlamaları ile birlikte yayınların bir kanun çerçevesi içine alınmaları gündemin en ön sıralarına tekrar yerleşti. T.B.M.M. bu konuda 1991 sonundan beri çalışmalar yapmakta idi. ancak bu çalışmalar bir türlü sonuca ulaşamamıştı. Anayasa'nın 133. maddesinin değiştirilmesi hususu Meclisin gündemine her geldiğinde ya, birkaç madde ile birlikte değiştirilmesi isteniliyor yada değişiklik üzerinde bir türlü uzlaşamıyordu.

Bu girişimlerden birinde Meclis Başkanı, tarafından Anayasa'nın 133. maddesini değiştirmek için hazırlatılan kanun teklifi 1992 yılı Mart ayı içinde sonuçlanmıştır.⁴⁰ Ancak bu teklif Partiler tarafından kabul edilmesine rağmen, Anayasa Komisyonunun toplantılarında bir sonuca ulaşamamıştır. Ancak kamuoyu tepkileri öylesine yoğunlaşmıştıki Komisyon 09.04.1993 tarihinde tekrar çalışmalara başlamış ve bu sefer çalışmalarını tamamlayarak değişiklik teklifini Genel Kurula indirmiştir. Nihayet T.B.M.M. 133. maddeyi ilk çalışmaların başladığı Mart 1992'den tam 1,5 yıl sonra 08.07.1993 tarihinde değiştirilebilmiştir.⁴¹

Anayasa'daki bu değişikliğe dayanılarak 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununu değiştirme çalışmaları başlamış ve 13.04. 1994 tarih ve 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" ile sonuçlandırılmıştır.⁴² Bu kanun hakkındaki açıklamaları ileride yapacağız.

II- RADYO VE TELEVİZYON YAYINLARININ KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARI İÇİNDEKİ YERİ VE HUKUK

³⁹ 17 Ocak 1995 tarihli RTÜK, Basın Açıklaması.

⁴⁰ bkz.30.3.1992, tarihli Hürriyet Gazetesi.

⁴¹ bkz. 10.7.1993, tarihli Resmi Gazete.

⁴² bkz. 20.4.1994 tarih ve 21911 sayılı Resmi Gazete.

A- Kitle Haberleşme Araçları ve Radyo-Televizyon Yayınları

1- Kitle Haberleşmesi Nedir?

İçinde yaşadığımız çağa iletişim çağı denilmesi boşuna değildir. Yukarıda da tanımladığımız gibi iletişim;

Bir çok bilim adamının ortak görüşü olarak geniş anlamda "bir düşüncenin başkasına aktarılması" olarak tarif edilmektedir.⁴³ Haberleşme kavramı da aynı manada olup 1982 Anayasa'sın da ve 2813 sayılı Telsiz Kanununda bu kavrama yer verilmektedir. Bizde bundan sonra iletişim yerine haberleşme kelimesini kullanacağız. haberleşmede haberi veren (kaynak), haberi alan bir de haberi simgeleyen "mesaj" olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır.⁴⁴ Bu unsurları daha da çoğaltanlar olmakla birlikte üç unsur genelde kabul görmektedir. Haberi veren veya gönderen (kaynak); konuşarak, yazarak, çizerek yahut herhangi bir harekette bulunarak bu işi yapan birey, basımevi veya radyo ve televizyon istasyonu yada film stüdyosu olabilir. Haberi alan ise, basılı eseri okuyan veya radyo ve televizyonu dinleyen yahut filmi izleyen kişilerdir. Haber veya olgu ise mesajı oluşturmaktadır. Haberleşme bir başka tarzda bilgi düşünce ve tutumların ortak semboller sistemi aracılığı ile kişiler veya gruplar arasında değiş tokuş edildiği bir süreç olarak da tarif edilmektedir.⁴⁵ Burada haberleşmenin iki türde olabileceği sonucuna varmaktayız. Bunlardan biri yüz-yüze haberleşmedir ki, konuşmalar, toplantılar, demeçler, konferanslar bu türde haberleşme sınıfına girmektedir. Ancak yüz-yüze haberleşmeyi araç kullanmadan yapılan haberleşme olarak tarif edememekteyiz. Burada önemli olan haber alanın aynı anda cevap verme

⁴³ GİRİTLİ, s.15, Ayrıca geniş bilgi için bkz. ROGER, E.WILLIAMS (Çev: Akın ERENER), "Genel İletişim Kavramı ve Modelleri", Eskişehir Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Ekim, 1979, s.280-304.

⁴⁴ ASNA, Alaaddin, Halkla İlişkiler, Bankacılık Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları Ankara 1990, s.21-22.

⁴⁵ TOKGÖZ, Oya, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri, Ankara, 1972, s.33.

imkanına sahip olmasıdır. Dolayısı ile telefon aracılığı ile yapılan haberleşmede bu grupta telakki edilmelidir. İkinci türde haberleşme yüz-yüze olmayan haberleşmedir. Bu türün özelliği haberi alanın aynı anda cevap verme imkanının olmaması, yazılı veya resimli, sesli ve sessiz, görüntülü veya görüntüsüz araçlarda haberin alıcıya iletilmesidir.

Bu açıklamalarımızdan da anlaşıldığı gibi haberleşme iki kişi arasında olabileceği gibi topluma yönelik olabilmektedir. Biz toplumun geneline yönelik haberleşme olan kitle haberleşmesini (kitle iletişimi) inceleyeceğiz.

Kitle haberleşmesi kitle haberleşme araçları adı verilen araçlar yolu ile her türlü yayınları kapsayan haberleşmeye denilmektedir. Diğer haberleşme tiplerinden farkı "kitlesele olma" özelliğidir. Kitle ile sosyolojik anlamda Ord.Prof.Dönmezer tarafından; sosyal grupların öğelerine sahip bulunmayan ve özellikle devamlı nitelikte olmayan, kendisini meydana getiren kişiler arasında karşılıklı bağıllık, tavır ve hareketlerinde aynı standartların bölüşülmesi aynı normların uygulanması özelliklerinden yoksun kümeler olarak tarif edilmektedir.⁴⁶

Kitle haberleşme araçları olarak gazeteler, dergiler, filmler, radyo ve televizyon, kitaplar, fotoğraflar, plaklar, kasetler, videolar vb. sayılmaktadır.⁴⁷ Günümüzde en çok kullanılan araçlar ise basın, radyo ve televizyon, sinema filmleri, video bantları ve plaklar ile ses bantları sayılmaktadır.⁴⁸ Kitle haberleşme araçları demokratik toplumlarda üç açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi kamuoyunun oluşması ve düzenlenmesidir. Kitle haberleşme araçlarının geniş halk kitlelerine ulaşabilme imkanı olması sebebiyle diğer haberleşme araçlarından daha yüksek bir prestije sahiptirler. Gerçekten kitle haberleşme araçları özellikle radyo ve televizyon kamuoyunda genel bilgilerin oluşması ve yönlendirilmesinde çok etkin bir durumdadır. Tanıtma faaliyetleri bakımından kitle haberleşme araçları arasında yapılacak olan tercihler ve tanıtma zamanlarının planlanması oldukça

⁴⁶ DÖNMEZER, Sosyoloji..., s.4.

⁴⁷ TOKGÖZ, Oya, Gazetecilik Yapan İletişim araçlarında Gelişim; Elektronik Gazete, Hürriyet vakfı 1982 yılı II. Seminer Tutanakları 17.19.Aralık 1982,s.22.

⁴⁸ İÇEL, Kayıhan, Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yayınları İst.1990, s.9.

önem kazanmış bu alanda araştırma çalışmaları üzerine özel birimler kurulmaktadır. Tüm bunlar kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturmadaki önemini ifade etmektedir.

Kitle iletişim araçlarının ikinci önemli fonksiyonu devletler arası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Şöyleki; kamuoyunu uygun biçimde kitle haberleşme araçları ile oluşturarak dış politika da gerçekleştirilmek istenilen hedefler bakımından halkın desteği elde edilmiş olunabilir. Ayrıca uydu yayınları aracılığı ile ülke dışına yapılan yayınlarda kültür aktarımı ve ülkenin tanıtılması sağlanmış olmaktadır. Ayrıca sinema eserleri kasetler yardımı ile kültür aktarımı oldukça önem kazanmış durumdadır.⁴⁹

Üçüncü fonksiyon olarak halkın eğlence, mizah vb. ihtiyaçlarını karşıladığı da bir gerçektir. Kitle haberleşme araçlarının bu fonksiyonları sadece özel mülkiyete konu olanlar bakımından değil kamusal nitelikteki kitle haberleşme araçları yönünden de sözkonusudur. Halkın eğlence ihtiyacını karşılamakta olan kitle haberleşme araçları bu fonksiyonu yerine getirirken kamu menfaati yerine getirdikleri unutmamaları gerekmektedir. Bu ilbeyi bir yana bırakarak, eğlendirme fonksiyonu alanında aşırılığa kaçan ve insanın çeşitli duygusal eğilimlerini sömürerek ticari kazanç sağlamaya kalkışan bir kitle haberleşme aracı hiç kuşkusuz topluma büyük zarar verir.⁵⁰

2- Kitle Haberleşmesi ve Hukuk

Kitle haberleşme araçları ile yapılan ve toplumun geneline yönelik olan bu iletişimin hedefine en uygun şekilde ve en yararlı biçimde ulaşabilmesi için bu sürecin çeşitli yönlerden belirli bir düzene sokulması gereklidir. Bu düzenlemede teknik, kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan olabileceği gibi hukuki açıdan da

⁴⁹ GİRİTLİ, s.19.

⁵⁰ İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.12.

gereklidir. Demokratik ülke anayasalarında ve insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşme metinlerin çoğunda yeralan haberleşme özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesi bu özgürlüğü bir yandan toplum çıkarlarına uygun biçimde kullanılması sağlanmaktadır. İşte haberleşme özgürlüğünü belirleyen, düzenleyen ve sınırlayan hukuk kurallarının bütünü kitle haberleşmesinin hukuki yönünün yada kitle haberleşme hukukunu oluşturur.⁵¹

3- Kitle Haberleşme Hukukunun Özelliği ve Niteliği:

Kitle haberleşme araçlarının her birinin kendisine has bazı özelliklerinin bulunması ve kitle haberleşmesine ilişkin bazı hukuki sorunların diğer hukuk dallarının konularına dahil olmaları sebebiyle kitle haberleşmesinin tüm olarak aynı kanunda düzenlenmesi mümkün olmamaktadır. Özellikle radyo ve televizyonun hemen her ülkede devletin az veya çok sıkı denetime tabı olduğu ve bunların yapılarının diğer kitle haberleşme araçlarından çok daha karmaşık bulunduğu göz önüne alındığında, bunların bünyelerine uygun ayrı hukuksal düzenlemeler yapılması zorunludur. Bunun yanında radyo ve televizyonu düzenleyen hukuk normları. Ceza Hukuku, Ceza Mahkemeleri Usul Hukuku. Ticaret Hukuku, Fikri Hukuk, İdare Hukuku, Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku ve Vergi Hukuku gibi Hukuk dallarının içerisinde de bulunmaktadır.⁵²

Basın ile ilgili düzenlemeler ise bağımsız ve sadece basını içeren Basın Kanunlarında, Sinema, Video ve Müzik ile ilgili düzenlemeler ise ayrıca yapıldığı ülkemizde görülmektedir.

Gerçekten 15.07.1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu sırf basınla ilgili hukuk kurallarını kapsarken, 11.11.1983 tarih ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve

⁵¹ İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.13.

⁵² DÖNMEZER, Sulhi, Basın ve Hukuku, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1976, s.39, İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.14.

Televizyon Kanunu ve 20.04.1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında kanun ile sadece radyo ve televizyon yayınları düzenlenmiştir. Ayrıca 23.01.1986 tarih ve 3257 sayılı Sinema Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile de sinema ve video ile ilgili hususlar düzenlenmiştir.

Kitle Haberleşme hukuku tüm bu dağınıklığının içinde kitle haberleşme araçlarının bütününe kapsayan bir düzenlemeyi sağlamaya çalışmaktadır.

Kitle Haberleşme hukukunun genel tasnifde özel hukuka mı yoksa yoksa kamu hukukuna mı girdiği konusu tartışılmaktadır. Konuya basın hukuku ağırlığında bakanlar, basın özgürlüğünün anayasal bir kavram olması, basının demokratik hukuk devletinde kamusal bir görevi yerine getirmesi gerçeklerini ileri sürerek bu dalın, kamu hukukuna dahil olduğunu söylemektedirler. Ancak kitle haberleşme hukuku, hem basın hukukunu hemde diğer (radyo-televizyon, sinema, video, müzik vb.) dallarında kapsadığı dikkate alındığında ve yukarıda sayılar bir çok hukuk dalları ile ilişkisi gözönüne alındığında karma nitelikli bir hukuk dalı olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.⁵³Kitle haberleşme araçlarının yönetim işletim ve mülkiyet açısından özel hukuk hükümlerine tabi olabilmelerinin yanında, basın özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü ve kamu hizmeti görmeleri bakımından kamu hukuku hükümlerine dahil olduğunu gördüğümüzden dolayı karma nitelikli bir hukuk dalı olduğu görüşüne katılmaktayız.

B- HABERLEŞME HÜRRİYETİ

1- Genel Olarak

İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik, onun düşünebilmesi ve düşündüklerini söyleyebilmesidir. Bu özellikler Kamu Hukuku açısından devletin insana tanınması gereken bir takım hürriyetlere sebep olmaktadır. Bu hürriyetler

⁵³ İÇEL, Kitle Haberleşme...,s.15.

gerek şahsi alanda gerekse toplum alanında kendini göstermektedir. Serbest ve düşünme hakkını ifade eden " düşünce hürriyeti" ile düşündüklerini söyleyip yazabilmesini temsil eden " ifade hürriyeti" insanın yukarıda belirttiğimiz hususiyetlerinin birer tabii neticesidir.⁵⁴ Bu hürriyetlerin tanınmaması kişinin ve onunu kişiliğinin inkarı anlamını taşır.⁵⁵

İnsanın her faaliyetinin temeli bir düşünce teşkil etmektedir. Kişilere yada topluma hakim olmak isteyenler herşeyden önce kendi fikirlerinin kabul ettirmek zorundadırlar. Bunun için ya kendi fikirlerini savunarak inandırma yolunu seçecekler, yada güç kullanarak inandıracaklar, yahut karşı fikirleri yasaklayarak kendi fikirlerinin kabul edilmesini isteyecekler.

Tarihte, daha kolay ve kısa zamanda sonuç alındığı için üçüncü yolu yani karşı fikirleri yasaklama yolunun daha çok kullanıldığını görmekteyiz. Böylece her şeyin zıddı ile varolduğu gerçeği kendini bu alanda da göstermiş; düşünce ve ifade imkanı bulamayan kişiler yasaklarla mücadele etmişler ve her zaman ileri sürebilecekleri bir temel hak ve hürriyete sahip olmuşlardır.⁵⁶

Bu yoldaki mücadelelerin batı ülkelerinde daha yoğun olarak yaşandığını görmekteyiz. Bu sebebleden dolayıdır ki düşünce hürriyeti ve ifade hürriyeti ile ilgili metinlerde ilk kez batıda kabul edilmiştir. İngiltere'de Magna Carta, Kuzey Amerika'da İnsan Hakları Beyannamesi ve Virginia Devleti Anayasası, Avrupada, İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi buna ilk örneklerdir.

Düşünce hürriyetinin yasaklanması; şekli açıdan düşünüldüğünde insanın beyninin içini kontrol etmek manasına gelmektedir. Bu ise maddi olarak imkansızdır. Aynı şekilde düşünce hürriyetinin tanınmasında tek başına fazla bir anlam taşımamaktadır. İnsanlar istedikleri gibi düşünebilirler, ancak bu

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.KAPANİ, Munci, Kamu hürriyetleri, Ankara Ün.Huk.Fak.Yayı, Ankara, 1970, s.29.

⁵⁵ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Haberleşme Hukuku, Ankara Üniversitesi SBF yayını Ankara, 1970, s.2.

⁵⁶ DANIŞMAN, Ahmet, Basın Özgürlüğün Sağlanması Önlemleri, Ank.ÜN.DYYO yayını Ankara.1982,s.2.

düşünceleri dışarıya aksetmediğinde hiçbir anlam ifade etmez.⁵⁷ Bu sebepten dolayı düşünce hürriyetinin hemen ardından ifade hürriyetinin de sağlanması lazımdır. İfade hürriyeti olmadan düşünce hürriyetinin kullanılması ile kullanılmaması arasında şekli olarak hiçbir fark yoktur.

Düşünceyi açıklama hürriyeti de denilen ifade hürriyeti zaman içinde değişik aşamalardan geçmiş, matbaanın icadından sonra basın hürriyeti ile beraber zikredilmeye başlanmıştır. Çünkü bu hürriyet düşünce ve kanaatlerinin basılmış veya teksir edilmiş şekilde yayınlanmasına taallük ettiği andan itibaren basın hürriyeti alır. Ardından radyo ve televizyonun icadı ve yaygın olarak kullanılması ile haberleşme hürriyeti ortaya çıkmıştır.¹³ Böylece haberleşme hürriyeti bir nevi düşünce hürriyeti ve ifade hürriyetinin günümüze ulaşmış hali olarak söylenilebilir.⁵⁸

Gerçekten günümüzde "basın hürriyeti" sadece basın araçları ve bu yolla yapılan haberleşmeyi ifade ederken, diğer kitle haberleşme araçlarını ifade edecek böyle bir ifadeye ihtiyaç vardı. 20. yüzyılda ortaya çıkan kitle haberleşme araçlarının tümünü ifade eden haberleşme özgürlüğü, radyo, televizyon, sinema vb. araçlar yolu ile yapılan yayınları ve bu araçların özgürlüğünü de içine almaktadır. Yani hem basın özgürlüğü, hem radyo özgürlüğü, hem de televizyon özgürlüğü hep haberleşme özgürlüğünün birer alt şubesi halindedir.⁵⁹

Ancak radyo-televizyon ve sinema alanlarındaki hürriyet, basın yoluyla yapılan yayınlardaki genişliği ile sağlanamamıştır. Bunun sebebi bu hürriyetlerin yeni ortaya çıkmasıdır dolayısıyla hürriyetler yavaş yavaş genişleyecek ve olması gereken yere ulaşacaktır. Zaten kitle haberleşmesi üzerinden Devlet kontrolünün kaldırılması veya hafifletilmesi eğilimi her geçen gün biraz daha kuvvetlenmektedir.

⁵⁷ DANIŞMAN, Ahmet, Basın Yoluyla Düşünce Açıklamasının Tarihçesi, (Türk Basını Sorunları Sempozyumu), Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, 1983 yılı I. Seminer Tutanakları, İst.1983, s.68.

¹³ İÇEL, s.19.

⁵⁸ ABADAN, Nermin, Basın ve Haberleşme Hürriyeti, Türkiye'de İnsan Hakları Semineri, 9-11, Aralık, 1968, Ankara, 1970, s.89.

⁵⁹ TIKVEŞ, Özkan, Haberleşme Hürriyetinin Genel Prensipleri, İstanbul, Ün.Huk.Fak.Yayını, İstanbul, 1968, s.6.

2- Haberleşme Hürriyetinin Hukuki Çerçevesi

Radyo, Televizyon ve Sinemanın haberleşme alanındaki fonksiyonlarını Basınla birlikte yerine getirmeleri sebebiyle bunlara ayrı ayrı hürriyetler tanımak yerine hepsine birden "haberleşme hürriyeti" denildiğini yukarıda söylemiştik. Gerçekten basının ve diğer kitle iletişim araçlarının temel fonksiyonu haber vermektir. Bu özellikleri itibariyle araçların arasında farkı gözetmek, birisine tanınan kaynak hürriyetini diğerine tanımak söz konusu olamaz. Haberleşme hürriyeti şu hakları içermektedir:

i- Haberleri bilmek, haberlere ulaşmak ve haberleri toplamak hakkı

ii- Haber, fikir, düşünce ve kanaatleri yorumlamadan tahlil edebilmek ve eleştirmek hakkı

iii- Haber, düşünce ve kanaatleri yayınlatabilmek, halka ulaştırabilme hakkı⁶⁰ Uluslararası alanda da haberleşme hürriyeti, kitle haberleşme araçları arasında bir fark gözetilmeksizin kabul edilmiştir. 23 Mart-21 Nisan 1948 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Teşkilatının Haberleşme Hürriyeti hakkındaki konferansında kabul edilen metine göre 'Haberleşme Hürriyeti, memleket hudutları dikkate alınmaksızın şifahen veya yazılı veya basılı veya resimli veyahut kanunen kabul edilmiş göze ve kulağa hitap eden vasıtalarla haber ve fikirleri araştırmak, kabul etmek veya ulaştırmak serbestisini ihtiva ettiği" belirtilmiştir. Ayrıca bu hürriyet İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10.maddelerinde de tanınmıştır. Gerçekten Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10.maddesinde haberleşme hürriyeti: Her fert ifade ve izah hakkına maliktir" denildikten sonra "bu hak resmi makamların müsadese, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın haber veya fikir

⁶⁰ DÖNMEZER,Sulhi, Basın Hürriyetini Düzenleyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi, EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KÖNFERANSI İstanbul, 1946, s.8.; DÖNMEZER, Basın Hukuku, 3.Baskı İst.Ün.Huk.Fak.Yayıncı, İstanbul, 1978, s.71-73.

almak veya vermek serbestisini ihtiva ettiği" belirtilmiştir.⁶¹ Ayrıca bu hürriyet İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddelerinde de tanınmıştır. Gerçekten Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinde haberleşme hürriyeti, 'Her fert ifade ve izah hakkına maliktir'denildikten sonra 'bu hak resmi makamların müsadesi, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın haber veya fikir almak veya vermek serbestisini ihtiva eder." şeklinde tanımlanmıştır.⁶²

Haberleşme Hürriyeti, 1982 Anayasa'sının, 22.maddesi ile 1992 Anayasa'sının 17.maddesinin başlığını oluşturan 'haberleşme hürriyeti" ile aynı anlamda değildir. 1982 Anayasa'sının 22.maddesinin ve 1961 Anayasa'sının 17.maddesinin başlığını teşkil eden haberleşme hürriyeti "özel haberleşme" veya 'karşılık haberleşme" olarak tarif edilen; iki kişi arasında mektup, telefon, telgraf gibi araçlarla yapılan haberleşmelerdir. Anayasalarımızın ilgili maddelerinin metinlerinde de bu durum açıkça anlaşılabilir. Bu maddelerin başlıklarının 'posta haberleşmesi" veya "özel haberleşme" olarak değiştirilmesi gerektiği böylece haberleşme hürriyeti" ile aralarındaki farkın daha iyi anlaşılacağı ileri sürülmektedir.⁶³

Haberleşme hürriyetinin sınırları konusunda ise genellikle uluslararası alanda şu esaslar kabul edilmektedir.

Milli güvenlik, ülkenin toprak bütünlüğü, amme emniyetinin sağlanması maksadı, suçun önlenmesi, sağlığın ve genel ahlakın korunması, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması, gizli haberlerin ifşasına mani olması, adalet kuvvetinin üstünlüğünün veya tarafsızlığının sağlanması maksatları için yalnız kanunla sınırlanabileceği kabul edilmektedir.⁶⁴

⁶¹ TIKVEŞ, s.7.

⁶² GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TODATE ve İnsan Hakları Araştırma ve Denetleme Merkezi Yayını, Ankara, 1981, s.10.

⁶³ İÇEL, Kitle Haberleşme...,s.45.

⁶⁴ Bkz., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 10/II maddesi.

1982 Anayasa'sının 26.maddesinde hemen hemen bu şartları yakın genel bir sınırlandırma yapmıştır. Şöyleki "....Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçları ile sınırlanabilir."

3- Çeşitli Siyasal Sistemlerde Haberleşme Hürriyeti

a- Mutlakiyetçi Rejimler

Eski batılı Mutlakiyetçi siyasal rejimlerin ortak özelliği, bu rejimlerde dini ve cismani davranışların sözlü veya yayın araçları ile eleştirilmesi bir çeşit 'küfür' olarak kabul edilmesidir. Ortaçağ Avrupasında Papa, yayınladığı bir genelge ile kilisenin bütün kitaplar üzerinde sansür yetkisine sahip bulunması istenmiş ve 1515'de papanın izni olmaksızın yayınlanacak kitapların yakılacağı, yazarlarının ise aforoz edileceği kararlaştırılmıştır. 1559'da ise kilise meclisi yasaklanan eser ve yazarları gösteren 'Index Librorum Prohibitorum" çıkarılmasına karar verilmiştir.⁶⁵ Avrupa'da basın ve haberleşme alanındaki bu kısıtlamalar 17.yüzyılda da devam etmiş, İngiltere ve Fransa'da ilk kez ortaya çıkan basın tümüyle devlet kontrolü altına alınmıştır.⁶⁶ Almanya'da ise devlet, basını denetleme işini kiliseye vererek "Yüksek Sansür Mercii" kurulmak sureti ile basın üzerindeki kısıtlamalar sürmüştür.⁶⁷

⁶⁵ İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.21; DÖNMEZER, Basın..., s.14.

⁶⁶ ABADAN, s.92.

⁶⁷ DANIŞMAN, Basın yoluyla düşünce..., s.69.

Aynı dönemde İslam toplumlarında ise el yazması kitapların sayısının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Her konuda yazılmış olan bu kitapların sayısı bize basın ve haberleşme hürriyetinin sağlandığını ve devletin bu hürriyete karşı müdahalesinin olmadığını göstermektedir.

b- Komünist ve Faşist Rejimlerde

Komünist rejimlerde basın hürriyeti, kapitalist düzende belirli sınıflara verilen ayrıcalıklar olarak görülmekte ve gerçek özgürlüğün ancak emekçi sınıfın egemenliğinin sağlanması durumunda gerçekleşeceğini kabul edilmektedir. Komünist rejimlerde hakim olan bu düşünce yapısının kaynağı konusunda Marx ile Lenin'in fikirlerinin çeliştiği yönünde bilgiler. (yer almakla beraber)^{68 23}, bu görüşü kabul etmeyip "her ikisinin ortak görüşü" olduğunu da savunanlarda olmuştur.⁶⁹

Fikir yapısının kaynağı konusundaki bu tartışma o kadar önemli değildir. Önemli olan sistemde haberleşme hürriyetinin yeridir. Bu sebele Komünist Sistemde haberleşme hürriyeti ancak Komünist Partinin görüşleri doğrultusunda kabul edilmektedir. Kitle haberleşme araçları Sosyalist Rejimin halka bilgi aktarma araçları, sistemi topluma yayma ve sosyalist rejimi destekleme aracı olarak kullanılabilir.

Eski Sosyalist Ülkeler isimlendirebileceğimiz Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğinde yukarıda açıkladığımız haberleşme hürriyeti yerini 1989-1990 yıllarından itibaren köklü değişikliklere uğramıştır. 01.08.1990 tarihinde basında yer alan haberlere göre Sovyet basınında sansür uygulamasına son verilmiştir.⁷⁰

Faşist rejimlerde ise durum yukarıdakilerden farklı değildir. Mussolini gazetecilik konusunda fikirlerini açıkladığı bir beyanatında, 'basın totaliter

⁶⁸ DANIŞMAN, Basın yoluyla düşünce..., s.73.

²³ DANIŞMAN, Basın yoluyla düşünce açıklaması, s.73.

⁶⁹ İÇEL, Kitle, Haberleşme..., s.22; DÖNMEZER, Basın..., s.73; ABADAN..., s.93.

⁷⁰ İÇEL ile yapılan röportajdan bkz.3.8.1990 tarihli Hürriyet Gazetesi.

rejimlerin bir ögesi olduğu, rejimin hizmetinde çalıştığı, bütün İtalyan basınının faşist rejimin destekçisi olması gerektiğini belirtmiştir.

c- Liberal ve Demokratik Rejimler.

Liberalizm akımı devletin, her alanda olduğu gibi haberleşme alanında da müdahalesinin karşısında olmuştur. Bu amaçla ilk kez John Milton 1644 yılında yayınladığı Areopogitica adlı eserinde her çeşit baskıdan uzak bir basın özgürlüğünü savunmuştur.⁷¹ Bu fikir akımının sonucu olarak haberleşme hürriyeti Virginia Haklar Bildirisinde ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde yer almıştır.

Liberalist Rejimde haberleşme hürriyeti, fikir ve görüşlerin bir rekabet ortamı içinde savunulması ve bu rekabette başarılı olan fikirlerin yayılması esasını içermektedir. Bu görüş özellikle 19.yüzyılın sonlarına doğru oldukça eleştirilmiş ve yerini demokratik hak ve özgürlükler akımına bırakmıştır.⁷²

Demokratik düzende haberleşme hürriyeti, liberal düzenden farklıdır. Günümüzde haberleşme hürriyetinde devlet, bu hürriyeti sadece tanımakla kalmaz aynı zamanda hem bu özgürlüğün kullanılmasına yardımcı olmakta hemde her türlü farklı fikirlerin serbestçe oluşmasını sağlamak için önlemler almaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletin haberleşme hürriyeti konusunda iki şekilde yer aldığı görülmektedir.

I- Birincisi, devletin olumlu tutumudur. Devletin haberleşme hürriyetinin kullanılabilmesi için basit önlemler alması gerektiği ve bunun iki şekilde olabileceği belirtilmektedir. İlk olarak "devlet haberleşme hürriyetini sağlayacak tedbirler alır." Bu tedbirlerin başında haberleşme alanında meydana gelebilecek tekelleşmeyi önlemek gelir. Diğer olumlu bir tutum, devletin kitle haberleşme araçlarına gerek

⁷¹ İÇEL, Kitle Haberleşme... s.21.

⁷² ABADAN, s. 93; DÖNMEZER, Basın..., 73, İÇEL, Kitle Haberleşme..., s. 22.

kolaylıklar sağlama, gerek teknik gerekse mali olarak yardımlar sağlamasıdır. Bir diğer olumlu tutum olarak özel teşebbüse bırakılan haberleşme araçları işletmeciliğinin kamu hizmeti gördükleri ilkesinin kabul edilmesinin sağlanmasıdır. Yani özel teşebbüsün geneldeki amacı kar olduğu için, haberleşme alanında faaliyet gösteren teşebbüslerin bu amaçlarının denetlenmesi gereklidir. Devletin olumlu tutumunun sonucu, kitle haberleşme araçlarında çalışan fikir işçilerinin, bu faaliyete sermaye yatıran patrona karşı korumaktır.⁷³

II- Devletin Haberleşme Hürriyeti konusunda olumsuz tutumudur. Olumsuz tutumda devlet, basın hürriyetini tanır, kişinin haberleşme hürriyeti alanı Anayasa ve kanunlarla belirlenir ve devlet bu alana giremez, ikinci olarak devlet haberleşme araçları vasıtası ile kendi varlığına ve bekasına, başkalarının hak ve hürriyetlerine karşı yapılan haksız müdahaleleri önler ve bu tür faaliyet gösteren araçları toplatır, yasaklar, yayınlarını keser ve cezalandırır.⁷⁴

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere demokratik rejimlerde Devlet haberleşme hürriyetini tanımakla kalmaz, halkın onu kullanabilmesi için bir takım önlemler alır.

4- Türk Hukukunda Haberleşme Hürriyeti

a- Genel Olarak

Haberleşme hürriyeti kitle haberleşme araçları vasıtası ile kullanılmaktadır. Kitle haberleşme araçlarında yukarıda belirtildiği gibi iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan yazılı basın araçlarına kısaca hukukumuzda 'mevzuteler' ve bu işe de

⁷³ DÖNMEZER, Basın..., s.81, GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku..., s.175, İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.25

⁷⁴ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku..., s. 51-66; DANIŞMAN, Basın Özgürlüğünün Sağlanması..., 75; DÖNMEZER, Basın..., 79.

'matbuat' denilmektedir. Radyo ve Televizyon yada görüntülü basın ise hukukumuzda yeni yeni yer almaya başladığını görmekteyiz. Öncelikle araştırmamızda yazılı basın araçları hakkındaki düzenlemeleri inceleyeceğiz. Daha sonra radyo ve televizyon ile ilgili hükümlere araştırmamızda yer vermeye çalışacağız. Özellikle 1990 yılından sonra ortaya çıkan gelişmeleri ayrı bir bölümde inceleyeceğiz.

Araştırmamızda, Türk Hukukunda haberleşme özgürlüğü ile ilgili düzenlemeleri iki kısma ayırarak incelemekteyiz. Bunlardan birincisi Anayasalarımız açısından haberleşme özgürlüğü, ikincisi kanunlarımızda haberleşme özgürlüğüdür.

Anayasalarımızda haberleşme özgürlüğünü incelerken ilgili maddeleri özetle açıklamayı ve maddeler ile ilgili değişiklikleri belirteceğiz. Kanunlarımız açısından ise araştırmamızda bu konudaki kanunun genel bir değerlendirmesini yapacağız. Maddeler açısından konuyu genişletmeyeceğiz. Ayrıca kanunlarda yapılan değişiklikleri kısaca özetleyerek tarihleri ile birlikte vermeye çalışacağız.

b- Anayasalarımızda Haberleşme Hürriyeti

Türk Anayasalarında haberleşme hürriyeti ile ilgili düzenlemeler 1876 Kanun-u Esasinin 12.maddesi ile başlamaktadır. Tebaai Devleti Osmaniye'nin hukuku umumiyesi (Osmanlı vatandaşlarının temel hak ve hürriyetleri) kısmında yer alan madde "matbuat kanun dairesinde serbesttir" şeklinde tanınmıştır.

1908 yılında Kanun-u Esasi tekrar yürürlüğe konulmuş ve basın hürriyetini düzenleyen 12.madde değiştirilmiştir. 'Zilhicce 1293 tarihli Kanun-i Esasi'nin Bazı Mevaddı Muaddelesine Dair Kanun" 8 Ağustos 1909 (5 Şaban 1327) tarihinde kabul edilerek 12.madde 'Matbuat Kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir vechile

kableltab teftiş ve muayeneye tabi tutulamazz” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.⁷⁵ Yeni düzenlemede göze çarpan yenilik ‘basılmadan önce hiçbir mevkutenin denetlenemeyeceği ve incelenemeyeceği” ilkesinin getirmiş olmasıdır. Bu ilke basın özgürlüğünün en önemli unsuru kabul edilmekte ve sansürün önlenmesinde gerekli olan ilke olarak kabul edilmektedir.

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununda ise haberleşme hürriyeti Türklerin Kamu Hakları başlıklı beşinci bölümde yer almaktadır. 77.madde önceki Anayasanın 12.maddesi ile aynıdır. Böylece 1924 Anayasası 1876 Kanun-u Esasi'nin 1908'de ki değişikliğini aynen kabul ettiğini görmekteyiz. Ayrıca 81.madde özel haberleşmenin gizliliğini kabul etmektedir. 09.07.1961 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında ise haberleşme hürriyeti ile ilgili düzenlemeler 17, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27.maddelerinde yer almaktadır. 17.maddede geçen haberleşme hürriyetinden kasıt kitle haberleşme hürriyetini kapsamadığı maddenin 2.fıkrasından anlaşılmaktadır. Esasen Temsilciler Meclisinde yapılan görüşmelerde, Anayasa Komisyonunun hazırladığı metnin 17.maddesinde bulunan ‘herkes her türlü araçlarla haberleşme hürriyetine sahiptir.’ ibaresindeki ‘her türlü araçlar’dan radyo vericisi kurmakda anlaşılabilirliği gerekçesi ile bu hüküm çıkarılmıştır.⁷⁶ Şu halde 17.madde sadece ‘posta dokunulmazlığı’ veya ‘özel haberleşme gizliliği’ ifade edilmektedir. 1961 Anayasa'sının 20.maddesi haberleşme özgürlüğünün temelini teşkil eden düşünce özgürlüğünü düzenlemekte, 22-27.maddeleri ise basım ve yayım ile özgürlükleri kapsamaktadır. 22.madde 1971 yılında değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğin özünde gazetelerin toplatılabilmesi yetkisi ‘geçikmesinde sakınca bulunan hallerde’ kanunla yetkili merciiye devredilebileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca ‘kapatma’ halleride madde içerisine alınmıştır. 23.madde ‘gazete ve dergi çıkarma hakkı’ hı düzenlemektedir. 24.madde kitap ve broşür çıkarma, 25.madde basın

⁷⁵ GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, KİLİ, Suna, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İşbankası Kültür yayınları, Ankara, 1985, s.75.

⁷⁶ İÇEL, Kitle Haberleşme.... s.41.

araçlarından faydalanma hakkını 27.madde ise cevap ve düzeltme hakkını düzenlemektedir.

Görüldüğü üzere Anayasa lafzı ile sadece basın hürriyetini düzenlemektedir. Ancak 22.madde de yer alan "haber alma hürriyeti" ibaresi, hem basın araçlarının haber toplayabilme hürriyetlerini hem de kişilerin kitle haberleşme araçlarından faydalanma hürriyetini içerdiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Ayrıca 1961 Anayasası kitle haberleşme araçlarından sadece basın ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Sadece 26.madde de "kişilerin ve siyasal partilerin, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından yararlanma haklarını ve bu yararlanmanın şartlarını belirtmekle yetinmiştir. Yani radyo ve televizyon ile ilgili bir hüküm içermemektedir.

1982 Anayasa'sında ise basın, radyo ve televizyon ile ilgili maddeler 22, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32 ve 133.maddeleridir. 22.madde 1960 Anayasa'sının 17.maddesi ile aynı anlamı taşımakta, yani özel haberleşme gizliliğini hüküm altına almıştır. Zaten maddenin gerekçesinde de "Burada söz konusu olan haberleşme, kişilerin kendi aralarında P.T.T.araçları aracılığı ile serbestçe haberleşmesidir..." şeklinde belirtilmiştir. 25.madde ise haberleşme hürriyetinin temelini teşkil eden " düşünce ve kanaat hürriyeti"ni düzenlemektedir. 26.madde"Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini" ifade etmektedir. Maddenin 1.fıkrasında "radyo, televizyon.....vb. yolların kullanılabilceğini de hüküm altına almıştır. 28.madde "basın hürriyeti"ni, 29.madde de "sürelili ve süresiz yayın hakkı"ni, 30.madde ise "basın araçlarının korunması"ni, 31.madde "kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı"ni ifade etmektedir. 32.madde ise "düzeltme ve cevap hakkı"ni ifade etmektedir. Düzeltme ve cevap hakkı ile ilgili açıklamalarımızı ileride geniş olarak yapacağımız için burada derinlemesine incelemiyoruz. Anayasanın 133.maddesi ise "Radyo ve Televizyon İdaresi ve kamuya ilişkili haber ajansları" başlığını taşımaktadır. Madde "Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri

tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir.” denilmektedir. 2. fıkrada yayın esaslarını kanun ile düzenleneceğini ve ilgili esasları içermektedir. 3.fıkrada haber programlarının ve ilgili esasların kanunla düzenleneceğini hüküm altına almaktadır. 4. fıkrada 'kamu iktisadi teşebbüsü niteliği taşıyan Devlet yahut diğer kamu tüzel kişilerinden mali yardım gören haber ajansları Ohakkında da uygulanacağını hükümü ifade altına alınmıştır.

Ancak madde 08.07.1993 tarihinde değiştirilmiştir. Böylece fillen yapılan özel radyo ve televizyon yayınları Anayasaya aykırı olmaktan çıkmıştır. Değişik 133.madde 'Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek. kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" şeklinde bir düzenleme ile özel radyo ve televizyon yayınlarına izin vermiştir. 2.fıkrada 'devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzel kişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır." denilmek sureti ile TRT kurumu ve resmi haber ajansları özerk ve tarafsız bir şekilde kavuşturulmuştur. Maddenin değiştirilmesi süreci 12.02.1993 tarihinde ilgili maddenin değiştirilmesi konusundaki teklifleri Anayasa Komisyonunun kabul etmesi ile başlamaktadır. Bu metin daha sonra 07.04.1993 tarihli değişiklik teklifi ile yeniden ele alınmış 09.04.1993 tarihli Anayasa Komisyonu Raporunda eski metin üzerinde değişiklikler yapılarak tekrar kabul edilmiştir. Son metinde radyo ve televizyon yayınlarının serbestliği ilkesi yeraldıktan sonra, yayınlarda esas alınacak ilkeler, radyo ve televizyon üst kurulu üye sayısı üyelerin seçimi, üyelerin yenilenmesi, karar yeter sayısı gibi kanunla düzenlenmesi gereken pek çok hüküm madde içerisine alınmıştır. Ancak bu kadar geniş kapsamlı Anayasa maddelerinin uygulamada ortaya çıkardığı problemler ve tekrar değiştirilmesindeki güçlükler dikkate alınara T.B.M.M. tarafından kısaltılarak yukarıda geçen iki fıkra ile kısa genel çerçeveyi çizen bir metin şeklinde kabul edilmiştir.

c- Kanunlarımızda:

Anayasalarımızda olduğu gibi kanunlarımızda da kitle haberleşme araçlarını düzenleyen hükümler Osmanlı devletinin son yıllarından itibaren yer almaya başlamıştır. 839 tarihli Gülhane Hattında basın hürriyetinden söz edilmemiş ancak 1841 yılında Tab'hanede kitap bastırabilmek için Padişah'tan izin almak gerektiğini öngören bazı iradeler çıkarılmıştır.

1864 (2 Şaban 1281) tarihli Matbuat Nizamnamesi hukukumuzda basın ile ilgili ilk metin olmuştur. 1852 tarihli Fransız Kanunu örnek alınarak yapılan ve 1864-1909 yılları arasında yürürlükte kalan bu nizamname yayınları hükümet iznine bağlanmıştır. Süreli yayınların sıkı denetimini içermekte verilen izinlerin her zaman geri alınabileceğini ve mevkutelerde (basılmış eser) yayın müdürünü sorumlu tutmakta idi. Bir yıl içinde üç defa cezaya çarptırılan mevkutenin yayını durdurulabiliyor ve yayın izni geri alınabiliyordu. 1867 tarihli Kararname-i Ali ile de basın hürriyetinin istisna haline getirildiği görülmektedir. Bizim kanaatimiz bu sıkı düzenlemelerin bu tür yayınların genelde azınlıklar tarafından çıkarılması veya rejim muhaliflerinin dış güçlerin tesiri ile yaptıkları yayınların ülke bütünlüğünü bozucu etkilerinden dolayı devletin bekasını sağlamak amacıyla alındığı yönündedir. Bilindiği gibi hiç bir hürriyet devleti yok etmek maksadı ile kullanılamaz.

1876 Kanun-u Esasi'nin 12.maddesinin emrettiği kanun 1877'de Matbuat Kanun olarak çıkarılmıştır. Fakat kanun olağanüstü hallerden dolayı yürürlüğe konulamamıştır.

1876 Anayasasının 12.maddesi İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra 8 Ağustos 1909 (5 Şaban 1327) tarihli "Kanun-u Esasi'nin Bazı Mevaddı Muaddelesine Dair Kanun" ile değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre 1909 yılında Matbuat Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Kanun ilk hali ile Basın özgürlüğünü sağlayıcı nitelikte pek çok hükümler içermektedir. Mektube yayınında izin yerine beyanname vermek ve ilmuhaber almak esası getirilmiştir. Fakat kanun yürürlüğe

girişinden kısa bir süre sonra "fevkalade Haller" sebebi ile birçok maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Kanun bu hali ile 1931 yılındaki Matbuat Kanununun hazırlanmasına kadar yürürlükte kalmıştır. 1909 tarihli Matbuat Kanununun sağladığı hürriyetlerden bir çoğu kurtuluş savaşı yıllarında devrin olağanüstü şartları gözönünde tutularak kısıtlanmıştır. Ayrıca yapılan devrimin yerleştirilmesi ve Anadolu'da meydana gelen ayaklanmaların bastırılması sebebiyle çıkarılan "Tahrir-i Sukun Kanunu" ile de basın hürriyetinin kısıtlandığını görmekteyiz.

1931 tarihinde hazırlanarak yürürlüğe giren Matbuat Kanunu basın hürriyeti konusunda "Hürriyetçi" bir görüşü kabul etmiştir. Ancak kanun sonradan önemli değişikliğe uğramış mevkuat yayımlamada izin sistemi yeniden konulmuş, para depo etme şartı konulmuştur. Hükümete "memleketin genel siyaseti" gerekçesi ile gazete kapatma yetkisinin tanınması ise basının hürriyetini tehdit edici bir hüküm olarak kabul edilmektedir.

Bu aşırı sıkıntılar ancak 1946 yılında çok partili rejime geçiş için yapılan değişiklikler münasebetiyle kaldırılmaya başlanmıştır. Bu iyileştirmeleri 1950 yılında 5680 sayılı Basın Kanunu ile devam etmiştir. 15.07.1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu demokratik siyasi düzenin gereği olan basın hürriyetini tam anlamı ile gerçekleştirme amacı gütmektedir. Bu amacına da, ilk olması hasebiyle eksiklikleri ile beraber ulaştığı söylenebilir. Ancak kanun üzerinde daha sonraki tarihlerde yapılan değişiklikler ve yeniden eklenen maddeler onun bu özelliğini kaybetmesine sebep olmuştur. Yapılan değişiklikleri üç kategoride incelenebilir.

1- 1954-1956 arasında yapılan değişiklikler: Bu tarihlerde yapılan değişikliklerde genellikle Kanunun kabul ettiği hürriyetlerin kısıtlanması şeklinde olmuştur.

2- 1960 yılında 143 sayılı kanunla yapılan değişiklikler ise ilk metinde kabul edilen ancak 1954-1956 yılları arasında kaldırılan hürriyetlerin yeniden tanınması amacını güdmüştür.

3- 1983 tarihindeki değişiklikler ise basını günümüz haberleşme hürriyetine kavuşturucu ve genellikle bütün maddelerini içine alan kapsamlı değişikliktir.

5680 sayılı Basın Kanunu günümüzde yazılı basını düzenleyen hukuki metindir.

Radyo ve televizyon alanındaki hukuki düzenlemeler ise ilk kez 21 Şubat 1924 tarih ve 406 sayılı kanun ile başlamıştır. 9 Haziran 1937 tarih ve 3222 sayılı Telsiz Kanunu ile devlet radyo ve televizyon yayıncılığını tekeline almıştır. Bu kanun ile yayın hakkı P.T.T.'ye bırakılmıştır. 22 Mayıs 1940 tarih ve 3837 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuş, radyo yayınlarını yürütme hizmeti bu kuruluşa geçmiştir. 31 Temmuz 1943 tarih ve 4475 sayılı Kanunla Basın ve Yayın Kurumu Umum Müdürlüğü bünyesinde 'Fen Hey'eti Reisliği" ve 'Radyo Dairesi" isimli iki yeni daire kurularak bunlardan ilkinde radyo hizmetlerinin teknik yönü ile ilgilenme, ikincisine ise radyo istasyonlarının yönetimi, radyolar arasında yayın ahengini sağlama görevi verilmiştir. Kanun 20.maddesinde ise "radyo da yayınlanacak programların Umum Müdürlükçe denetleneceği hususu düzenlenmiş böylece "radyo yayınlarında sansür" kurumu getirilmiştir. Kanunun 18.maddesinde söz edilen İş Birliği Kurulu bir kere bile toplanamamıştır. Radyo müdürleri radyo programlarını önceden denetlemek ve tavsiyelerde bulunmak için ayrıca kurulmuş olan, Ankara için beş üyeli, Ankara dışında ise dört üyeli 'Söz Komiteleri'hin kararlarına bağlı olmaksızın istasyonları yönetmişlerdir. Komiteler hakkında ileride daha geniş bilgi vereceğiz.

28 Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu ile radyolara kısmen bağımsızlık tanınmıştır. Üniversite Öğretim Üyeleri, Basın Derneği gibi bazı kuruluşların temsilcilerinin katılımı ile oluşturulan 'Radyo Yayınları Danışma Kurulu" kurulmuştur. Kurula radyoların yayın esaslarının belirlenmesi ve programların hazırlanmasında danışmanlık görevi verilmiştir. (Kurul on altı üyeden oluşmaktadır. 1951 yılına kadar sadece iki kere toplanabilmiştir.) Diğer yandan aynı kanun ile Fen Heyeti Reisliği kaldırılmış ve tüm radyo hizmetleri Genel Müdürlüğün Radyo Dairesine bağlanmıştır. 5545 sayı seçim kanunu ile de muhalefet partilerine de radyodan yararlanma hakkı tanınmıştır. Yine bu kanun ile 5392 sayılı kanunda öngörülen savcılığın radyo

yayınları üzerindeki denetim yetkisinde kaldırılmıştır. 30 Haziran 1954 yılında 6428 sayılı kanun ile muhalefet partilerinin radyodan propaganda yapma hakları kaldırılmış ve hükümete radyo yayınlarına müdahale yetkisi tanınmıştır.

Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün 1958 yılında Bakanlık haline getirilmesinden sonra radyo yayınları hizmeti bu bakanlığa devredilmiştir. Yayınlar adı anılan Bakanlığa bağlı olarak Radyo Dairesi tarafından 22.12.1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu yürürlüğe girinceye kadar yürütülmüştür. Bu kanunda Radyo ve televizyon yayıncılığını devlet tekelinde tutmuştur. Daha sonra 11.11.1983 tarihinde 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun 6.maddesi ile Radyo ve televizyon yayınlarının "milli siyasete uygun ilkeleri tesbit etmek, bu kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirmesini yapmak" maksadı ile Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur. 2954 sayılı kanunda 04.12.1984 tarih ve 3093 sayılı kanun, ile değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 12.01.1989 tarih ve 3517 sayılı kanun ile değişiklikler yapılmasına rağmen Anayasa Mahkemesi 18.05.1980 tarihinde bu kanunu iptal etmiştir.

13.04.1994 tarih ve 3984 sayı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun edilmiş ve devlet tekelinde olan radyo ve televizyon yayınlarını serbest bırakmıştır. Zaten fiiliyatta özel radyo ve televizyonlar yayın yapmakta idiler. Bu kanun ile "kanuna karşı hileli olarak yapılan yayınlar", kanun çerçevesine alınmıştır. Kanun hakkında geniş açıklamaları ileride yapacağımızdan dolayı burada değinmiyoruz.

Türk Hukukunda yukarıda saydığımız kanun maddelerinden başka haberleşme hürriyeti ve onun sınırlanması ile ilgili hükümler taşıyan bir çok kanun vardır. Bu kanunların maddeleri ve hükümleri konumuzla fazla ilgili olmadığı için sadece bu kanunların isimlerini sayarak yetineceğiz. Türk Ceza Kanunu, Askeri Ceza Kanunu, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu, Askeri Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu, Sıkı Yönetim Kanunu, Olağanüstü Hal Kanunu,

İKİNCİ BÖLÜM

3984 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. GENEL OLARAK

1927 yılında Radyo, 1 Mayıs 1964 tarihinde de televizyon yayınlarının başlaması ile birlikte Türkiye'de haberleşme (iletişim) alanında önemli gelişmeler olmuştur. Ancak bu gelişmeler basın alanında olduğu gibi özel teşebbüs eli ile kullanılmaya başlanması uzun zaman sonra olmuştur. Türkiye'de Radyo-televizyon yayıncılığı önce İktidar partisinin elinde olmuş, ardından 1961 Anayasası döneminde hükümet tarafından yönlendirilmiş, nihayet 1980'lerden sonrada devletin bir kuruluşu olarak kabul edilmekle beraber yayınlarda iktidar ve muhalefet arasında eşitsizlik yapıldığı yolunda büyük tartışmalara sebep olmuştur. 1990 yılına gelindiğinde ise kitle iletişim araçlarından radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekeli, yasal boşluklardan yararlanarak ancak izinsiz yayına başlayan özel radyo ve televizyonlarla kırılmıştır. Önceleri bu yayınların üzerinde gerek yasama organı gerekse hükümet ciddi olarak durmamıştır. Ancak zaman ile birlikte bu yayın yapan kuruluşların önemli ölçüde artması ve yayınlarında,

toplumu rahatsız edici unsurlar taşımaları dolayısıyla kamuoyunda büyük tepkiler oluşmaya başlamıştır. 1993 yılı Temmuz ayında Anayasa'da "devlet tekeli"ni oluşturan 133. maddenin kaldırılması, ardından 13.4.1994 tarihinde özel radyo ve televizyonların kuruluş ve yayınlarını düzenleyen kanunun çıkmasına kadar devam eden bu süreye "düzensiz düzen dönemi" karsan yayın dönemi" vb. gibi isimler verilmiştir.

Bu dönemde hiç bir hukuki düzenlerin kapsamı içine girmeyen özel radyo ve televizyon yayınları, bu boşluktan tam anlamı ile yararlanarak, gelenek, görenek, ahlak, hak ve adalet gibi mefhumları gözardı ederek yayın yapmışlardır.¹ Bu yayınları sonucu gerek toplumsal alanda, gerekse hukuki alanda yayınların bir düzen dahiline alınması yönünde ciddi ihtiyaçlar hissedilmiştir.

II. 1990-1993 ARASI DÖNEM VE KANUNA OLAN İHTİYAÇ

A- SOSYAL YÖNDEN KANUNA OLAN İHTİYAÇ

"Düzensiz düzen" adı verdiğimiz, 1990 yılı ile Nisan 1994 yılları arasında, özel radyo ve televizyon yayınları kamuoyunda büyük tepkilere sebep olmuştur. Tepkilerin temelinde özel radyo ve televizyon kuruluşlarının hukuki bir düzenlemeye bağlı olmaksızın yaptıkları yayınlar yer almaktadır. Tepkiler genellikle şu noktalarda toplanabilir.

- Özel radyo ve televizyon yayınlarında şiddet, cinayet ve intiharların aşırı derecede yer alması. Özellikle yabancı sinemalarda aşırı derecede şiddet ve cinayet olaylarının, sergilendiği ve bu yayınları seyreden çocukların şiddeti ve cinayeti normal bir davranış şekli gibi gördükleri belirtilmektedir. Ayrıca bu

¹ ÇÖLEŞAN, Emin, Radyo TV Yasası Çıkarken, 14 Nisan 1994, Hürriyet Gazetesi

yayınları izleyen çocukların korkuya kapıldıkları "acaba bana da böyle yaparlar mı" diye düşündükleri bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır.²

Ayrıca şiddet filmlerinin çocukları daha saldırgan yaptığı, toplumda meydana gelen anarşik olayların temelinde televizyonlarda yayınlanan şiddet görüntülerinin bulunduğu kabul edilen gerçekler arasındadır.³ Hayat şartları, işsizlik v.b. gibi günlük problemlerden bunalan gençlerin intiharı bir çıkış yolu gibi gördüğü televizyon yayınlarının da bunun reklamını yaparak teşvik ettiği bu yönde düşüncesi olan gençlerin karar vermesini kolaylaştırdığı bilim adamlarınca söylenmektedir.⁴

- Şehvet, müstehcen ve fuhuşu teşvik eden yayınların artması. Bu tür yayınlar özel radyo ve televizyonlarda ailelerin hep beraber televizyon seyrettiği saatlerde yayınlanması, çocukların ve gençlerin bu programları seyretmeleri oldukça büyük tepkiye yolaçmıştır. Müstehcen görüntülerin sadece filmlerde yer almadığı müzik kliplerinde ve reklamlarda da yer aldığı⁵ dolayısıyla filmlerin gece geç saatlerde konulması ile çocukları ve gençleri bu tür yayınlardan korumak mümkün değildi. Bu yayınlar sonucu özellikle ilkökul çağındaki çocuklar olumsuz yönde etkilenmiş, televizyonlarda gördüklerini anne ve babalarıyla uygulamak istemişlerdir.⁶ Çocukları bu derece kötü etkileyen yayınlardan kamuoyunda rahatsız olmayan kalmamıştı.

- Özel radyo ve televizyonlarda Türkçe katledilmeye başlanmıştır. Bu yayınlarda kullanılan kelimeler, gençlerin ve çocukların konuşmalarını etkilemekte, milli kültüre uymayan cümle yapıları ortaya çıkmaktaydı. Televizyonlarda ve radyolarda sunuculuk yapmak için Türkçeye'ye hakim olmak, diksiyonu güzel olmak yani bu konuda eğitim almış olmak ve mikrofonik ses yapısına sahip olmak gibi meziyetlerin yerini fiziki güzellik veya radyo televizyon kuruluşunda tanındık

² "Medya Kan Gölü Gibi", 18.7.1994, tarihli Zaman Gazetesi.

³ ŞENER, Erman, Televizyon, Video, İSTANBUL, 1994, s.58,59.

⁴ ANADOL, s.115.

⁵ "Bu kadar erotizm yeter", 7 Ağustos 1994, Milliyet.

⁶ ÇÖLEŞAN, Emin, "Yerel Seçimler Üzerine", 30 Mart 1995 Hürriyet Gazetesi.

birilerinin olması yeterli görülmektedir. Bu sebepten dolayı televizyonlarda ve radyolarda konuşulan Türkçe oldukça farklılaşmış 'İngiliz Türkçe'si' olarak anılmaya başlamıştır.⁷

- Seyirciyi aldatmaya yönelik yayınların yapılması da bu yayınların bir an önce kanun kapsamına alınması yönündeki görüşleri harekete geçirmiştir. Radyo ve Televizyonlarda seyirciyi aldatmaya yönelik programlardan kasıt şudur: Gerek programın tanıtımında gerekse program içerisinde, yayında işlenmeyen, işlense bile çok kısa sürede geçirilen, olayları programdakinden çok farklı, seyirciyi etkileyecek düzeyde abartılı olarak tanıtılmasıdır. Ayrıca seyirciye yalan söylenmesi de bu grupta incelenebilir. Bu tür programlar yayınların bir düzen içinde yapılmamasından dolayı çokça kullanılmaya başlanmış, dolayısıyla kamuoyunun tepkisini çekmeye başlamıştı.

- Yayınlarda haber alma ve verme faaliyeti, kamuoyunu aydınlatma görevi gibi isimler altında kişilerin özel hayatlarına müdahaleler artmış, 'gizli kamera şakaları' vb. ile insanlar münasip olmayan durumlara düşürülmeye başlanmıştı. Haberleşme hürriyetini kullanacağı diye" medya terörü" yapıldığı ileri sürülmüştü.⁸ Haber ve tartışma programlarında gazeteciler ve sunucular araştırdıkları konularla ilgili vatandaşları adeta "hem savcı hem hakim" olarak yargıladıkları ve cezalandırdıkları görülmekteydi.⁹

- 27 Mart mahalli idareler seçimlerinde RP.nin iller bazında başarılı olması, Türkiye genelinde ise milliyetçi ve muhafazakar partilerin büyük oy patlaması yapmalarında özel televizyonların halkı rahatsız eden yayınlarının etkisi olduğu ve bu sebeple özel radyo ve televizyon yayınlarının bir an önce düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁰ Gerçekten özel radyo ve televizyonların yanlış programları ve toplumun ahlak yapısına uymayan yayınlarına yönelik oluşan

⁷ BAKİLER, Yavuz, Bülent, "TRT'de 'Beş para etmez', kültür anlayışı", 30 Temmuz 1994, Türkiye Gazetesi.

⁸ ÖZKAN, Abdullah, Basın Teröristlerine İzin Vermeyelim, 8 Ağustos 1994, Milliyet Gazetesi.

⁹ YALÇINTAŞ, Nevzat, RTÜK Konulu Açıkoturum, 12 Nisan 1985, TGRT Televizyonu.

¹⁰ AZİZ, RTÜK Konulu Açıkoturum, 12 Nisan 1995 TGRT Televizyonu.

tepkiler, seçimlerde yukarıda belirttiğimiz siyasal partilerin oylarını artırmıştır. Prof.Dr.Aysel Aziz bu konuda yaptığı açıklamada, 'Özel radyo ve televizyonları düzenleyen 3984 Sayılı Kanunun bir an önce çıkmasına, yerel seçimler ve onun öncesinde özel radyo ve televizyonların yayınları etkili olmuştur. Bunun yanında Bosna Hersek'te Sırpların kimyasal silah kullandıklarını duyuran televizyon kuruluşlarının bu haberi üzerine toplumda meydana gelen tepkiler ve Ankara-İstanbul'da yapılan gösterilerinde büyük etkisi vardır'¹¹ demektedir.

Görüldüğü gibi özel radyo ve televizyon yayınlarının bir an önce hukuki bir düzen içine alınması için toplumumuzda bir çok sebepten dolayı büyük bir kamuoyu desteği oluşmuştur. Çünkü 3984 Sayılı Kanunun 25. maddesi Kasım 1993 de TBMM Genel Kurulunda kabul edilmesine rağmen bir türlü Kanunun Tamamı Meclisten geçip yürürlüğe sokulmuyordu. Yukarıda açıkladığımız sebeplerden dolayı kamuoyu yasama organını göreve davet etmiş ve kanunun yürürlüğe konulmasını istemişlerdir.

B. HUKUKİ AÇIDAN 3984 SAYILI KANUNUN ÖNEMİ

Haberleşme hürriyeti çağımızda en temel hak ve hürriyetler içerisinde yer almaktadır. çünkü iletişim imkanlarının oldukça arttığı bir çağda haberleşme hürriyetini kısıtlamak veya tekeller yoluyla kontrol altına almak günümüz demokrasilerinde artık kabul edilmemektedir. Ayrıca demokratik toplumlarda siyasal iktidarın kamuoyu tarafından denetlenebilmesi veya onun faaliyetlerinin desteklenmesi bilgilendirmeye bağlıdır. Kamuoyunun bu denetimi yapabilmesi ancak tarafsız, özerk ve bağımsız araçlar yolu ile bilgilendirilmeleri ile mümkündür.

Türkiye açısından konuya baktığımızda, birinci bölümde yapmış olduğumuz açıklamalarda da belirttiğimiz gibi devlet, basın araçlarının özel teşebbüs eli ile işletilmesini serbest bırakmış, yine kitle haberleşmesinin diğer bir aracı olan radyo

¹¹ RTÜK, Konulu Açıkoturum, 12 Nisan 1995, TGRT Televizyonu.

ve televizyonu kendi tekeline almıştır. 1980'li yıllara kadar bu konuda da ciddi olarak eleştiri yapılmamıştır. 1990 yılına gelindiğinde ise Anayasa'ya ve kanunları gözardı ederek veya bunlardaki boşluklardan yararlanarak özel radyo ve televizyon yayınları yapılmaya başlanmıştır. Bu yayınların 1994 yılı Nisan ayına kadar hiç bir hukuki düzenlemeye bağlı olmaksızın devam etmiştir. 10.7.1993 tarihinde Anayasanın radyo ve televizyon yayıncılığını devlet tekeline veren 133. maddesinin değiştirilmesi ve ardından 13.4.1994 tarihinde özel radyo ve televizyon yayıncılığına izin veren 3984 sayılı kanunun kabul edilmesi ile bu dönem sona ermiştir.

3984 sayılı kanun hukuki açıdan yayıncılık alanında gereken ilke ve esasları içermesinin yanında, çoğulcu radyo ve televizyon yayıncılığına izin vermesi bakımından önemli bir gelişmedir. Ancak kanun, 1990 yılında başlayan özel radyo ve televizyon yayınlarını 4 yıllık bir gecikme ile 1994 yılında düzenlemesi hukuki açıdan bir çok sakıncaları meydana getirmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

- Türkiye, bir hukuk devletidir. Hukuk devletinde şahısların birbirleri arasında veya şahıslarla devlet arasındaki münasebetlerde hukuk hükümlerinin üstün tutulması gerekmektedir. Hukuk devletlerinde kurumların yetki, görev ve sorumlulukları belli olması gereklidir. Özel radyo ve televizyon yayınlarının bir hukuk hükmüne bağlı olmamaları sebebiyle, hukukun üstünlüğü uygulanamamıştır. Anayasanın 133. maddesi ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu hükümlerine aykırı olan bu yayınları devlet durdurmamıştır. Bu açıdan hukuki manada ciddi bir usulsüzlüğün olduğu muhakkaktır.

- Özel radyo ve televizyonlar çoğulcu demokratik sistemin işlemesine ve haberleşme hürriyetini toplumun kullanmasına yardımcı olmuşlardır. Ancak hiç bir ülkede haklar e hürriyetler sınırsız değildir. Hürriyetlerin sınırsızlığı onların yok olmalarına sebep teşkil eder. Dünyanın hiç bir yerinde alabildiğine özgürlüklere

sahip radyo ve televizyon yayıncılığı yoktur.¹² Bu açıdan 1990-1994 arasında özel radyo ve televizyon yayınları sınırsız bir hürriyet kullanmışlardır.

- Bazı özel radyo ve televizyonlar objektif biçimde olayları izleyip kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olacakları yerde bizzat olayların müsebbibi gibi rol üstlenmişlerdir.¹³

- Bu dönemde özel radyo ve televizyon yayınları yoluyla kişi hak ve hürriyetlerine tecavazde bulunulmuş, mağdur olanlar, bu yayınların kanun çerçevesinde yapılmamasından dolayı yargı organlarına müracaat edememişlerdir. Böylece adaleti sağlamak açısından yargı organı fonksiyonunu icra edememiştir.

- Ayrıca bu kuruluşlar, Türk sermayesi ile kurulmuş, Türk insanına yayın yapmış ve Türk kuruluşlarından reklam almış olmalarına rağmen devlet bunlardan vergi alamamıştır. Dolayısı ile vergilerin genelliği ve eşitliği ilkesi uygulanamamıştır. Her ne kadar 1993 yılında bir televizyon kuruluşu vergi ödemiş ve aynı yıl KDV ödemelerinde İstanbul beşinci olmuş olmasına¹⁴ rağmen genel olarak diğer kuruluşlardan vergi toplanamamıştır.

- Milli kültüre aykırı, çocukların ve gençlerin maddi ve mahevi gelişmelerine aykırı yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar hukuki bir düzen getirilmediği için engellenememiştir.

Bu geçiş döneminde yaşanan olumsuzluklara rağmen 3984 sayılı kanun 20 Nisan 1994 tarihinde yayınlanmış ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kanunda belirtilen şartlarda seçilerek görevine başlamıştır. Üst kurul üyeleri kendi içlerinden başkan ve başkan yardımcılarını seçerek kanunda belirtilen yönetmelikleri çıkarmak üzere, özellikle iletişim hukuku alanında uzman kişi ve kuruluşların yardım ve katılımlarıyla 4 ayrı ihtisas komisyonu oluşturuldu.

¹² BARANSEL, Ali, 11.03.1994 tarihli Basın Açıklaması.

¹³ NİŞANCI, Abdullah, (Radyo ve televizyon yüksek kurumu Başkan Vekili) 12.4.194 tarihli, Basın Açıklaması.

¹⁴ BAYHAN, Faruk, (Show TV Genel Müd.) RTÜK. Konulu Açıkoturum, 12 Nisan 1995 TGRT Televizyonu.

Komisyonlarda hazırlanan yönetmelik üst kurulda kabul edilip Resmi gazetede yayınlandı. Şu anda yayınlanmış yönetmelik ve bildiri sayısı 13 olup Frekans yönetmeliği ile birlikte 14 tane olacaktır.¹⁵

III. 3984 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRMESİ

A.GENEL YAYIN İLKELERİ

Radyo ve televizyon yayınları bir kamu hizmetidir.(mcl.4/1) Kamu hizmeti deyimi değişik anlamlarda kullanılmaktadır. bu bazan faaliyet, iş, uğraş anlamında bazende kamu kuruluşları anlamında kullanılmaktadır.¹⁶ Burada geçen kamu hizmeti iş uğraş manasında kullanılmaktadır. Kamu hizmeti genel olarak, doktrinde (öğretide) bir kamu kurumunun ya kendisi tarafından, ya da yakın gözetimi altında, özel, girişim eliyle kamuya sağlanan hizmetler olarak tarif edilmektedir.¹⁷ Bir hizmetin kamu hizmeti olabilmesi için, hizmetin kamuya yöneltilmiş olması ve hizmetin ya kamu kuruluşlarınca ya da ilgili kamu kuruluşunun sıkı denetim veya gözetimi altında özel kişilerce yürütülmesi gerekmektedir. Bu itibarla bir kamu hizmeti olan radyo ve televizyon yayıncılığının bir kamu kurumunun denetimi altında olması tabiidir. Bu denetimi 3984 sayılı kanun Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna vermiştir.

RTÜK, özel ve kamu radyo-televizyon kurumlarının yayınlarını denetlerken hangi esaslara göre bu görevini yapacaktır? İşte yayın ilkeleri bu sorunun cevabını oluşturmaktadır. Ayrıca radyo ve televizyon kuruluşlarının yayınlarına yön verme ve temel ilkeleri belirleme açısından yayın ilkeleri oldukça önem taşımaktadır.

¹⁵ AZİZ, RTÜK, Konulu açığoturum, 12 Nisan 1995, TGRT televizyonu.

¹⁶ GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Yönetim Hukuku, S Yayınları, Ankara, 1991, s.7.

¹⁷ GÖZÜBÜYÜK, Yönetim Hukuku..., s.8.

Yayın ilkeleri basın alanındaki 'basın ahlak yasası'na da benzemektedir. Tek farkı basın ahlak yasası adıyla yayınlanan ahlak ilkelerinin yasama organı veya bir başka devlet kurumu tarafından çıkarılmayıp basın mensuplarının kendi aralarında kurmuş oldukları 'Basın Konseyi' tarafından çıkartılmış olmasıdır. Ayrıca basın ahlak yasasına uyulup uyulmadığını da yine kamu kurumu değil "Basın Şeref Divanı" denetlemektedir.

Yayın ilkeleri sadece Kamu televizyonunu düzenleyen 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununda da yer almaktaydı. Yeri geldiğinde bu ilkelere de değineceğiz. Ayrıca Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinde de ilkeler ile ilgili maddeler bulunmaktadır.

RTÜK 28 Mayıs 1995 tarihinde yayın ilkeleri ile ilgili olarak 'Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında' bir yönetmelik çıkarmıştır.¹⁸ Bu yönetmelikte 3984 sayılı kanunun 4. maddesinde düzenlenen yayın ilkeleri açıklanmış ve özel ve kamu radyo-televizyon kuruluşlarının bunlara uymaları için gerekli tarihler belirlenmiştir.

Biz araştırmamızda yayın ilkelerini doktrinde olduğu gibi belirli sınıflara ayararak inceleyeceğiz. Bunu yapmamızdaki amaç aynı konuların farklı yönlerini düzenleyen ancak farklı fıkralarda yer alan ilkeleri birleştirmek ve daha anlaşılır bir hale getirmektir.

1- Devleti ve Anayasal Düzeni Koruma Amacına Yönelik İlkeler

Bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi bizde de devlet kendini anayasal hürriyetlerin kötüye kullanılmasına karşı korumak düzeni koruma amacına yönelik ilkeler sayılmıştır. 2854 sayılı kanunda da yayın ilkelerinin başında bu amaca yönelik ilkeler yer almıştır. 3984 sayılı kanunun yayın ilkelerini düzenleyen 4. maddesinin ilk fıkrası, yayınların "Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına,

¹⁸ bkz. 28 Mayıs 1995 tarih ve 22296 sayılı R.G

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne" aykırı olamayacağını belirtmektedir.

Ceza kanunumuzun 125. maddesi de 'Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmının yabancı bir devletin egemenliği altına koymaya veya devletin bağımsızlığını tenkise veya birliğini bozmağa yahut devletin egemenliği altında bulunan devlet idaresinden ayırmağa...'; yönelik fiil ve ifadeleri suç saymış bulunmaktadır. Bunun yanında bir çok kanunda da 'bölücü"ve "ayırıcı"faaliyetler yasaklanmış durumdadır. Bu itibarla radyo ve televizyon yayınlarında devletin varlığının birliğinin ve bağımsızlığının aleyhine programlar yapılamaz.

Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik (Yayın İlkeleri Yönetmeliği"nin 5. maddesinin a fıkrasında da bu ilke aynen tekrar edilmiş bulunmaktadır.

4. maddenin c fıkrasında da "Anayasanın genel esaslar kısmında yer alan ilkelere, demokratik kurallara ve kişi haklarına" aykırı yayın yapılamayacağı belirtilmektedir.

Anayasanın "genel esaslar" kısmında ise şu ilkeler yer almaktadır.

- Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu ilkesi (An.md.1)
- Cumhuriyetin nitelikleri (An.md.2)
- Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, resmi dili, bayrağının şekli, milli marşı ve başkenti (An.Md.3)
- Anayasanın bu ilk 3 maddesinin değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği (An.Md.4.)
- Devletin temel amaç ve görevleri (An.md.5)
- Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu (An.md.6)
- Yasama, yürütme ve yargı yetkileri (An.md.7,8,9)
- Kanun önünde eşitlik ve
- Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi.

Yayınlar bu ilkelere aykırı olmayacaktır. Ayrıca bu ilkelere aykırı yayınlar hukukumuzda birçok kanun tarafından yasaklanmıştır. Ceza kanunu, Terörle Mücadele Kanunu (TMK), Basın kanunu buna örnek olarak gösterilebilir.

Yayın ilkeleri yönetmeliğinde ise bu ilke Anayasada geçen Cumhuriyetin niteliklerinden 'Milliyetçilik, Laiklik, egemenlik, demokratik, sosyal, bir hukuk devleti" olma özellikleri aylanmak suretiyle düzenlenmiş durumdadır.¹⁹

2- Milli ve Mahevi Değerlere İlişkin İlkeler:

Radyo ve televizyon yayınları toplumun milli ve manevi değerlerine (md.4/b) oyları olamazlar. Bu itibarla milli ve manevi değerlerin bir parçası olan dil, din ve ahlaka aykırı yayınlar yasaklanmaktadır.

Yayınlarda milli kültürün geliştirilmesi esastır. Kültürün bir parçası olan dil ile ilgili olarak 'radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması esası getirilmiştir. Ancak istisnai olarak 'evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılmasına" (md.4/t) izin verilmiştir. Yayınlarda Türkçeyi aşırılığa kaçmadan, özellikleri ve kurallarını bozmadan, konuşma dili olarak kullanmak, milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayıcı yayınlar yapılması zorunludur.

Özel radyo ve televizyon kuruluşları yayınlarında belli oranlarda eğitim, kültür, Türk halk ve Türk Sanat müziği programlarına geçeceklerdir.(md.31) Bu yayınların içerikleri ve hangi oranlarda yapılacağı RTÜK tarafından 2 Mayıs 1995 te çıkarılan 'Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Eğitim, Kültür, Türk Halk Müziği ve Türk sanat Müziği Programlarında Yer Vermeleri Gerekli Yayın Türleri ve Oranlarına Ait Esaslar Hakkında Yönetmelik²⁰ te belirtilmiştir. Buna göre;

¹⁹ bkz. Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik md.5/b.

²⁰ bkz. 2 Mayıs 1995 tarih ve 22275 sayılı R.G.

Eğitim programları, Cumhuriyetin temel niteliklerine uygun olarak, Türk Toplumunu oluşturan fertlerin sosyal, kültürel ve kişilik olarak gelişmesine katkıda bulunmak ve bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla Türk Milli Eğitimi'nin amaç ve ilkeleri doğrultusunda yapılmalıdır. Eğitim programları haftalık yayın süresinin en az % 5'i kadar olması gerekmektedir.

Kültür programları, Türk Kültürü'nn evrensel kültürün ayrılmaz zengin bir parçası olduğu dikkate alınarak ve bu kültürün evrensel kültürle bütünleşmesini sağlayacak biçimde yapılması, Türk milletinin ve tarihinin birliği, bütünlüğü ve devamlılığının vurgulanması gereklidir. Tarihi olaylar bilim çevrelerince onaylanmış kaynaklara dayalı olarak anlatılmalıdır. Kültür programları haftalık yayın süresinin % 5'inden az olmaması esastır.

Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak amacından hareketle'(md.4/u) program yapılması ve bu programlarda Türk Kültürünün bir parçası olan Türk Halk ve Türk Sanat müziğine yer verilmesi zorunludur. Türk Halk ve Türk Sanat müziği programları haftalık toplam yayın sürecinin %10'undan az olamaz. (ilgili yön.md.10).

3. Ailenin, Gençlerin ve Çocukların Korunmasına Yönelik İlkeler

Bu grupta asıl ele alınacak olan ilkeler müstehcen ve hayasızca yayınların nlenmesine yönelik olanlardır. Bu konu ile ilgili olarak kanunun 4. maddesinde iki ayrı fıkra yer almaktadır. Bunlardan d fıkrası 'Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına'(md.4/d) aykırı yayın yapılmasını önlemek amacını taşıyan hüküm ile 'çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayınların yapılmaması esasına'(md.4/m) yönelik fıkralardır.

Aile yapısının, gençlerin ve çocukların korunmasına yönelik yayın ilkeleri bütün ülkelerde ve milletlerarası sözleşmelerde yasaklanmaktadır. Türkiye'nin de

taraf olduğu Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinin²¹ 7. maddesinde bu ilkeler şöyle açıklanmaktadır:

Program hizmetleri sunuş ve içeriği bakımından tüm unsurları insan onuruna ve diğer insanların temel haklarına saygılı olacak, program hizmetleri özellikle edebe aykırı olmayacak ve pornoğrafi içermeyecektir. Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel veahlaki gelişmelerini zedeleyebilecek türden program hizmetleri bunların seyredebilecekleri zaman ve saatlerde yayınlanmayacaktır.

Yayın ilke ve esasları ile ilgili yönetmelikte cinsellik ile ilgili yayınlar konusunda zaman sınırlaması getirilmiştir. Buna göre "cinsel duyguları sömürmeye yönelik yayın yapılamaz. Ancak tür ve içeriği gereği, cinselliğin yer aldığı yapımlar, gençlerin ve çocukların zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimini korumak amacıyla uygun uyarılar yapılarak saat 24.00 ile 05.00 arasında yapılabilir." (İlgili yön.md.10) Ayrıca bu tür programların tanıtım duyurularında da cinselliğin teşhir edildiği bölümler kullanılamaz.

Ayrıca yönetmelikte çocukların ve gençlerin korunması amacına yönelik olarak, "yayınlarda ilgi çeken kişi veya karakterler çocuk ve genç izleyicileri özendirerek onların duygusal ahlaki ve sosyal gelişmelerini olumsuz biçimde etkileyebilecek biçimde gösterilmesi, sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanımı gibi bağımlılıklara ve kötü alışkanlıklara yöneltici yayın yapılması yasaklanmaktadır. (İlgili yön.md.12)

Bu başlık altında şiddet eğilimi içeren yayınların önlenmesi amacına yönelik ilkelerde incelenebilir. Çünkü şiddet veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikteki yayınlarda çocukların ve gençlerin fiziki ve zihinsel gelişmelerini önlemektedir. Bu nedenle yayın ilkeleri arasında geçen "toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa imkan verilmemesi ilkesi"(md.40g) burada işlenebilmektedir. Bu ilke Avrupa sınır ötesi televizyon sözleşmesinde de yer almaktadır. (md.7/1b)

²¹ Türkiye Avrupa Sınır ötesi Televizyon Sözleşmesini 7 Eylül 1992 tarihinde imzaladı ve 4.11.1993 tarih ve 3915 sayılı kanun ile TBMM tarafından onaylandı. RG.Yay.Tarihi 12.12.1993.

Yayın ilkeleri ile ilgili yönetmelikte de şiddet ile ilgili yayınlar, intihara yönlendirici veya teşvik edici, haber programlarında şiddet unsuru taşıyan ses ve görüntüler yasaklanmıştır. Ancak şiddet unsuru ağırlıklı dramatik yapımlar, önceden uyarıda bulunulması kaydıyla gece 24.00 ile 05.00 arasında yapılabilir. (ilgili yön.md.11)

4- Kişi Hak ve Hürriyetlerini Korumaya Yönelik İlkeler:

Radyo ve televizyon yayınlarında kişi hak ve özgürlüklerine müdahalede bulunamaz. Bu esastan hareketle 'yayın ilkelerinde' kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasına yönelik ilkeler değişik fıkralar halinde düzenlenmektedir.

a-Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Hürriyeti

Düşünce hürriyeti ve düşünceyi açıklama hürriyeti ile ilgili olarak yayınların "...anlatım özgürlüğüne" (md.4/e) aykırı olarak yapılamıyacağı esası getirilmiştir. Böylece radyo ve televizyon yayınları ile kişilerin düşünce hürriyetine düşünceyi açıklama hürriyetleri ellerinden alınamaz. Bu hürriyete bağlı olarak fıkranın devamında yer alan "...iletişim ve yayında çoğulluk esasına..." aykırı yayın yapılamaz, ilkeside iletişim alanında önemli bir hürriyeti sağlamaktadır. Bilindiği gibi iletişimi haberleşme manasında kullandığımızda, haberleşme hürriyeti ile aynı manasında kullandığımızda, haberleşme hürriyeti ile aynı anlamı taşımaktaydı. Haberleşme hürriyetini de özel haberleşme haricinde toplu, kitle haberleşmesi olarak anlamamız gerektiğini yine yukarıda belirtmiştir.

Şu halde bu fıkra ile korunan hürriyetler bir birini tamamlayan ve biri olmayınca diğerinin fazlaca bir önemi bulunmayan hürriyet gruplarıdır. Bunları şöyle özetleyebiliriz. Önce düşünce hürriyeti olacak, ardından bu düşünceleri açıklama ve yayma hürriyeti olmalıdır. Düşünceleri yayabilmek için de iletişim

(habeleşme) ve yayında çoğulculuk esasının olması zorunludur. Yayında çoğulculuk esası ise her fikrin serbestçe programlarda ortaya konulabilmesi ve bunlara saygı duyulmasını ifade etmektedir.

b- Din ve Vicdan Hürriyeti

İlkelerde korunan bir diğer hürriyet din ve vicdan hürriyetidir. İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiç bir şekilde kınanamaması ilkesine (md.4/f) aykırı yayın yapılması böylece önlenmek istenmiştir. Din ve vicdan hürriyeti Anayasa'nın 24. maddesinde tanınmıştır. Bu itibarla tanınmış olan bu hürriyeti yayınlarla ortadan kaldırmak veya ona tecavüzde bulunmak yasaklanmıştır.

Bu ilke ile ilgili olarak radyo ve televizyon yayınlarında dini programlar konusunda değinmeliyiz.

Dini programlar konusunda kanunda hüküm bulunmamaktadır. Ancak RTÜK tarafından çıkarılan 28 Mayıs 1995 tarihli ve 2 Mayıs 1995 tarihli yönetmeliklerde hükümler bulunmaktadır. Buna göre; Yayınlar, toplumu birleştirici özelliklerin vurgulandığı, insan özüne ve kardeşliğine değer veren dini programlara yer verilebilir. Dini yayınlarda, kuruluş ve kişilerin inançları dolayısıyla kinayıcı, tahrik edici, toplumsal tepki ve olaylara sebebiyet verici unsurlar yer alamaz. Bu yayınlar sırasında olaylı ve aşağılayıcı bir üslup kullanılamaz. Dini yayınlarda dini duyguları rencide edici veya din istismarına imkan tanıyıcı yaklaşımlarda bulunamaz. Yayıncı, dini ve ahlaki konuları kin ve nefret oluşturacak, milli birlik ve kötülüğü bozacak ahlaka, bilime, vicdan özgürlüğüne ve çağdaş düşünceye ters düşecek şekilde işleyemez.²²

²² Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Eğitim, Kültür, Türk Halk Müziği ve Sanat Müziği Programlarında Yer Vermeleri Gerekli Yayın Türleri ve Oranlarına Ait Esaslar Hakkında Yönetmelik, madde, 7/4, 5, 6; Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, madde,8.

c- Kişi Haysiyet, Şeref ve Haklarının Korunması:

Kişiliğin korunması ile ilgili olarak 'kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü aşağılayıcı veya fitra niteliği taşıyan yayın yasaklarına'(Md.4/j) uyulması istenilmektedir. Bu ilke kişi hak ve hürriyetleri açısından oldukça önemlidir. Radyo ve televizyonunun yayın gücü ile kişilerin manevi bütünlüğü üzerine yapılan hakaretlerin önlenmek istenmesi ve bu ilkenin tamamlayıcı unsuru olan cevap ve düzeltme hakkının tanınması, kişilerin manevi bütünlüğünü korumada önemlidir. Cevap ve Düzeltme hakkı ile ilgili geniş açıklamalarımızı ileride yapacağız.

Bu ilke içersinde sövme ve hakaret suçları da değerlendirilebilir. Bu tür suçlar ceza kanununun 482vd.maddelerinde düzenlenmiştir. Yayınlar vasıtasıyla yapılan sövme ve hakaret suçları da ayrıca ceza kanunu çerçevesinde davalara konu olabilmekte ve böylece kişilerin manevi bütünlüğü korunabilmektedir.

Kitle iletişimi alanında haberleri ulaştırırken veya devlet, kişi veya kurum faaliyetlerini kamuoyuna yansıtırken yapılan eleştiriler ile ilgili olarak ise, sövme ve hakaret suçlarının ana unsurlarından olan 'tecavüz kastının, kötü niyet delilinin" bulunup bulunmadığı tesbit edilir.²³ Ayrıca failin gayesi intikam ve kin gibi nefsanî hırsları dolayısıyla yapmış olduğu hakaret derecesindeki eleştiri ve yorumları da cezalandırılabilir, bunun yanında kişileri konu ile ilgili olarak aydınlatma, tenkit etme, şaka yapma, müdafaada bulunma gibi maksatlarla kendine has objektif ve subjektif sınırların aşılmadığı takdirde kişilik haklarına saldırının yapıldığı iddiası kabul edilemez.²⁴ Bunun yanında kanunlarımıza göre aşağıdaki hallerde şahsiyet haklarına aykırı nitelikteki yayınlar haksız sayılmazlar.

²³ REİSOĞLU, Sefa, Borçlar Hukuku (Genel Hükümler) Beta Yayınları İst.1988.s.199-207.

²⁴ SAHİR, Erman, Hakaret ve Sövme Cürümleri, İ.Ü.H.F.yayını, İstanbul, 1950, s.71 ve son.

Bunların birinciler, şahsiyet hakkı ihlal edilenin rızasına (iznine) dayanan yayınlardır. İkincisi kanunun verdiği yetkiye dayanan yayınlar şahsiyet haklarını ihlal etsede haksız sayılmazlar. Bunlardan başka Anayasa'nın 83. maddesine göre "TBMM üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine meclizçe başka bir karar alınmadıkça, bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar." (1982 An.md.83/1)²⁵ TBMM üyelerinin Mecliste yaptıkları konuşmaları, meclis dışında üyeden başka (örneğin televizyon muhabiri) birisi tekrarlırsa suçlu olur mu? Bu konuda, "...TBMM üyelerinin sorumsuzluğu, suç hukuku teorisinde sırf parlamento üyelerinin şahsı konusunda geçerli olmasına, gayri kişilerin yararlanamamasına; yani fiil hattızatında hukuka aykırı bulunmakla beraber bu fiile karşılık konan müeyyidenin sadece milletvekili söz konusu olduğunda ortadan kalkmasına rağmen gayri şahıslar içinde bu durum suç sayılmaz." Bu konu ile ilgili olarak Yargıtay'ın kararı olduğu belirtilmesine²⁶ karşılık, Yargıtay kararına ulaşamadık.

Şahsiyet haklarına aykırı bir yayının haksız niteliğini ortadan kaldıran bir diğer unsur ise yayının üstün nitelikte bir kamu yararının gerekçesi ile yapılmış olmasıdır. mesela yolsuzluk, kaçakçılık, yasadışı davranışlarda bulunan bir kişi hakkında, bu özlüklerini ispat için gizli kamera çekimi ile özel hayatının izlenmesi.

Normalde suç sayılan sövme ve hakaret fiillerinden suç unsuru olarak kabul edilmeyen bir başka durum ise ceza kanununun 486. maddesinde yer almaktadır. "Tarafların veya vekilin, müdafini, müşavir yahut kanuni mümessillerinin bir dava hakkında yargı mercilerine verdikleri dilekçe, layika veya sair evrakın yohut yaptıkları iddia ve savunmaların ihtiva ettiği hakareti mütazammın yazı ve sözlerden dolayı, bu dava ile ilgili olmak ve iddia ve savunma sınırını aşmamak şartıyla kovuşturma yapılamaz" (Cez.Kan.md.486/1-2). Bu sorumsuzluğun haberleşme organlarını da içine alacak şekilde enişletilmesi konusunda; yargı

²⁵ DAL, Kemal, Türk Esas Teşkilat Hukuku, Bilim Yayınları, Ankara 1986, s.236.

²⁶ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme ..., s.121.

faaliyetinin halk tarafından denetimini sağlamak amacıyla mahkemedeki konuşmaların ve mahkeme kararlarının aslına sadık kalarak haberleşme görevini yerine getirme şeklinde yayınlanması halinde suç unsurunun istisna kapsamına gireceği görüşünü ileri sürenler olmaktadır.²⁷ Biz de bu görüşe katılmaktayız.

Hakaret ve sövme fiillerinde bu fiilleri taşıyan isnadların gerçek olup olmaması suçun teşekkülünü etkilememektedir. Yani kişinin kendine atfedilen ve sövme ve hakaret niteliği taşıyan fiillerin kendinde bulunup bulunmaması önemli değildir. Ancak kamu yararı mülahazasıyla bu ana ilkeye bazı istisnalar getirilmiş; sövme suçları hariç, hakaret suçunda isnad olunan mahsus maddelerin gerçekliğini ispat edilmesi halinde istisnai olarak hakaret içeren beyan veya fiil hukuka uygun bir fiil haline getirilebilmektedir.²⁸

d- Özel Hayatın Açıklanmaması:

Kişi hak ve hürriyetlerini korumaya yönelik ilkeler içerisinde, yani 3984 sayılı kanunun 4. maddesinde ki yayın ilkelerinde sayılmamış olmasına rağmen, başta Anayasa'da olmak üzere, basın Kanununda, Medeni Kanunda, Ceza Kanununda vb. kanunlarda açıkça yasaklanmış bulunmaktadır. Ayrıca yayın ilkeleri yönetmeliğinin 5.maddesinde özel hayatın açıklanması yasaklanmıştır.

Özel hayatın litle haberleşme araçları yoluyla açıklanmaması konusunda doktrinde iki ayrı görüş vardır. Bunlardan birincisine göre, bu nevi bir yasak haberleşme araçlarının denetim görevini engelleyeceği; özel hayatı halka duyurulması gereken kişiler hakkında dahi konuya bilgi vermeyi engelleyeceği ileri sürülmektedir. 1950 tarihinde 5680 sayılı Basın Kanununun 31. maddesinde özel hayatın açıklanmaması ile ilgili bir madde konulmak istenmiş ancak yukarıda

²⁷ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku..., s.122.

²⁸ İstisnai durumlar için Bkz. CezKan.481, md.

açıklanan görüşler sonucu tasarıdan çıkarılmıştır.²⁹ Ancak 1954 yılında 6334 sayılı kanun ile bu nevi bir hüküm Basın kanununa konulmuştur. 1960 yılında ise Milli Birlik Konitesi bu değişikliği 94 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırmış. Basın Kanunumuzdan, özel hayatın açıklanmaması ilkesi çıkarılmıştır.

Buna karşılık diğer bazı yazarlara göre ise yalnızca kişiyi ilgilendiren özelve ailevi hayatı her türlü müdahaleden masun tutulması gereklidir ve ceza müeyyidesinin bu yolda kullanılması yerindedir.³⁰

Haberleşme araçları ile kişinin özel hayatının açıklanıp açıklanamayacağı konusunda bir sınıflandırma mevcuttur. Buna göre her insanın günlük hayatı üç kısma ayrılmıştır. Birincisi herkesin kendisine ait olan ve kendinde sakladığı olan, "gizli alan", ikincisi kişinin birlikte oturduğu, birlikte çalıştığı, veya günün olayları hakkında birlikte konuşma biçiminde yürütülen ve kendisine yakın olan kişilerle ortak bulunan sadece bunlarla paylaşmak istediği hayatını kapsayan "özel alan", son olarak ise "ortak alan" adı verilen, bu kişinin herkes gibi umuma açık yerlere, genel toplantılara, törenlere katılması veya bir sanatkar, bir sporcu ya da politikacı olarak kendisini umuma sunması ile birlikte giriştiği faaliyetleri içine alan alandır. Bu alanlardan sınırsız olarak (kişinin haysiyet ve şerefine dokunmadan) haberleşme araçlarına açık alanı sadece "ortak alan"dır. Özel alan ise bir takım istisnalar vasıtasıyla açıklanabilir. Bu istisnaları şöyle sıralayabiliriz.

Öncelikle özel alana giren davranışları, kural olarak herkesin gördüğü ve duyduğu biçimde, herhangi bir kimsenin hareketi gibi, şahsın tanınmasına imkan verecek hususları belirtmeksizin basında yer alabilir. Gizli alan ise basına tam olarak kapalıdır.³¹

Haberleşme araçlarının haber verme, denetim ve eleştiride bulunma, kamuoyunu açıklama ve oluşturma görevlerin haberleşme araçları için aynı

²⁹ DANIŞMAN, Ahmet. Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması. S.Ü:Hukuk Fakültesi Yayını. Konya 1991, s.101.

³⁰ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku...,s.129.

³¹ İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.273-274.

zamanda birer hak olduğu ve 'hukuka uygunluk sebebi' oluşturduğu özel hukuk alanında da kabul edilmektedir.³² Bu yönden kişinin özel hayatının açıklanmaması ilkesi yerine göre kamu yararı taşıyan değerler karşısında ikinci dereceye düşebilmektedir. Yargıtay kararları da bu yöndedir.³³

Özel hayatın haberleşme araçları vasıtasıyla açıklanmaması konusunda 'komuya malolmuş kişiler' ile normal kişiler arasında da bir farklılık vardır. Yargıtay Dördüncü Hukuk Dairesini 28.4.1987 tarih ve E.1987/2077 sayılı kararında şu ifade kullanılmıştır.

"...her iki davacı, Devlet adamı, politikacı, ya da sanatçılar gibi özel hayatları ve yaşantı biçimleri toplum tarafından merak edilen ve izlenen kişilerden de değildir..... Açıklanan bu fiil ve hukuki esaslar karşısında eylemin, onur ve saygınlık gibi kişisel değerlere saldırı teşkil ettiği... sonucuna varılmıştır."³⁴ Bu kararın mefhum-u muhalifinde anlaşıldığı gibi Devlet adamı, politikacı, sanatçı, sporcu gibi komuya malolmuş ve toplum tarafından özel hayatları izlenen kişilerin özel hayatları haberleşme araçlarıyla açıklanabilmektedir.

Ayrıca 22-23 Mayıs 1967 de Stockholm'de yapılan Kuzey ülkeleri hukukçuları Kongresinin vardığı sonuçta bu görüşü desteklemektedir. Buna göre, özel hayatı açıklamama ilkesi karşısında kişinin sağlayacağı fayda ile bazan kamu yararı karşı karşıya gelebilmektedir. Bu durumda kamu yararı ağırlık basacağı için özel hayatın açıklanması suç olmayabilir. Ayrıca gözde kişilerin özel hayatları da açıklanamaz, ancak bu kişilerin özel hayatları kamuya malolmaları sebebinden dolayı çok daha dardır. Bu sebeple onların özel hayatları dahilinde olan birçok husus açıklanabilmektedir.³⁵

³² KILIÇOĞLU, Ahmet, Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldıranlardan Hukuksal Sorumluluk, Ankara, Ün.Hukuk Fak.Yayını Ankara, 1982, s.130 ve sonrası

³³ Bkz. Yargıtay 4.H.D. 21.3.1980, E.1302 sayılı Kar.(Y.K.D. Mayıs 1981 Sayı:5 s.502)

³⁴ Bkz. Yargıtay 4.H.D. 28.4.1987 tarih ve E.1987/2077.K.1987/3267 sayılı kararı. (Y.K.D. c.13. sayı.8. Ağustos 1987.

³⁵ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku..., s.129.

Gizli kamera, gizli mikrofon veya benzeri yöntemlerle yapılan çekimler ve tesbit edilen ses kayıtları ilgililerin izni olmadan yayınlanamaz. (Yayın ilkeleri yönetmeliği md.15)

e- Kişi Hak ve Hürriyetlerine Haberleşme Araçlarıyla Yapılan Saldırlara Karşı Hukuki Müeyyideler:

Özel hayatın gizliliği veya kişi haklarının bir unsuru sayılan maddi ve manevi kişiliğine yönelik saldırılar başta, Ceza Kanunu olmak üzere, Medeni Kanun (md.24), Borçlar Kanunu (md.49). tarafından yasaklanmış ve kişilerin bu yüzden uğradıkları zararın tamir ve tanzimi için maddi ve manevi tazminat davası ve saldırının durdurulması davalarını açabilecekleri hükmedilmiştir.³⁶ Ayrıca Basın-İlan Kurumunca belirlenen 'basın ahlakı ile ilgili bildiriye" göre, 'amme menfaatini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez"bu esasın ihlali 195 sayılı kanunun 49. maddesinin (a) bendince "sürekli olarak resmi ilanların kesilmesi" ve "yersiz teşhir bir disiplin kabahatidir" şeklinde cezalandırılmıştır.³⁷

5- Görülmekte Olan Davalar ve Mahkeme Kararları ile ilgili İlkeler

Yayın ilkelerinden birisi ise "hak yargı kararıyla kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu olarak gösterilemeyeceği" (md.4/n) ilkesidir. Bu ilke Anayasanın 38. maddesinde tanınmıştır. Genel hukuk kaideleri içinde ise 'beraat-ı zimmet asıldır" ifadesiyle anılmaktadır.

Görülmekte olan davalar ile ilgili olarak ise 3984 sayılı kanunun yayın ilkelerini içeren 4. maddesinde bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak konu ile ilgili

³⁶ DANIŞMAN, Ahmet, Ceza Hukuku Açısından . . . , s.101-107.

³⁷ ÖNGÖREN, Mahmut. Basın Ahlak Kuralları ve Yasaları, İ.Ü.H.F.Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.142 ve devamı.

olarak RTÜK'çe çıkarılan Yayın ilkeleri yönetmeliğinde ise 'yargı intikal etmiş herhangi bir dava söz konusu olduğunda davanın açılmasından, hüküm kesinleşinceye kadar yargını etkileyebilecek, şekilde yayınlar yasaklanmıştır. (ilgili yön.md.5/n)

Basın kanununda bu konu ile ilgili olarak 30. maddenin d. fıkrasında 'beza kavuşturmalarına ait talep ve iddnamelerle kararların ve diğer her türlü vesika ve evrakın aleni duruşmada okunmasından, hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya yargılamanın men'i, tatil veya düşmesi kararı verilmesinden önce yayınlanması yasaktır" denilmek sureti ile bu tür davalar ile ilgili olarak yayın yasağı koymuştur. Aynı maddenin 2. fıkrası ise 'beza kovuşturmasının başlamasından hüküm kesinleşinceye kadar hakim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri hakkında mütalaa yayınlamak yasaktır" diyerek mahkemelerin etki altında kalmadan davaları sonuçlandırabilmeleri sağlanmak istenmiştir.

Yalnız Basın Kanununun 30. maddesinin 2. fıkrasında sadece 'hakim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri" nden söz edilmekte olduğundan dolayı, savcılarının karar ve işlemleri hakkında görüşler ileri sürebilmektedir.³⁸ Ayrıca dikkat edileceği gibi hakim veya mahkemenin karar ve işlemleri hakkında ileri sürülen görüşün olumlu, övücü nitelikte dahi olması yayın yapılamamasını engellemez.

6- Fırsat Eşitliği ve Tarafsızlık İlkesi

Radio ve televizyon yayınlarında gerek kişi ya da kurum gerekse siyasi parti ya da sosyal gruplar arasında tam bir eşitlik ve tarafsızlık sağlanması gerekmektedir. Bu ilke ile ilgili olarak kanunun 4. maddesinde ayrı fıkra mevcuttur. "Yayınlarda adalet ve tarafsızlığa saygılı olmak" (md.4/1) şeklinde ifade edilen fıkrada genel olarak tarafsızlıktan bahsedilirken 's' bendinde ise siyasal partiler ve

³⁸ İÇEL Kitle Haberleşme..., s.58.

demokratik gruplar arasındaki tarafsızlık ilkesinden bahsedilmiştir. Buna göre radyo ve televizyon yayınları Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilere cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması" esasına uygun olmak zorundadır.

Seçim dönemlerinde ise siyasi partiler ile ilgili yayınların nasıl olacağı kanunun 27. maddesinde açıklanmaktadır. Seçim dönemlerindeki yayınlar yüksek seçim kurulu tarafından belirlenen esaslara uygun olacaktır.

Yayın ilkeleri yönetmeliğinde ise siyasi yayınlar ile ilgili olarak 19. maddede düzenlemeler yapılmıştır. Siyasi yayınlarda TBMM'nin işleyiş ve çalışmalarına ilişkin haber, yorum ve eleştirilerde, kurumun saygınlığını ve vazgeçilmezliğini zedeleyen unsurlar bulunamaz. Siyasi partilere ilişkin yayınlarda ise bunların saygınlığını giderici haber, yorum ve eleştiriler yasaklanmıştır. Seçim dönemlerinde ise, oy verme gününden önceki 7'nci günden itibaren, haber, röportaj gibi programlar veya reklamlar yoluyla, kamuoyu araştırmaları, anketler, tahminler, bilgi iletişim telefonları yoluyla mini referandum gibi adlarla siyasi bir partinin veya adayın lehinde veya aleyhinde veya vatandaşın oyunu etkileyecek hertürlü yayında bulunulmasına izin verilmez. Bu yasaklara uymayanlar yayın ilkelerini ihlal etmiş sayılırlar. İlk kurul seçim dönemlerindeki yayınları yukarıdaki ilkeler ve Yüksek Seçim Kurulunun Kararları doğrultusunda denetleyecektir.(ilgili yön.md.19,20,21)

Kişi ve onların sahip oldukları fikirler arasında da tarafsızlık ilkesine dikkat edilmelidir. Programlarda dile getirilen fikirlere eşit olarak yer verilmesi, yukarıda açıkladığımız gibi bütün fikirlere saygı duyulmalıdır. Yayın ilkeleri yönetmeliğine göre "Açıkoturum panel ve benzeri tartışma programlarında, ele alınan olay ve konularla ilgili tüm görüşlerin dengeli bir şekilde temsil edilmesinin sağlanması" (mad.6/3) istenmiştir.

7- Telif Hakları ile ilgili ilkeler:

Telif Hakkı, eser sahibinin eseri üzerinde kendine tanınmış olan maddi ve manevi haklarına denilmektedir. Bu haklarının başında da 'umuma arz selahiyeti, adının belirtilmesi hakkı, eserde değişiklik yapılmasını menetme hakkı ve eser sahibinin zilyet ve malike karşı ileri sürebileceği³⁹ manevi hakları ile işleme hakkı, çoğaltma hakkı, yayma hakkı, temsil hakkı, radyo-TV ile yayın hakkı ve pay hakkı gibi mali haklar gelmektedir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununu (FSEK)'nin 25. maddesine göre, 'bir eserin aslını veya işlenmelerini radyo veya buna benzeyen işaret, ses, veya resim nakline yarayan diğer tesislerle yayma, hakkı münhasıran eser sahibine yarayan diğer tesislerle yayma hakkı münhasıran eser sahibine aittir.'⁴⁰ Eser sahiplerine FSEK tarafından tanınan bu haklar 3984 sayılı kanun ile tekrar sayılmamış sadece 4. maddenin 'u' bendinde "...müzik yapımcıları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlal etmemek" esasına aykırı yayın yapılamaz şeklinde düzenlemiştir.

Telif hakkı sahiplerinin hakları konusunda FSEK'na atıf yapılması hukuk sistematığı açısından gerekli olmakla beraber uygulamada bu haklar ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı FSEK hükümlerine göre hareket edileceği açıktır. Bu sebeple telif hakları ile ilgili ilkenin 4. maddede sayılan yayın ilkeleri arasında yer aldığını belirtebiliriz. 3984 sayılı kanunun 37, yayın ilkeleri ile ilgili yönetmeliğin 26. maddesine göre yayıncı yayınlarda yer verdiği eserlere telif hakkı ödemekle yükümlü" tutulmuştur.

³⁹ BELGESAY, Mustafa Reşit Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Şerhi İ.Ü.H.F.yayını, İstanbul,1956, s.2-3.

⁴⁰ AYİTER, Nuşin, Hukukta Fikir ve Sanat Eserleri Ürünleri A.Ü.H.F. yayını, Ankara,1973, s.3.

8- Yayın Süreleri İle İlgili Esas ve İlkeler

Radyo ve Televizyon kuruluşları ülke geneline yayın yapmak amacıyla yayın izni ve lisansı aldıktan en geç 2 yıl sonra Türkiye alanının %70'ine yayınlarını ulaştırmak zorundadırlar. Ayrıca bu kuruluşlar haftada asgari 80 saat yayın yapacaklardır.(md.18) Bölge bazında yayın yapanlar 56, yerel düzeyde yayın yapanlar ise 28 saat yayın yapma mecburiyetindedirler.⁴¹

Bu yayınları içerisinde haberleşme, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısını yerli yayınlara ayırmak" zorundalardır. Ayrıca "seyircinin taleplerini gözönüne alarak ve yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile ilgili asgari niteliklerini de öngörmek suretiyle, aşamalı bir şekilde gerçekleştireceklerdir.(md.4/g) Bu konu ile ilgili olarak yayın ilkeleri yönetmeliğinde "yayınlarda habere, spor programlarına ve reklamlara ayrılan süreler dışında kalan yayın zamanının en az yarısının yerli yapımlara ayrılması" ilkesi 01.01.1996 tarihinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. (ilgili yön.md.30)

Ayrıca kültürel programlar, dini programlar, Türk Halk ve Türk Sanat müziği ile ilgili programlar konusunda da belirli oranlarda mecburiyet getirilmiştir. bu oranları yukarıda açıkladık.

Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinin 10. maddesinde de, yayın sürelerinin çoğunluğunun Avrupa yapımlarına ayrılması istenmektedir.

⁴¹ bkz. "Özel Radyo ve Televizyon Yayın Kuruluşlarının Kuruluşlarında Uyması Gerekli Asgari ve Mali Şartlarla Yayın Alanı, Yayın Saat ve Süreleri Hakkında Yönetmelik" md.21.

9- Düzeltme ve Cevap Hakkı İle İlgili İlkeler

Kişilerin haysiyet ve şerefine dokunan veya kişilerle ilgili gerçeğe aykırı yayınlara karşı ilgililere, kendilerini savunabilmeleri için hukuk düzenince tanınmış hak⁴² olarak tanımlayabileceğimiz cevap ve düzeltme hakkı kitle iletişim vasıtası olan radyo ve televizyon yayınlarında da tanınmış ve yayın ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Kanunun yayın ilkelerini düzenleyen 4. maddesinin "b" fıkrasında "kişi ya da kuruluşların cevap ve teksip haklarına saygılı olunması" ilkesine uygun olarak yayın yapılacağı belirtilmiştir. Cevap ve düzeltme hakkı ile ilgili olarak geniş açıklamaları ayrı bir başlık altında ileride yapacağız.

10- Yayınlarda kumar, lotarya v.b. yönde programlara yer verilmemesi ile ilgili ilkeler:

Radyo ve televizyon yayınlarında "bilgi iletişim telefonları (900'lü hatlar) yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurularak izleyicilere ikramiye ikramiye verilemez, ikramiye verilmesine aracılık yapılamaz. Lotaryaya fırsat verilmez." Ayrıca bu telefonlarla ahlaka, Türk aile yapısına aykırı hizmet sunulamaz.

Bilgi iletişim telefonları yoluyla verilen herhangi bir hizmetin süresi ve dakika ücreti yazılı ve sözlü olarak anlaşılır biçimde belirtilmesi mecburidir.(Yayın ilkeleri yönetmeliği madde:5/r)

⁴² İÇEL, Kitle Haberleşme..., s.343.

B- REKLAMLAR İLE İLGİLİ İLKE ve ESASLAR

Reklam, günümüzde radyo ve televizyonların en başta gelen gelir kaynağıdır. Bu açıdan özellikle kâr amaçlı kuruluşlar olan özel radyo ve televizyonlar için reklamların önemi oldukça fazladır.

Ancak reklamlar, seyirci veya dinleyicinin haklarının korunması ve program aralarında veya diğer zamanlarda süre açısından düzenlenmesi vb. özelliğine sahiptir. Bu açıdan 3984 sayılı kanun reklamlar ile ilgili olarak özel düzenlemeler getirmiş, ayrıca RTÜK tarafından bu konu bir yönetmelik ile düzenlenmiştir. Ayrıca, yayıncılık alanında ve 3984 sayılı kanun için en önemli kaynak niteliği taşıyan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinde de reklamlar ile ilgili ayrı bir bölüm mevcuttur.

1-Reklam Nedir?

'Bir ürünün veya hizmetin satılmasını, satın alınmasını veya kiralanmasını sağlamaya, bir davayı veya fikri yaymaya veya reklamcının istediği başka etkileri oluşturmaya matuf bir bedel karşılığı veya benzeri bir mülahazayla reklamcıya, iletim zamanında tahsis edilen kamuya yönelik duyurulara" reklam denir.⁴³ Ayrıca bir ürün veya hizmetin tanıtılması veya övülmesi, bir markanın tüketiciye benimsetilmeye çalışılması, resimli veya müzikli simgeler kullanılmak suretiyle belleklere yerleşmesine gayret edilmesi de reklam sayılır. Yarışmalar, konserler, sanat veya kültürel etkinlikler düzenlemek suretiyle doğrudan veya dolaylı olarak

⁴³ Bkz. RTÜK tarafından 15.11.1994 tarihinde çıkarılan Radyo ve Televizyon Kuruluşları, Reklam Yayın İlke ve Usulleri ile Reklam Gelirleri Üst Kurul Paylarının ödenmesi Hakkında Yönetmelik, madde 4.

belirli ürünlere veya markalara dikkatin çekilmesi veya bu tür toplumsal etkinliklerin düzenlenmesinde veya yayın programının hazırlanmasında finansman v.b. diğer yollarla katkıda bulunmak suretiyle tanıtım yapılması da reklam sayılmaktadır. Yarışma programlarında ödül olarak, verilen ürünlerin seslendirilmesi veya görüntülenmesi yoluyla yapılan tanıtımlarda reklam sayılmaktadır.

Radyo ve televizyon kuruluşlarının kendi programlarını, kendi frekanslarında tanıtımları reklam olarak kabul edilmemektedir. Bunun yanında teknolojik gelişmeler sonucu bulunan yeni bir ürünün haber olarak verilmesi veya müzik, sanat ve edebiyat eserlerinin tanıtılması da reklam sayılmamaktadır.

Bir programın reklam olarak sayılıp sayılmaması ileride inceleneceği üzere, süre planlaması açısından önemlidir. Çünkü kuruluşlar günlük yayınlarının sadece belirli bir oranını reklam programlarına ayırabilmektedirler.

2- Reklamların Hazırlanması ile ilgili ilkeler

Bir ürünün reklamında genel olarak, tüketicinin veya reklamcının hedeflediği diğer kitlelerin, reklamı yapılan konuda doğru bir seçim yapabilmesini sağlayacak bilgileri, içermesi gerekmektedir. Ayrıca reklam aracılığı ile verilen bilgiler haksız rekabet unsurlarını ihtiva etmemeli tüketiciyi yanlış yönlendirecek nitelikte olmamalıdır.(İlgili yön.md.5) Radyo ve televizyonlarda yayınlanacak reklamların hazırlanmasında şu hususların bulunması gerekmektedir.(İlgili yön.md.5)

a- Reklamlar, yayın ilkelerine uygun, adil, dürüst ve gerçekçi olarak hazırlanır,

b- Reklamlar, haksız rekabete yol açan, halkı aldatıcı, yanıltıcı mesajları içeremez; bu suretle tüketicinin çıkarına zarar veremez.

c- Reklamlar, genel ahlak kurallarına, milli örf ve adetlere, geleneklere ve manevi değerlere aykırı ifadeler ya da görüntüler ihtiva edemez; şiddet, pornografi, korku, batıl inanç ve benzeri gibi toplumda tedirginlik doğuracak unsurları içeremez, merhamet duygusunu istismar edemez.

d- Reklamlarda doğru, temiz, güzel ve anlaşılabilir bir Türkçenin kullanılması esastır. Argo kelimelerle veya yabancı bir dilek reklam mesajı verilemez.

e- Bir ürün veya hizmetin tüketimine yönelik reklamlarda, siyasi propaganda amacı güdülemez. Türk ve yabancı devlet büyükleri, dini kişi ve dini konular reklam malzemesi yapılamaz.

f- Reklamlarda geçerliliği sınırlı olan bilimsel veriler ve istatistiki bilgiler genel ve mutlak bir ifade ile verilemez.

g- Çocuklara, kendilerinin doğrudan kullanmayacakları veya yararlanmayacakları ürün ve hizmetlerin reklamlarında reklam mesajı iletme görevi verilemez, onların psikolojik gelişmelerine zarar verecek unsurlar bulunamaz. Reklamlarda çocuklar yetişkin dil, davranış, giysi, makyaj ve görüntüleriyle yer alamazlar.

h- Önceden izin alınmadan hiç kimsenin özel veya sosyal hayatı ya da özel mülkü reklam konusu yapılamaz.

i- Reklamlar doğrudan doğruya veya ima yoluyla diğer ürün ve hizmetleri, reklamcılarını veya reklamlarını kötüleyemez veya güven sarsıcı olamaz.

j- Reklamlar, tüketiciyi yanıltacak ya da karışıklığa yol açabilecek biçimde başka reklamların genel düzenini, metnini, sloganını, görsel sunumunu, müzik ve ses efektlerini ve benzeri unsurlarını taklit edecek şekilde verilemez.

k- İki ürün veya hizmetin karşılaştırmalı reklamı yapılabilir. Ancak bu durumda, karşılaştırılacak ürün veya hizmetin aynı nitelikte olmasına, anı istek ve ihtiyaca cevap vermesine, haksız rekabet oluşturmaması ve tüketiciyi aldatmamasına dikkat edilir. (ilgili yön.md.6)

1- Reklamlarda, reklamı yapılan ürün veya hizmetin fiyatı açıklanabilir. Ancak bu gibi durumlarda, ürün veya hizmetin satış fiyatının, bunların satış fiyatı ile aynı olmasına, bu ürün ve hizmetin kullanılabilmesi için yardımcı parçalar gerekiyor ise bu durumun izah edilerek satış fiyatının açıklanmasına, fiyatlarda indirim yapıyorsa, indirimli satış fiyatı ve bu fiyatın uygulanma süresinin duyurulmasına dikkat edilir.

m- Piyango ve ikramiye çekilişi yöntemi içeren pazarlama tekniklerine ilişkin reklamlar, ilgili merciden izin alınmadan yapılamaz.

n- Yayınlarda gizli reklam yapılamaz (ilgili yön.md.11)

3- Çocuklara Yönelik Reklamların Özellikleri

15 ve daha küçük yaştaki kişilere yönelik ve bu kişilerin tüketebileceği ürün ve hizmetleri içeren reklamlara çocuklara yönelik reklamlar denir.(ilgili yön.md.10/1)

Çocuklara yönelik veya içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda onların fiziksel, duygusal, zihinsel, toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlara yer verilemez. Avrupa sınırötesi televizyon sözleşmesinin 11/3 maddesi de aynı hükmü içermektedir.

Çocuklara yönelik reklamlarda ayrıca şu hususlara yer verilemez. (ilgili yön.md.10/2)

a- Programlar, reklam sözcüğü hem görsel hem de gerekli hallerde işitsel olarak açıkça ifade edilerek kesilebilir,

b- Alt yazı, çerçeve ve doğrudan satış reklamları (reklamcının, reklamı yaptığı ürünün hizmetin alımı, satımı, kiralanmasını reklama cevap veren kişinin adresinde gerçekleştireceği veya sağlayacağı mesajını veren reklamlardır) tekniği kullanılamaz.

c- Reklamı yapılan ürün veya hizmetlere sahip olma veya kullanmanın diğerlerine göre fiziksel, soslay veya psikolojik üstünlük veya ailevi- durumda da olumsuzluklar sağladığı mesajı verilemez.

d- Otoriteyi veya sorumluluk duygusunu ortadan kaldırıcı ana-babanın yargılarını ve zevlerini küçük düşürücü imajlar ortaya konulamaz.

e- Reklamı yapılan ürün veya hizmetin kendilerine satın alınmasını sağlamak için sallamak üzere büyüklerini ve başkalarını ikna etmeleri için çağrı yapılamaz, bu ürün veya hizmetlerin her aile bütçesiyle sağlanabileceği ima edilemez.

f- Önlem alınmadığı takdirde çocukların veya çevrenin sağlığına zarar verebilecek ürün ve hizmetlerin reklamlarında, gerekli önlemlerin alınmasını sağlayıcı simgeler kullanılır.

g- Çocuklar kendileri ve çevreleri için tehlikeli araç ve gereçleri kullanırken gösterilemez.

h- Zihinsel, duygusal ve ahlaki olarak çocuklara zarar verebilecek görsel ve işitsel ifadeler kullanılamaz.

4- Program Desteklenmesi

Program desteklenmesi, yayına konu olan programların veya bu programlarda kullanılan görsel ve işitsel eserlerin üretimi dışında faaliyette bulunan gerçek veya hükmi şahısların kendi isimlerini ve markalarını tanıtmak ve intibalarını geliştirmek amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak bir programın finansmanına aynı, nakdi veya sair surette katılması demektir. (ilgili yön.md.12/1)

Radyo ve televizyon kuruluşları, program, konulu film veya diziler için gerçek veya hükmi şahıslardan, kısmen veya tamamen mali destek alabilirler. Bu durumda, yardım alınan programın başına ve/veya sonuna görsel veya işitsel

unsurlarla açıkça belirtilebilir. Desteklenen programda veya bu programın tanıtım duyurularında destekleyen kişi ve kurumların ürün ve hizmetlerine yer verilemez.

Haber programları, kamuoyunun gündeminde bulunan konuları işleyen ve haber verme, ilgililerin görüşlerini alma, tartışmaya açma, yorum ve analiz içeren siyasi, ekonomik, sosyal ve mali konularla ilgili açıkoturum, haber, magazin ve benzeri güncel programlar ile dini yayınlar mali destek konusu olamaz. Ancak hava durumu, spor ve karayollarında durum gibi bölümler belirtilen programlardan ayrı olarak verilmeleri şartıyla program desteklenmesinden yararlanabilir. Siyasi partiler ile bunların organlarında görev alanlar ve seçimle işbaşına gelenler program destekleyemezler. Ayrıca reklamı yasaklanan ürün ve hizmetleri üretenlerle, bunların satışı ile iştigal edenler program destekleyemezler.

Kuruluşların, bir programda hizmetinden ya da ürününden karşılıksız olarak yararlandığı gerçek veya tüzel kişilerin adlarına, program sonunda, televizyonda yazıyla, radyoda ise sözle en fazla 5 saniye yer vererek onları onurlandırması reklam sayılmaz.

5- Reklamı Yasaklanan Ürün ve Hizmetler

Radyo ve televizyon kuruluşlarında bazı ürün ve hizmetlerin reklamının yapılması yasaklanmıştır. 3984 sayılı kanununun 22. maddesinde sayılan bu ürün ve hizmetler ile Avrupa sınırötesi yayın sözleşmesinin 15. maddesinde sayılan ürün ve hizmetler aynıdır. Ancak RTÜK tarafından çıkarılan Reklam ilke ve esaslarına ilişkin yönetmeliğin 13. maddesinde bu ürün ve hizmetler daha açık olarak belirtilmiştir. Buna göre;

- a- Alkol, alkollü içkiler, sigara ve diğer tütün ürünleri,
- b- Sağlık Bakanlığınca reçete ile satışına izin verilen ilaçlar ile tedavileri,
- c- Tedavi ve rehabilitasyon hizmete veren kurum ve kuruluşların verdikleri hizmetler,

- d- Falcı, medyum, astrolog ve benzerlerinin verdikleri hizmetler,
- e- Kumar ve benzeri yerleri işletenlerin verdikleri hizmetler,
- f- Eş bulma hizmetleri,
- g- Kanunlarla reklamı yasaklanan ürün ve hizmetlerinin reklamı yayınlanamaz.

Satışında reçete gerektirmeyen ilaç ve tedavilerin dürüst ve gerçeği yansıtan ve doğrulanması mümkün unsurları içermek ve kişileri zarardan koruma gereğine uymak kaydıyla reklamı yapılabilir.

6- Reklam Yayın Esasları

a- Reklam Türleri:

Radyolarda aşağıdaki türlerde reklamlar yayınlanabilir. (ilgili yön.md.16/1) Müzikli ve/veya dramatik reklamlar; radyo kuruluşlarınca belirlenecek saatlerde yayınlanmak üzere belirli süreleri kapsayan üniteler halinde reklamcı tarafından hazırlanan veya hazırhazırlattırılan, içinde müzik ve dramatik unsurların bulunduğu reklamlardır.

- Programlı reklam; Reklamcı tarafından hazırlanan veya hazırlattırılan bir veya birden fazla gerçek veya hükmi kişilere ait reklamların içinde program bölümünde bulunduğu reklamlardır.

- Özel tanıtıcı reklam; Bu reklamlar, bir tek ürün, hizmet veya kuruluşu tanıtır.

- Sosyal amaçlı reklam; Reklamcı tarafından hazırlanan, enerji tasarrufu, çevre koruma, trafik, orman yangınlarını önleme gibi sosyal konuları işleyen reklamlardır.

- Küçük ilanlar; Sadece sunucu tarafından reklam mesajının okunduğu reklamlardır.

Radyolar yukarıda geçen reklam türlerini özel reklam kuşakları ayırarak yayınlatabilecekleri gibi, programların arasına veya içine yerleştirerek de yayınlatabilirler.

Televizyonlarda ise şu türde reklamlar yayınlanabilir.

- Hareketsiz (spot) reklamlar: bunların içinde hareket unsuru bulunmaz, sunucu veya reklamcının belirlediği biri tarafından seslendirilir.

- Hareketli reklamlar: Bunlarda ise müzik, söz veya bunlardan birinin eşliğinde çeşitli görüntülerle reklam mesajının verilmesidir.

- Özel tanıtıcı reklamlar: Reklamcı tarafından hazırlanan ve bir tek ürün, hizmet ve ticari kuruluşun tanıtıldığı, söz görüntü ve müzik içeren reklamlardır.

- Sosyal amaçlı reklamlar: Reklamcı tarafından hazırlanan, enerji tasarrufu, çevre koruma, trafik, orman yangınlarının önlenmesi toplumsal konuları işleyen, sözlü, müzikli, görüntülü reklamlardır.

- Küçük ilanlar: Çok kısa sürelerle ürün ve hizmetin hareketli ya da hareketsiz tanıtıldığı reklamlardır.

b- Reklam Yayınlama Biçimi ve Sunuluşu:

Radyo ve televizyonlarda yayınlanacak olan reklamlar, program hizmetlerinin diğer unsurlarından açıkça ve kolaylıkla ayırtedilebilecek ve görüntülü veya sesli olarak program hizmetinden ayrılığı fark edilebilecek biçimde yayınlanmalıdır. Bilinçaltı ile algılanabilecek reklamlara izin verilmeyecektir. (3984 sayılı kan.md.20/1)

Reklamların başında ve sonunda reklam müziği ile birlikte televizyonlarda "reklamlar" yazısı ekrana getirilir; radyolarda ise "reklam" ifadesine de yer veren reklam müziği (jingle) kullanılır.

Haber veya güzel programları düzenli olarak sunan kişilerin görüntü ve seslerine reklamlarda yer verilemez. (3984 sayılı k.md.20/2)

C- Reklamların Yerleştirilmesi:

Gerek Avrupa sınırötesi Televizyon sözleşmesi, gerekse 3984 sayılı kanun reklamları yerleştirilmeleri bakımından belirli sınırlamalara tabi tutmuşlardır. Bu amaçla Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinin 17. maddesi ile 3984 sayılı kanunun 21. maddesini beraber değerlendirmek suretiyle, reklamların yerleştirilmesi ile ilgili hususları şöyle belirtiriz.

- Radyo ve televizyon yayınlarında, reklamların program aralarında blok olarak yayınlanmaları esastır. Program aralarına konan reklam kuşakları 8 dakikayı geçemez.

- Radyo kuruluşlarının programlı reklam yapmaları halinde, programlı reklam yayınlama süresi 30 dakikayı geçemez. Programlı reklam yayınlanmasından itibaren 4 saat geçmedikçe yeni bir programlı reklam yayına konamaz.

- Programın bütülüğü, değeri ve hak sahibinin haklarını zedeleyemeyecek biçimde bir program içinde de reklam kuşağı yerleştirebilir. Ancak bu durumda; bir birinden bağımsız bölümleri olan programlarda veya spor ve müzik programlarında vb. yapıda aralar içeren olay ve gösteri programlarında, iki reklam kuşağı arasında en az 20 dakika olmak kaydıyla sadece devre veya bölüm aralarında reklam yerleştirilebilir. Kanulu filmlerin veya televizyon filmlerinin (diziler, eğlence programları ve belgeseller hariç) süreleri 45 dakikadan fazla olması halinde ilk 45 dakikalık süre sonuna, 45 dakikadan sonraki zamanda 20 dakikalık aralarla reklam yayınlanabilir. Haber bültenleri güncel programlar ve çocuk programları 30 dakikadan kısa oldukları takdirde reklam ile kesilemez. Bunların 30 dakikadan daha uzun sürmeleri halinde, programın başlamasından itibaren en az 30 dakika geçmesi şartıyla, her 20 dakikalık bölüm arasına, reklam konulmak üzere program kesilebilir.

- Programların reklamlarla kesilmesi halinde, araya konulan reklamların süresi 5 dakikayı geçemez.

- Dini tören yayınları ve canlı olarak (naklen) yayınlanan spor müsabakaları program yayını süresince reklamlarla kesilemez.

- Özel tanıtıcı reklamlar 5 dakikalık süreyi geçmemek üzere ancak bağımsız iki program arasında yayınlanabilir.

- Çocuklara yönelik programlarda, reklama ayrılan süre bir saatlik yayın süresinde 6 dakikayı geçemez.

- Haber bültenleri, güncel programlar, dini programlar ve çocuk programlarında, alt yazı, logo ve çerçeveler kullanılmak suretiyle reklam yerleştirilemez. Bunun dışında altyazı, logo ve çerçeveler kullanılarak yayınlanacak reklamlarda, reklam alanı görüntü alanının %20'sini, ekranın dört kenarını çevreleyen reklamlar için, görüntü alanının %40'ını aşamaz. Bu gibi hallerde konacak reklamın süresi 8 saniyeyi geçemez ve yerleştirme sıklığı 10 dakikadan kısa olamaz.

d- Reklamların Yayın Süresi:

Kuruluşların yayınlarda reklama ayırdıkları süre günlük yayın süresinin % 15'i geçemez. Bu suretle bulunacak sürenin en çok % 15'i, yani günlük yayın süresinin en çok %2,25'i spot reklamlara ayrılabilir. Spot reklamlara ayrılan süre 1 saatlik yayın süresinde yayınlanan reklamların % 20'sini geçemez. (3984 sayılı k.md.19/3 ve Avr.Sın.öt.yay.söz.md.12)

Radyo ve televizyon kuruluşları yukarıdaki süreler ilave olarak günlük yayın süresinin (1 saatten fazla olmaması şartıyla) %5'ine kadar doğrudan satış reklamlarına yer verebilirler.

Günlük yayın süresi içinde reklamlara ayrılan sürenin hesabında, program kesilmeksizin alt yazı, logo veya diğer resimlerle yapılan süre de dikkate alınır.

Sosyal amaçlı reklamlar ile kamu yarına yönelik spot reklamlar için gerekli süreler, bu oranların hesabına katılmaz.

Teleteks yayınlarında kuruluşlar, aktif olarak hizmet verdikleri sayfaların %15'ini reklamlara ayırabilirler.

7. Reklamlarda Sorumluluk

Yukarıda reklamların hazırlanması ve yayını ile ilgili ilke ve esaslara aykırı reklamların radyo veya televizyonlarda yayınlanmasından yayıncı sorumludur.

Yayıncı kuruluşlar, reklamların kendi kuruluşlarının dışında hazırlandığını, içeriğine veya biçimine müdahale imkanlarının olmadığını veya bu tür reklamların başka araçlarla da duyurulduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulamazlar. (ilgili yön.md.15)

8- Reklam Gelirlerinden Üst Kurul Paylarının Ödenmesi

a- Üst Kurul Payı

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) dahil tüm radyo ve televizyon kuruluşları elde ettik brüt reklam gelirlerinden %5'lik bir kısmını, her takvim ayı içerisinde üst kurula ödemek zorundadırlar. (3984 sayılı k.md.12/1) Ancak bu oran ilk üç yıl için % 4 olarak uygulanacaktır. (Geçici md.7)

Buna göre radyo ve televizyon kuruluşları her takvim ayı içerisinde reklamları nedeniyle tahakkuk ettirdikleri brut reklam gelirlerinin 20.04.1997 tarihine kadar %4'ünü, bu tarihten sonra ise %5'ini, reklam gelirleri üst kurul payı olarak bu gelirin tahakkuk ettiği izleyen ay içinde bir beyanname ile beyan ederek aynı sürede üst kurul hesabına ödeyeceklerdir.

b- Reklam Bedeli:

Reklam bedeli, verilen reklam hizmeti karşılığında, reklam verenlerden her ne suretle olursa olsun alınan veya bunlar tarafından borçlanılan para, mal ve diğer suretle sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerler toplamını ifade eder. Verilen reklam hizmetine ilişkin olarak tahakkuk ettirilen vade farkı, fiyat farkı, faiz, prim ve benzeri adlar altında sağlanan her türlü menfaat, hizmet ve değerler bu bedele dahildir; fatura ve benzeri vesikalarda gösterilen ticari teamüllere uygun miktarda yapılan iskontolar ve katma değer vergisi bu bedele dahil değildir.(ilgili yön.md.21/2)

Reklam bedelinin mal, menfaat, hizmet gibi paradan başka değerler olması halinde, reklam bedeli, reklamın türü, süresi, yayınlandığı program ve saati dikkate alınmak suretiyle, yayın yayın kuruluşunun diğer reklamlar için uyguladığı bedel esas alınarak ödenir.(ilgili yön.md.21/3)

Radyo ve televizyon kuruluşlarının kendi ortakları, bunların üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımları ile ilgili buldukları hükmi kişilerin idaresi, denetimi veya sermaye bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu veya nüfuzu altında bulundurduğu reklamcı niteliğindeki gerçek veya hükmi kişiler ile, onların reklam olma-reklam verme münasebetlerinde emsaline göre göze çarpacak derecede düşük bedeller üzerinden veya bedelsiz olarak reklam süresi tahsis edilmesi halinde bu zaman süresine ait üst kurul payı emsal reklam bedelleri üzerinden hesaplanır. Ayrıca bu kuruluşlara reklam süresi için emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek tutarlarda kuruluşlardan komisyon sağlanması veya iskonto yapılması halinde de reklam gelirleri emsal bedeller üzerinden hesaplanır.

Reklam gelirlerinden, reklam bedellerinin elde edilmesi amacıyla yapılan giderler indirilemez. Çünkü reklam bedellerinin brüt toplam değeri önemlidir.

c- Beyanname Vermeme ve Üst Kurul Payının Ödenmemesi Halinde Müeyyideler:

Reklam gelirleri ile bu reklam gelirlerinden üst kurula ödenecek pay tutarlarının zamanında beyan edilmemesi veya beyan edilmiş olsa bile payın tam olarak ödenmemesi halinde, ilgili kuruluşlara üst kurul kararıyla ihtar da bulunulur. Bu ihtar, her bir radyo ve televizyon kuruluşuna ayrı ayrı yapılabileceği gibi basın ve yayın organları aracılığı ile toplu olarak da yapılır. İhtarda, ihlal edilen yükümlülüğün niteliği, ağırlığı ve tekrarı halinde ortaya çıkacak sonuçlar açıkça belirtilir. (İlgili yön.md.23/1)⁴⁴

Reklam gelirlerinin ve Reklam Gelirleri Üst Kurul payı tutarlarına ilişkin beyanların ve ödemelerin, yapılan incelemeler sonunda gerçeği yansıtmadığının anlaşılması halinde, eksik veya hiç ödenmeyen pay tutarları 7 gün içinde ödenmesini sağlamak üzere ilgili kuruluşa ödeme emri çıkartılır. Bu ödeme emrinin de ödenmemesi halinde normal vade tarihinden itibaren geçen süre için hesaplanan gecikme zamlarıyla beraber 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanuna göre paylar tahsil edilir. Tahsilat ile ilgili işlemler Üst Kuruluş İstemi ve Maliye Bakanlığı'nın (Gelirler Genel Müdürlüğü) mutabakat ile bu bakınlıkça yapılır. (İlgili yön.md.23,24/1,2)

⁴⁴ TRÜK bu konu ile ilgili olarak 27.5.1994 tarihinde genel bir açıklama yaparak, "Radyo ve televizyonların brüt reklam gelirlerinden %4'ünü Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Reklam, Ruhsat ve Lisans Gelirleri Hesabı, Hesap No: 30426/276620.6.TC.Ziraat Bankası Akay Şubesi Ankara, adresine yatırmalarını istemiştir.(27.5.1995 tarihli üst kurul basın açıklaması)

C- DÜZELTME VE CEVAP HAKKI

1- Genel Olarak

Düzeltilme ve cevap hakkı, esas itibariyle mevku⁴⁵te yayınlarında ismi geçen veya onun ismini hatırlatan gerçek veya hükmi şahıslarla, devlet daire ve müesseseleri ve kamu müessese mve hükmi şahıslarının bu yayınlara aynı mevku⁴⁶tede, yanlış bilgileri düzeltbilme ve cevap verebilme yetkisini ifade etmektedir.⁴⁶ Düzeltilme ve Cevap hakkı bir taraftan haberleşme özgürlüğünün ötüye kullanılmasını önlemek, diğ^{er} taraftan da haberleşme görevinin olmasına uygun bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak için öngörülen önlem veya müeyyidelerden biridir.⁴⁷ Haberleşme Hukuku klasik manada, devlet ile haberleşme araçları arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Oysa cevap ve düzeltilme hakkı haberleşme araçları ile okuyucu/dinleyici/izleyici arasındaki ilişkileri düzenlemektedir.

Haberleşme araçları yoluyla tecavüze uğrayan kişi (hakaret, sövme, aağılama v.b.) cezai yollara başvurarak yayın organını mahkum ettirebilir. Ancak bunun, haksızlığa uğrayan kişi bakımından yeterli olduğu söylenemez, zira şeref ve haysiyetine tecavüz eden veya kendisi hakkında gerçek dışı isnatta bulunan yayın organını binlerce kişi okuyacağı, dinleyeceği veya izleyeceği için, yayın

⁴⁵ "Mevkute: gazetelere haber ajansları neşriyatına ve belli aralıklarla yayımlanan diğ^{er} bütün basılmış eserlere denir." (5680 sayılı Basın Kanunu md.3)

⁴⁶ DÖNMEZER, Sulhi, Basıns.77.

⁴⁷ 11.5.1988 tarih ve 3445 sayılı Kanun'a göre.

organının, bu yayınından dolayı mahkum olduğunu bu izleyici, dinleyici veya okuyucular duymayacaklardır. Çünkü adli yollarla yapılan takipler hem uzun zaman alıcı hem de masraflıdır. Ayrıca mahkemenin uzun bir süre sonra vereceği karar yayınlansa bile çoğunlukla dikkatlerden kaçacak, bu nedenle mağdurun maruz kaldığı tecavüz veya haksızlığın kamuoyundaki olumsuz etkileri ortadan kalkmayacaktır.⁴⁸

Ayrıca suç ve haksız bir fiil sayılmamaları nedeniyle yargılama mercileri önüne götürülemeyen yayınlarda vardır. Bu tür yayınlar ancak cevap ve düzeltme hakkı yoluyla bir müeyyideye bağlanabileceklerdir. Kısaca kişi ile haberleşme araçları arasındaki ilişkilerde haberleşme özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek için adli yolun yanında düzeltme ve cevap hakkının da tanınması gerekmektedir.

Kısaca düzeltme ve cevap hakkı, haberleşme araçları dışında kalan kişilerin kendileri ile ilgili yayınlar konusunda aynı araçtan yararlanarak, kendini savunmak için kabul edilmiş bir müessesedir.⁴⁹

Cevap ve düzeltme hakkının doğuşu 1789 Fransız ihtilaline bağlanmaktadır. İhtilali izleyen yıllarda siyasal fikir mücadelesi ortamı içerisinde basın özgürlüğü kötüye kullanılmaya başlamış, iftira niteliğindeki suçlamalara cevap verilememe tehlikesi belirmiştir. Milletvekili Dulavre 1799'da meclise düzeltme hakkının yasal yolla tanınması önerisini getirmiştir. Ancak o sefer reddedilen bu öneri 1882'de Fransız Basın Kanununda yapılan bir değişiklikle yerini almıştır. Bu kanun birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi bizde de cevap ve düzeltme hakkı açısından kaynak olma özelliği taşımıştır. 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile 1877 tarihli matbuat kanununun düzeltme ve cevap hakkı ile ilgili hükümleri Fransız Basın Kanunundan alınmıştır.⁵⁰

⁴⁸ DANIŞMAN, Ahmet, Cevap ve Düzeltme Hakkı, Selçuk Ün.Huk.Fak.Dergisi, Prof.Dr.Coşkun ÜÇÜK'a Armağan, Cilt:2, Ocak-Haz.1989, Sayı:2, s.109.

⁴⁹ ÖZEK, Çetin, Türk Basın Hukuku, İstanbul Ün.Huk.Fak.Yayımları, ist.1978, s.94.

⁵⁰⁻⁴⁷ DÖNMEZER, Sulhi, Mukayeseli Hukuk Esasları Muvacehesinde Yen Basın Kanununa Nazaran Cevap Hakkı, İ.H.F.M. cilt: 19.1953, s.66.

Cevap ve Düzeltme hakkı ile ilgili olarak uluslararası alanda da bazı çalışmalar yapılmıştır. Birleşmiş Milletler(BM) nezdinde, Fransanın çabaları sonucu "Düzeltme, Hakkına İlişkin Anlaşma" hazırlanmış ve BM Genel Kurulu bunu kabul etmiştir. Ancak devletlerin imzalarına açıldığında ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın muhalefeti ile karşılaşmıştır.⁵¹ Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinin 8. maddesinde cevap ve düzeltme hakkı tanınmıştır.

2- Radyo ve Televizyonda Düzeltme ve Cevap Hakkı:

Bilindiği üzere düzeltme ve cevap hakkı basın alanında ortaya çıkmış ve bu alana has özellikler taşımaktadır. Radyo ve televizyon alanında da, basın hukukunda olduğu gibi düzeltme ve cevap hakkının tanınıp tanınmayacağı oldukça tartışılmıştır. Bu alanda iki farklı görüş vardır. Bunlardan birisi bu hakkın radyo ve televizyon alanında da tanınmasını savunmakta, bir diğeri ise tanınmaması gerektiğini savunmaktadır.

Düzeltilme ve cevap hakkının radyo ve televizyon alanında tanınması gerektiğini düşünenlerin gerekçelerini şöyle özetleyebiliriz.

- Düzeltme ve cevap hakkının ne doğum sebebi ne de mahiyeti radyo ve televizyonun teknik ve fonksiyonel özelliklerine uygun düşer. Yazılı basında cevap hakkının kabulünün sebebi "tecavüz ve sansasyona itibar eden" bir basın grubunun faaliyetlerini kesin olarak önleme arzusunu gösterilmektedir. Bu tür basına karşı hakaret davasının mevcudiyeti, mahkemelerin yavaşlığı sebebiyle etkili olamamaktadır. Oysa çoğu ülkelerde radyo ve televizyon faaliyeti devletin elinde veya onun sıkı gözetim ve denetimi altındadır. bu sebeple radyo ve televizyon alanında "skandal yayının bertaraf etme" olayı pek olmayacaktır.⁵²

⁵¹ İÇEL,Kitle Haberleşme.... s.171.

⁵² GÖLCÜKLÜ,Haberleşme Hukuku..., s.133.

İlk bakışta geçerli gibi görülebilen bu görüşün uygulamada tam tersi bir durum söz konusudur. Hukukumuzda düzeltme ve cevap hakkı bir anayasal kurum haline getirilmiştir. Anayasanın 32. maddesi bu hürriyeti tanımlar ve kanunla düzenleneceğini belirtmiştir. Bu itibarla Basın kanununda olduğu gibi, devlet eli ile işletilen ve onun sıkı denetiminde olan TRT'yi düzenleyen 2954 sayılı kanunda da tarif edilmiş ve tanınmıştır. 3984 sayılı kanun ise bu hakkı radyo ve televizyonlarda kullanmak üzere tanımlar.

- İkinci olarak radyo ve televizyon programlarının özellik bakımından düzeltme ve cevap hakkını lüzumlu kılacak bir nitelikte olmadığı da ileri sürülmektedir. Radyo ve televizyonlarda yayın zamanının çoğunu müzikli yayınlar almaktadır. Cevap ve düzeltme hakkı "haber bültenlerine" ve "günlük olaylara" ilişkin olarak kullanılmaktadır. Ancak radyo ve televizyonlarda bütün yayınlar hem çok az zaman tutmakta hem de gün boyunca ülke genelinde önemli olayları kapsamaktadır. Bu olaylar ana hatlarıyla anlatılmakta ve yorumlanmadan objektif olarak anlatılmaktadır. Bu itibarla radyo ve televizyonlarda cevap ve düzeltme hakkına lüzum yoktur. Ayrıca basın araçlarının okuyucusu, olaylar ve ithamlarla radyo ve televizyon dinleyici/seyircisinden daha çok ilgilenebilmektedir. Bir kaç sefer okunması mümkün olan, saklanabilen, elden ele dolaştırılabilen bir yazı, dinleyici/seyircinin dikkatinden kaçabilen, tekrar dinlenmesi ya da izlenmesi mümkün olmayan, maddi hiçbir iz bırakmayan radyo ve televizyon yayınından daha canlı ve devamlı bir intiba bırakmaktadır.⁵³

Bu iddialara karşı ise günümüzde kitle haberleşme araçlarının oldukça çok gelişmesi sonucu ortaya çıkan çoğulculuk anlayışı ile cevap verilmektedir. Şöyle ki; önceleri kısıtlı olan kanal sayısı ile rekabetsiz bir ortamda yayın yapan radyo-televizyonlar günümüzde oldukça çoğalmış yerel, bölgesel, ülke geneline hatta ülkeler ve kıtalararası yayın yapan bir araç haline gelmişlerdir. Programlarının çeşitleri artmış halkın ilgisini daha çok çekebilmek için birbirleri ile rekabete

⁵³ GÖLCÜKLÜ Haberleşme Hukuku..., s.134.

girmişlerdir. Bunun sonucu olarak tartışma programlar, haber programları (televizyon gazeteciliği) vb. birçok yeni programlar yapılmıştır. Bu programların pek çoğunun içereği düzeltmeve cevap hakkına vesile olabilecek şekildedir. Ayrıca günümüzde radyo ve televizyon yayınları en azından gazeteler kadar hatta birçok konuda anlardan daha etkin bir durumdadırlar.⁵⁴

Ayrıca Avrupa Radyodiffüzyon Birliği (UER) tarafından yapılip 1964 yılında verilen cevaplarla yapılan ankette radyo ve televizyonda, basındakine benzeyen bir düzeltme ve cevap hakkı tanınması yönünde görüşlerle sonuçlanmıştır. Buna dayanarak o tarihte Avusturya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İrlanda, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, İsveç, İsrail radyo ve televizyonda düzeltme ve cevap hakkı tanımamışlardı.⁵⁵ Ne varki aynı ülkelerden pek çoğu (İsveç, İsrail hariç) 1 Mayıs 1993'de yürürlüğe giren Avrupa Sınırötesi Televizyon sözleşmesini onaylamışlardır. Bilindiği gibi bu sözleşmenin 8. maddesi televizyonlarda cevap hakkını tanımaktadır.

Görüldüğü gibi kitle iletişim araçları arasındaki zaman ve teknolojik ilerlemeler, günümüzde radyo ve televizyonda da düzeltme ve cevap hakkının tanınmasını gerekli kılmıştır.

3- 3984 Sayılı Kanuna Göre Düzeltme ve Cevap Hakkı

3984 Sayılı kanun 8. maddesinde "Gerçek ve Tüzel kişilerin haklarına saldırı teşkil eden yayınlar ile gerçeğe aykırı olduğu iddia edilen yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkı tanınması için ilgililer yargı yoluna başvurabilirler" demek suretiyle radyo ve televizyonda düzeltme ve cevap hakkını tanımıştır. Anayasanın 32. maddesinde tanınan düzeltme ve cevap hakkıyla buradaki hükümler arasında büyük ölçüde bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır. Şöyle ki; Anayada'da

⁵⁴ OSKAY, Ünsal, Kitle İletişim Araçlarının Karşılıklı Etkileri,

⁵⁵ GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku..., s.135.

düzeltilme ve cevap hakkına sebep olan yayınlarda 'kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması' hallerinde düzeltilme ve cevap hakkının tanınacağı belirtilmiştir. Burada da aynı gerekçenin var olduğunu görmekteyiz. Zaten 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 27. maddesi de aynı gerekçeyle düzeltilme ve cevap hakkını tanımıştı. Ancak 2954 sayılı kanunda önce TRT kanununda düzeltilme ve cevap hakkı sebeplerinden birisi olarak sayılan 'menfaati bozan' yayınlara karşı tanınmış olan bu hak 2954 sayılı kanunda olduğu gibi 3954 sayılı kanunda da bir sebep olarak sayılmamıştır.

Özel radyo ve televizyonlarda, yayıncı dışındaki kişilerce düzeltilme ve cevap hakkı doğuracak bir hususun yer alması halinde durum ne olacaktır? Bu gibi haller için uygulamada ve doktrinde kabul edilen görüş şudur: "Cevap ve düzeltilme hakkı bir tür savunma hakkı olduğuna göre, yayını yapanın sorumluluğu ya da sorumsuzluğu ile ilgili değildir"⁵⁶ Bu sebeple bu tür yayınlarda da düzeltilme ve cevap hakkı doğmaktadır.

Düzeltilme ve cevap hakkının nasıl kullanılacağı hususunda 3984 sayılı kanunda ilgilinin 'cevap ve düzeltilme hakkı tanınması için yargı yoluna başvurabileceği' belirtilmektedir. Oysa 2954 sayılı kanunda ve Basın Kanununda önce yayın kuruluşuna başvurulması, yayın kuruluşunun bunu kanunlarda belirtilen süreler dahilinde yayınlamaması veya eksik yayınlaması v.b. durumlarda madurun yargıya başvurabileceği belirtilmektedir. 3954 sayılı kanunda önce yayın kuruluşuna başvurulması" işleminin yer almamış olması göze çarpan bir farklılıktır. Ancak bu husus bu konuda ileride RTÜK tarafından çıkartılması düşünülen yönetmelikte açıklığa kavuşturulacağı tahmin edilmektedir.

⁵⁶ GÖLCÜKLÜ; Feyyaz, Radyo ve Televizyonda Düzeltilme ve Cevap Hakkı, A.Ü. SBF Dergisi, Sayı 4 yıl 1965, sh. 134. ve son.

4- Düzeltme ve Cevap Hakkının Kullanılması Usulü:

Kişilik haklarına saldırı teşkil eden yayınlar ile gerçeğe aykırı olduğu iddia edilen yayınlara karşı gerçek veya hükmi şahısları, yayın tarihinden itibaren 10 gün içinde mahkemeye başvurmaları gerekmektedir. Başvurulacak mahkeme ülke geneline yayın yapan kuruluşlar için Ankara Sulh Ceza Mahkemesi, bölge bazında ve yerel yayın yapan kuruluşlara için ise başvuru sahibinin ikametgahı sulh ceza mahkemesidir.

Mahkeme kendine başvuru yapıldığı tarihten itibaren 3 gün içinde karar verir. Verilen karara karşı taraflar, kararın kendilerine tebliğinden itibaren 3 gün içinde bir üst mahkemeye itiraz edebilirler. Üst mahkemede kararını 3 günde verecektir. Ancak üst mahkemenin verdiği karar kesindir.

Mahkemeye yapılan başvuru üzerine yargı kuruluşu gerekli incelemeyi yapacak, eğer başvuru yerinde görülür, gerçekten yapılan yayının ilgiliye cevap ve düzeltme hakkı doğuracak nitelikte olduğuna karar verirse, saldırı teşkil eden veya gerçeğe aykırı yayının yapıldığı saatte, aynı program içinde yayınlanmasını ister. Yayın süresi ve şekli ise halin icabı ve delillere göre hakim tarafından takdir edilir. düzeltme ve cevap hakkını kullanmaya yönelik mahkeme kararı ilgili kuruluşa tebliğ edildiğinin ertesi günü yayınlanır.

Yayın kuruluşları yaptıkları her yayının yayın bendini bir yıl süre ile muhafaza etmeye mecburdurlar. Bu süre kanunun Anayasa Komisyonunca kabul edilen taslağında 3 ay olarak belirtilmekteydi. Ancak maddenin Genel Kurul da görüşülmesi sırasında verilen bir önerge ile bir yıl olarak belirlenmesi teklif edilmiştir. Teklifin gerekçesinde 28. maddenin son fıkrasında gerçek ve tüzel kişilerin genel hükümlerine göre tazminat davası açma hakkı saklı tutulmuştur. Yayın bandının otuz gün saklanması halinde kişilik hakları saldırıya uğrayan, yayınlardan zarar gören, görecekt tüzel kişilerin bandın saklanma süresi sona erdiğinde imha edildiği iddiasıyla karşılaşmaları böylece davanın kanıtlanma

güçlüğüyle karşılaşmaları büyük ihtimal dahilindedir.”⁵⁷ şeklinde görüş belirtilmiştir. Bizimde katıldığımız bu gerekçeyle fıkra ‘bir yıl saklanması’ şeklinde değiştirilmiştir.

İlgililer dava açmaya esas olmak üzere, yazılı olarak üst kurula başvurarak düzeltme ve cevap hakkına sebep olan yayının bandından, ücretini ödemek suretiyle bir kopya isteyebilirler.

Hakları ihlal edilen gerçek veya hükmi şahıslar ayrıca genel hükümlere göre ilgili yayın kuruluşuna karşı tazminat davası açma hakkına da sahiptirler. Tazminat davası haklı görüldüğü takdirde mağdura ödenecek tazminatın alt sınırı da kanunla belirlenmiş, bu konuda genel hükümlerden ayrı olmak üzere ağır hükümler koymuştur. Buna göre bu tazminatın alt sınırı en az yüz milyon TL’den az olamayacaktır.

Mahkeme kararına rağmen yayını yapmayan veya karara uygun şekilde yapmayan veya geciktiren kuruluşun yayını Üst Kurulca eylemin ağırlığına göre üç aya kadar durdurulur. Ayrıca ikinci kez tekrarı halinde yayıncının yayın izni iptal edilecektir.

D-ÖZEL RADYO VE TELEVİZYON KURULUŞLARI

3984 sayılı Kanun özel radyo ve televizyon kuruluşlarının kurulması, işletilmesi ve diğer işlemleri için özel hükümler ihdas etmiş bulunmaktadır. Bu hükümlerden bazıları özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yasaklamalar getirirken bazıları ise yükümlülükler getirmektedir. Ayrıca Üst Kurul özel radyo ve televizyon kuruluşlarının kurulması ile ilgili esasları içeren bir yönetmeliği 3984 sayılı kanununun 30.maddesine dayanarak çıkarmış bulunmaktadır. Bu

⁵⁷ TBMM, Tutanak Dergisi, cilt:57, yasama yılı:3, sh.483.

yönetmelikteki, kanununun 29. maddesindeki hükümler açıklanmış ve özel radyo vetelevizyonların kuruluşlarına esas sermaye miktarlarını, ortaklık yapısını, hisse senetlerini, teşkilat ve organlarını vb. açıklanmıştır.⁵⁸

1- Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kuruluşu

Özel radyo ve televizyon kuruluşları ancak anonim şirket (A.Ş.) olarak kurulacaklardır. Kuruluşları itibariyle 3984 sayılı kanun, Türk Ticaret Kanununda (TK) yer alan kuruluş usullerinden herhangi biriyle kurulabileceğini belirtmiştir. Özel radyo ve televizyonların kuruluşlarında uymaları gereken esasları içeren yönetmeliğin 5.maddesinde de bu durum belirtilmektedir. Buna göre; A,Ş. olarak kurulacak özel radyo ve televizyon kuruluşları, TK'da ve diğer kanunlarda aranılan şartları yerine getirmek üzere tedrici veya ani şekilde kurulabilirler. (İlgili yön.md. 5/1, 1.cümle) Ayrıca yönetmeliğin 26.maddesinde de, yönetmelikte hüküm bulunmayan hallerde TK hükümlerinin geçerli olduğu belirtilmiştir. Ani ve tedrici kuruluş TK'nın 276.maddesinde tanımlanmıştır. Özel radyo ve televizyon kuruluşlarını bu iki kuruluş şekline göre inceleyelim.

a- Ani Kuruluş:

Özel radyo ve televizyon kuruluşları, 3984 sayılı kanuna ve ilgili yönetmeliğe göre ani olarak kurulabilmektedirler. Ancak bu yönetmelik ve kanunda ani kuruluş için özel bir yöntem veya TK'da yer alan usullerden farklı bir hüküm getirmemişlerdir. Bu hali ile özel radyo ve televizyon kuruluşları TK'da yer alan A.Ş.lerin ani kuruluş usullerine göre kurulacaklardır. TK'nın 276.maddesinde ise ani kuruluş şöyle tanımlanmaktadır. 'Şirket paylarının kurucular tarafından

⁵⁸ Bkz."Özel Radyo ve Televizyon Yayın Kuruluşlarının Kuruluşlarında Uyması Gerekli Asgari İdari ve Mali Şartlarla, Yayın Alanı, Yayın saat ve süreleri Hakkında Yönetmelik R.G. 16 Mart 1995 tarih ve sayı:22229.

tamamen taahhüt edilmesiyle olur" (TK.276/1) Yani şirket sermayesinin tamamının kurucular tarafından taahhüt edilmesi, halinde özel radyo ve televizyon kuruluşları ani olarak kurulabileceklerdir. Ani kuruluşta; ana mukavelenin düzenlenmesi ve kurucular tarafından imzalanması, Ticaret Bakanlığından izin alınması, ticaret mahkemesince onanma ve Ticaret siciline tescil ve ilan olmak üzere dört aşama vardır.⁵⁹ Bu aşamaları tamamlayan özel radyo ve televizyon kuruluşları tescil ve ilandan sonra TK'ya göre kurulmuş sayılmaktadırlar. Ani kuruluş, kısa sürede gerçekleşmesi ve tedrici kuruluşu nazaran daha basit olması itibariyle tercih edilmektedir. Özellikle özel radyo ve televizyon kuruluşlarının bir çoğu ilgili yönetmelik çıkmadan önce A.Ş. olarak kurulup faaliyet göstermeye başladıklarından dolayı şimdi bu hükümlere uymayan yönlerini giderme çalışması içine gireceklerdir. A.Ş. olarak kurulmayanların ise en kısa yol olan ani kuruluş ile kurulduklarını görmekteyiz. Burada özel radyo ve televizyonların ani olarak kurulması konusunda daha fazla açıklamayı gereksiz görmekteyiz. Özel radyo ve televizyonlar TK'da yer alan A.Ş.'lerin ani olarak kurulması ile ilgili tüm esaslara uymak zorundadırlar.

b- Tedrici Kuruluş:

Tedrici kuruluş; şirket sermayesini oluşturan bir kısım payların kurucular tarafından taahhüt olunması ve geri kalan kısmı için de halka müracaat edilmesi suretiyle olur. (TK.md.276/2)

Tedrici olarak kurulacak özel radyo ve televizyon kuruluşları, ani kuruluştaki dört aşamanın yanında, Ticaret Bakanlığından izin alınmasından sonra sermayenin halka müracaat edilecek kısmı için sermaye piyasası kurulundan (SPK) izin alırlar. Ancak 3984 sayılı kanununun 29. maddesinin 3. fıkrasına göre

⁵⁹ ANSAY, Turgut, Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1997 s.84

SPK'dan izin alınmadan bu kuruluşların TRÜK'ün onayını alması şarttır. Böylece tedrici olarak kurulacak bir özel radyo ve televizyon kuruluşunun, Kuruluşunda yerine getirmesi gereken aşamalar şunlardır. Ana mukavelenin düzenlenmesi, Ticaret Bakanlığından izin alınması, RTÜK'ün onayının alınması, SPK'dan izin neticesinde halka arz, ticaret mahkemesinin onaması Ticaret siciline tescil ve ilan.⁶⁰

2- Kurucu ve Ortaklar

3984 sayılı kanunun özel radyo ve televizyonların kurulmasıyla ilgili olarak bazı özel sınırlamalar getirdiğini yukarıda belirtmiştir. İşte özel radyo ve televizyonların kurucu ve ortakları bakımından getirilen sınırlamalar şunlardır. Öncelikle bazı gerçek veya hükmi şahıslar bunlara kurucu veya ortak olamazlar. Bu gerçek veya hükmi şahısları şöyle sayabiliriz.

- Siyasi partiler, dernekler, meslek kuruluşları, kooperatifler, mahalli idareler ile bu idarelerce kurulan veya bu idarelerin ortak oldukları şirketler, iş ortaklıkları, birlikler, üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama ve finansal kurum ve kuruluşları özel radyo ve televizyon kuramaz ve ortak olamazlar.(md.29/1)

- Taksirli suçlar hariç olmak üzere affa uğramış olsalar dahi ağır hapis veya 5 yıldan fazla hapis cezalarından biri ile cezalandırılmış olanlar kurucu ve ortak olamazlar. Ayrıca yayın tehdidi ile para veya menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik inancı kötüye kullanma yalan yere yemin etmek, iftira, suç tasnii, resmi mercileri iffal, müstehcen ve hayasızca yayın, fuhsiyata tahrik, hileli iflas, zimmet, irtikap, rüşvet, istimal ve istihlak kaçakçılığı dışındaki kaçakçılık suçlarından biri ile cezalandırılmış olanlar ile devlet sırlarını açığa vurma, resmi ihale ve alım-satımlara fesat karıştırma veya vergi kaçakçılığı vergi kaçakçılığına teşebbüs

⁶⁰ A.Ş.lerin kurulması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.POROY, TEKİNALP, ÇAMOĞLU, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku. İst.Ün.Hukuk Fak.Yayımları, İstanbul, 1977, s.211-225.

suçlarından dolayı hüküm giymiş olanlarda kurucu ve ortak olamazlar. (İlgili yön.md.5/2)

Kanun özel radyo ve televizyon kuruluşu ortaklarını sermaye bakımından da sınırlamalar getirmektedir. Bunun sebebi bu araçlarda oluşabilecek tekelleşmeyi önlemektir. Çünkü kitle iletişim aracı olan özel radyo ve televizyon kuruluşlarının tekelleşmesi bütün dünyada kamu menfaatleri bakımından tehlikeli bulunmaktadır.⁶¹ Esasen bir kamu hizmeti olan özel radyo ve televizyon yayıncılığının bu görevini ifa edebilmesi için konulan sermaye sınırlamaları şunlardır.

- Bir özel radyo ve televizyon kuruluşuna artok veya kurucu olacak kişinin, bir ile üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımlık bağlarının bulunduğu başka bir kişi aynı kuruluşta bulunmaması lazımdır.(Md.29/5) Yani aynı anda bir ile üçüncü dereceye kadar, (bu derece dahil) hisımar aynı radyo ve televizyon kuruluşuna ortak olamazlar.

- Ortakların herbirinin kuruluştaki hisse miktarı, kuruluşunun ödenmiş sermayesinin %20'sini aşamaz. Bu oranın hesaplanmasında, başka özel radyo ve televizyon kuruluşlarındaki kendi ve bir ile üçüncü dereceye kadar olan kan ve sıhri hısımlarının ortaklık payları da bir hissedar olarak değerlendirilir.(Md.29/6) Böylece bir kişinin bir radyo ve televizyon kuruluşundaki toplam hissesi % 20'yi aamayacağı gibi, bu kişinin veya yukarıdaki hısımlarının başka radyo ve televizyonlarda sahip oldukları tüm hisselerinin toplamı %20'den fazla olamayacaktır.

- Ortakların bir kısmının yurt dışında yerleşik gerçek veya hükmi şahıslardan oluşması halinde bunların getirdikleri yabancı sermaye payının, kuruluşun ödenmiş sermayesinin toplam %20'sini geçmemesi gerekmektedir. Ayrıca bu kişiler başka özel radyo ve televizyonlara da ortak olmamaları

⁶¹ DÖNMEZER, Basın ..., s.81.

gerekmektedir. (md.29/7) Yani bir özel radyo ve televizyon kuruluşundan toplam yabancı sermaye payı %20'yi geçemez.

- Türkiye'de gazete çıkaran veya basın ile ilgili mevzuata göre gazete sahibi olan gerçek veya hükmi şahıslar, özel radyo ve televizyon kuruluşlarında, bunların ödenmiş sermayelerinin ancak %20'sine sahip olabilirler. Ayrıca gazete çıkaran gerçek kişilerin bir ile üçüncü dereceye kadar olan kan veya sıhri hisimleri ile, gazete çıkaran hükmi şahıslarda ise pay sahibi olanların tamamının ve bunların gazeteye ortak olsun veya olmasın üçüncü dereceye kadar, kan ve sıhri hisimlerinin ortak olması halinde bunların ortaklık payları %20 oranının hesaplanmasına dahildir.(md.29/11)

- Bir AŞ en çok bir radyo ve televizyon işletmesi kurabilir. Ancak uzayda ve yerdeki aktarıcılarının, kapalı devre ve kablolu radyo ve televizyon sistemlerindeki çokluk, birden fazla radyo ve televizyon işletmesi anlamına gelmez. (ilgili yön.md.6)

Kanun ortak olacak kişilerde bazı şartlar aramakla beraber, ortak olduktan sonrada sermayenin belirli bir kısmını elinde tutan kişilere de sınırlamalar getirmiştir. Buna göre belirli bir özel radyo ve televizyon kuruluşunda toplam sermayenin %10'undan fazla payı olanlar Devletten, diğer kamu tüzel kişilerinden ve bunların doğrudan doğruya veya dolaylı olarak katıldıkları diğer kamu tüzel kişilerinden ve bunların doğrudan doğruya veya dolaylı olarak katıldıkları teşebbüs ve ortaklıklardan herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler. Ayrıca bu kişiler menkul kıymet borsalarında muamalede bulunamazlar.

3- Sermaye Miktarı ve Hisse Senetleri

3984 sayılı kanun özel radyo ve televizyon kuruluşlarının sermaye tabanları ile ilgili bir hüküm içermemekle beraber, bu konudaki düzenlemeleri TRÜK'ün

yapacağını belirtmektedir. RTÜK'de bu konu ile ilgili düzenlemeleri yukarıda adı geçen yönetmelikte belirlemiştir. Buna göre;

Televizyon yayını yapacak kuruluşların taban sermayesi:

- Ülke genelinde faaliyette bulunacaklar için : 180 milyar'dan
- Bölge düzeyinde faaliyette bulunacaklar için : 30 milyar'dan
- Mahalli (yerel) düzeyde faaliyette bulunacaklar için ise
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 25.000'e kadar olan yerlerde 2 milyar

TL'dan

- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 25.001-100.000 olan yerlerde 3 milyar'dan
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 100.001-500.000 olan yerlerde 5 milyar'dan
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 500.001'den fazla olan yerlerde 7 milyardan

daha az olamaz. (ilgili yön.md.4/6)

Radyo yayını yapacak kuruluşların taban sermayesi:

- Ülke genelinde faaliyette bulunacaklar için : 20 milyar'dan
- Bölge düzeyinde faaliyette bulunacaklar için : 5 milyar'dan
- Mahalli (yerel) düzeyde faaliyette bulunacaklar için ise;
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 25.000'e kadar olan yerlerde 500 milyon

TL'dan

- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 25.001-100.000 olan yerlerde 750 milyon'dan
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 100.000-500.000 olan yerlerde 1 milyar'dan
- İlçe (merkez ilçe dahil) nüfusu 500.000'den fazla olan yerlerde 1,5

milyar'dan az olamaz. (ilgili yön.md.(4/b).

Radyo ve televizyon yayıncılığı faaliyetlerinin birlikte yapılması halinde ise yayınların ülke geneline, bölge ve/veya mahalli olup olmadıklarına göre, yukarıda belirtilen miktarların toplamı kadar taban sermaye konulması gerekmektedir.

Yukarıdaki miktarlar her yıl, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından açıklanan toptan eşya fiyat endeksinin gerektirdiği miktarda artırılarak Üst Kurulca yeniden tesbit ve ilan edilir. (ilgili yön.md.25)

Özel radyo ve televizyon kuruluşlarının hisse senetleri sadece nama yazılı olarak çıkarılabilir. Bunun yanında özel radyo ve televizyon kuruluşu olan A.Ş.'nin ortağı durumundaki diğer şirketlerin hamilini yazılı hisse senetleri varsa bunlarda SPK tarafından nama yazılı hale getirilir. (md.29/2)

Hisse senetlerinin en az % 50'sinin nakit karşılığı çıkarılması ve itibari değerlerinin 10 milyon TL'yi geçmemesi gerekmektedir. Ayrıca bu şirketler herhangi bir kişi lehine intifa senedi ve imtiyazlı hisse senedi çıkaramazlar. (ilgili yön.md.4/e)

Hisse senetlerinin devri konusunda 3984 sayılı kanun bunların devrini RTÜK'ün iznine bağlamıştır. Buna göre, özel radyo ve televizyon kuruluşları yayın izni ve lisansını aldıktan sonra ortaklarında ve ortakların sermaye paylarında, ödenmiş sermayenin %10'unu aşan oranlarda meydana gelen değişiklikleri, değişiklik tarihinden itibaren en geç 30 gün içinde üst kurula bildirmeleri gerekmektedir. Ortaklarda ve ortaklık paylarındaki değişikliklerde yukarıdaki esaslara uygun olmak zorundadır.(ilgili yön.md.10/1)

Bir gerçek veya hükmi şahsın ödenmiş sermayenin %10'unu temsil eden payları edinmesi veya bir kişiye ait payların bu oranı aşması sonucunu veren hisse devirleri RTÜK'ün izni ile mümkündür. Aynı şekilde bir kişiye ait payların bu oranın altına düşmesi sonucunu veren hisse devirleri de RTÜK'ün iznine bağlıdır.

4- Teşkilat ve Organları:

a- Genel Kurul:

Özel radyo ve televizyon kuruluşlarının genel kurulu TK'da olduğu gibi hissedarların tamamının katılımı ile oluşmaktadır. Ortaklar genel kurulda, sahip oldukları her pay için bir rey hakkına sahiptirler. Genel Kurulda hissedarlar oylarını bizzat kullanabilecekleri gibi temsilcileri vasıtasıyla kullanabilirler. Ancak

yönetmeliğin 13. maddesine göre özel radyo ve televizyon kuruluşunda sermayenin %10 ve daha fazlasına sahip olan ortaklar ile yönetim kurulu başkanı ve üyeleri, deneticiler ve birinci derecede imza yetkisine sahip olanlar vekil ve temsilci olarak oy kullanamazlar. Ayrıca hissedarlar adına vekil sıfatıyla kullanılacak oy hakkı hiç bir suretle %20 den fazla olamaz.

RTÜK, kuruluşların genel kurul toplantılarında temsilci bulundurabilir. Özel radyo ve televizyon kuruluşlarının ana sözleşmelerinde yapılacak değişiklikler bunların ilanından itibaren 7 gün içinde üst kurula bildirilir.

Genel kurul ile ilgili diğer hususlar TK'da olduğu gibidir.

b- Yönetim Kurulu, Genel Müdür, Denetim Kurulu ve Sorumlu Müdür:

Özel radyo ve televizyon kuruluşunda yönetim kurulunda üye olabilmek için ödenmiş sermayenin asgari %1'ini temsil eden hisse senedine sahip olmak gerekmektedir. Ancak ödenmiş sermayenin %1'i 200 milyon TL.yi aşıyor ise fazlası aranmaz. Yönetim Kurulu üyeleri bu miktardaki hisse senedini RTÜK'ün göstereceği bankalardan birisine makbuz karşılığı karşılığı yatırmaları gerekmektedir. Bu hisse senetleri bir borca karşılık olarak gösterilemez, terhin ve adına tevdi olunduğu kişilerin yönetim kurulu üyeliği görevinden doğan mali sorumlulukları dışında haczedilemezler. Ayrıca bu hisse senetlerinin miktarları her yıl DİE tarafından açıklanan toptan eşya fiyat endeksinin gerektirdiği miktarda artırılarak üst kurulca tesbit ve ilan olunur.

Yönetim kurulunun seçimi, görevleri, görev süresi, vb. diğer hususlar TK'da olduğu gibidir.

Ülke geneline ve bölge düzeyinde faaliyette bulunan özel radyo ve televizyon kuruluşunun genel müdür ve yardımcılarının denetleme kurulu başkan ve üyelerinin sorumlu müdürlerin yüksek öğrenim görmüş olmaları şarttır. Ayrıca sorumlu müdürlerin Türk vatandaşı olmaları, ikametgahlarının Türkiye'de olması

veya Türkiye'de devamlı oturmaları, Kamu hizmetinden yasaklı olmamaları, taksirli suçlar hariç olmak üzere affa uğramış olsalar dahi ağır hapis veya 5 yıldan fazla hapi cezalarından biriyle cezalandırılmış olmamaları gerekmektedir. Bu kişilerin ayrıca yönetmelikte sayılan suçlardan biriyle de cezalandırılmamaları gerekmektedir.

Sorumlu müdürler, yayından doğan sorumlulukla, yayını yöneten veya programı yapanla beraber sorumludurlar. Ancak bunların sorumlu olması yayın kuruluşunun mesuliyetini ortadan kaldırmaz.

Kuruluşu idareye temsile yetkili kişiler, sorumlu müdürünü incelemesinden geçmeden veya rızası hilafına bir yayına karar vermişlerse bu gibi hallerde sorumluluk yayına karar veren kişilere aittir. Ayrıca Cumhurbaşkanının veya Hükümetin; milli güvenliğin kamu düzeninin genel ahlakın, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili olarak yayınladıkları bildirilerden, seçim dönemlerindeki siyasi parti yayınlarından ve düzeltme ve cevap hakkı ile ilgili yayınlardan dolayı sorumlu müdür, sorumlu tutulamaz.

Özel radyo ve televizyon kuruluşları TK'da yer alan yukarıdaki organlardan başka, yayın Yönetim Kurulu'na da sahip olmak zorundadırlar. Yönetmeliğin 19. maddesine göre 'Özel radyo ve televizyon kuruluşları 3984 sayılı Kanunda ve bu kanuna dayanarak yürürlüğe konulan yönetmeliklerde öngörülen ilke, kural ve yükümlülüklerle ve uygunluğunu sağlamak üzere, kendi mensuplarından oluşan en az 3 kişilik bir yayın iç denetim kurulu" oluşturmak zorundadır. (ilgili yön.md.19)

Ayrıca özel radyo ve televizyon kuruluşlarında haberlerle ilgili birimlerde, ülke geneline yayın yapanlarda en az 30, bölge düzeyinde en az 6, mahalli düzeyde yayın yapanlarda ise il merkezleri için en az 2, ilçe veya daha küçük yerleşim birimleri için en az basın kartı sahibi personel çalıştırılması gerekmektedir. Kuruluşların sadece radyo yayıncılığı yapmaları halinde haber birimlerinde çalışacak basın kartlı personel sayısı 1 kişiden az olmamak üzere, yukarıdaki sayıların en az üçte biri kadar olacaktır. Bu kişiler 5953 sayılı Basın

Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanuna tabidirler.(ilgili yön.md.20).

5- Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Bildirim Yükümlülükleri

Özel radyo ve televizyon kuruluşları yukarıdak sayılan ve ayrıca T.K. hükümlerine de uygun olarak kuruldukları, organlarını teşkil ettirdiklerini, belgelemek üzere aşağıda sayılan evrakları Üst Kurula sunacaklardır. (ilgili yön.md.22) Bu belgeler şunlardır.

- Ortaklık anasözleşmesinin yayımlandığı Ticaret sicil Gazetesinin bir nüshası,
- Her kurucu ortak için Cumhuriyet Savcılığından alınacak adli sicil belgesi,
- Kuruluşun ünvanı, yayının mahiyeti, yayın ve idare merkezinin adresi,
- Şirketi idare ve temsile yetkili kişilerin ve sorumlu müdür veya müdürlerin kimlikleri ile imza sirkülerleri, uyruk ve ikametgahları,
- Ortakların kimlikleri, uyruk ve ikametgahları,
- Ödenmiş sermayenin %10'undan fazlasına sahip kurucu veya ortak gerçek veya hükmi şahısların, ortak durumunda olan ortakların ödenmiş sermayesinin %10'undan fazlasına sahip gerçek veya tüzel kişi ortaklarının, Türkiye'de gazete çıkaran, gerçek veya hükmi şahısların, basın ile ilgili mevzuata göre gazete sahibi olan ortaklardan ödenmiş sermayenin %10'undan fazlasına sahip bulunanların ve bunların üçüncü dereceye kadar kan ve sirhi hısımlarının kimlikleri, uyrukları ve ikametgahları. Ayrıca bu kişilerin 3984 sayılı kanuna ve 5680 sayılı Basın kanununa tabi faaliyetleri, ortaklıkları, hizmet veya iş ilişkisine ilişkin hususlarda bildirilecektir.
- Yayın kuruluşuna ortak olmadığı halde, personel, araç-gereç, film, program vb. ile katkıda bulunan gerçek veya hükmi şahısların kimlikleri, ile

- Sözü edilen yönetmelikte öngörülen veya Üst Kurulca gerekli görüldüğünde istenecek diğer bilgi ve belgeler.

Ayrıca bu kuruluşlar, yukarıda geçen bilgi ve belgeleri mahallin en büyük mülki idare amirliğine de verecektirler. Bu bilgi ve belgelerde meydana gelecek değişikliklerde 15 gün içinde Üst Kurul mahallin en büyük mülki idare amirliğine bildirilecektir.

Üst kurulun bu belge ve bilgileri değerlendirmesi neticesinde, özel radyo ve televizyon kuruluşunun gerekli nitelikleri taşımadığı sonradan anlaşılırsa veya bu nitelikleri sonradan kaybetmeleri halinde, uygun görülecek bir süre tanınır. Bu süre dahilinde de eksiklikler giderilmezse Üst Kurul yayın iznini iptal edebilir.

Kuruluşlar, ana sözleşmelerini ve yukarıda geçen yönetmelikte öngörülen hukuki, idari ve mali hususlar ile ilgili diğer eksikliklerini, Üst Kurula yapacakları frekans tahsisi veya ihaleye katılım başvurusundan önce tamamlamak zorundadırlar. Bu hususları tamamlanmayan müracaatçı kuruluşların başvuruları işleme konulmaz. (ilgili yön.geçici md.2)

E- Yayınların Durdurulması

Haberleşme hürriyetinin bir gereği olarak yayınların önceden denetlenmesi ve durdurulması yasaklanması gereken fiillerdir. Bu sebepten hareketle 3984 sayılı kanun da bu ilkeyi benimsemiştir. Ancak bu ilkeye getirilen istisnalar oldukça tartışılan bir konudur. Kanununun 25. maddesinde "Yargı kararları saklı kalmak kaydıyla, yayınlar önceden denetlenemez ve durdurulamaz. Ancak milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması kuvvetle ihtimal dahilinde ise Başbakan veya görevlendireceği bakan yayınları durdurabilir."(Md.25/1)

Burada tartışılan iki nokta vardır. Birincisi, yayınları durdurma sebeplerinin oluştuğuna kim karar verecektir? İkincisi ise siyasi yönü ağır basan Başbakan

veya görevlendireceği bakanın tarafsızlık ilkesine riayet edip, edemeyeceği konusudur”

Birinci konu ile ilgili olarak Anayasa Komisyonunda yapılan görüşmeler sırasında önce sadece, 'milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde" yayınların durdurulabilmesi hususu kabul edilmişti. Ancak Prof.KIRCA bu hususta Sivas olaylarını sebep göstererek, 'kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması kuvvetle muhtemel" olması durumlarında da yayınların durdurulmasını teklif etmiştir.⁶² Bu teklifin 'yasakçı bir yapı sergilediği yönünde eleştiriler getirilmiş⁶³ olmasına rağmen Anayasa'nın Basın Hürriyetini düzenleyen 28. maddesinden yola çıkılarak bu istisna kabul edilmiştir. Meclis Genel Kurulunda da bu maddenin görüşülmesi sırasında Anayasa'nın aynı maddesi radyo ve televizyon yayınlarına uyarlanarak bu istisnaların yer alması konusu kabul edilmiştir. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 23. maddesinde ise yayınları durdurma sebebi olarak sadece "milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı haller" sayılmıştır.

İkinci olarak siyasi yönü ağır basan Başbakan veya görevlendireceği bakanın yayını durdurmasında, tarafsızlık ilkesine riayet edip edemeyeceği konusunda ise şu görüşler ileri sürülmektedir. Öncelikle edemeyeceği konusunda ise görüşler ileri sürülmektedir. Öncelikle yayınları durdurma yetkisinin siyasi yönü ağır basan kişilere verilmemesi, bu tür yetkinin tarafsız bir kurum olan mahkemelere yahut Cumhuriyet Savcılarına verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak kanunun mecliste görüşülmesi sırasında bu yönde verilen bir değişiklik teklifine karşı Hükümet sözcüsü (Necmettin CEVHERİ) şu görüşü beyan ederek değişiklik teklifine Hükümetin katılmadığını belirtmiştir. 'Milli güvenliğin korunmasında Hükümete ve meclise karşı sorumlu olan idare, mülki idare amirleri olduğu cihetle, ayrıca (yargı kararları saklı olmak kaydıyla) denildiğine göre, savcılarının ileride yargı görevi

⁶² TBMM, Tutanak Müdürlüğü, Anayasa Komisyonu Tutanakları

⁶³ GÜRKAN, Uluç, TBMM, Tutanak Müd., Anayasa Komisyonu Tutanakları

yapacak heyetin içerisinde bulunmaları gerektiği” sebebiyle bu yetkinin Başbakanı veya görevlendireceği bir bakana verilmesi yerindedir.⁶⁴

Sözü edilen yetki konusunda ileri sürülen bir diğer görüşe göre, bu yetkinin 2954 sayılı kanunda da Başbakan’a veya görevlendireceği bakana tanındığı ancak bu kişilerin yetkilerini hiç kullanmadıkları ileri sürülmektedir. Gerçekte 2954 sayılı kanunun 23 . maddesinde bu yetki Başbakan veya görevlendireceği bir bakana verilmiş ancak hiç kullanılmamıştır.

- Bu yetkinin, Başbakan veya görevlendireceği bir bakanın, Bakanlar Kurulu adına yayınları durdurması için Üst Kurula başvurusunu, Üst Kurulun başvuru üzerine yapacağı toplantı ile üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla alacağı karar neticesinde yayınları durdurulması da teklif edilmiştir.⁶⁵

3954 sayılı kanun radyo ve televizyon kuruluşlarının yayınlarını durdurulabilme yetkisinin yanında Cumhurbaşkanı veya Hükümetin, ‘milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili bildirimlerinin yayınlanması mecburiyetini de getirmektedir.(md.25/2)

Kanun yayınların durdurulması ve bazı konularda da mecburi yayın yapılması ile ilgili kararlara karşı iptal davası açılabilmesini belirtmektedir. Ancak açılacak iptal davası doğrudan doğruya Danıştay’da açılabilir. Danıştay bu davalara öncelikle bakar ve öncelikle karara bağlar. İptal davasında ayrıca yürütmeyi durdurma talebi edilmişse o halde Danıştay bu talebi 48 saat içinde karara bağlar.(md.25/3).

F- YENİDEN İLETİM YASAĞI

Radyo ve televizyon kuruluşlarınca, uzayda sinyal iletebilen herhangi bir araç vasıtasıyla başka kuruluşlarca yapılan ilk yayınların bütünü veya bir bölümü aynı anda veya daha sonra yurt içinde tekrar yayınlanması yasaktır. Ancak

⁶⁴ TBMM, Tutanak Dergisi, cilt 57, yasama yılı:3, 89. Birleşim.s.472.

⁶⁵ TBMM, Tutanakları Dergisi, cilt 57, yasama yılı:3, 89.birleşim.sh.472.

- Kablolu yayınlar,
- Yayın izni ve lisans verilmiş olan kuruluşlar tarafından, yurtdışından veya daha sonra banttan yayınlıyacakları devamlılık arzetmeyen münferit programlar,
- Yurtdışından naklen spor, konferans ve her türlü benzer yayınlar geçici olmak kaydıyla aynı anda veya sonra yayınlanabilir.(md.26)

Bu İstisnalar dışında yukarıda belirtilen özelliklere sahip yayınlar dışında, bir başka yayıncının yayınları tekrar aktarılıp yayınlanamaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU

I- GENEL OLARAK

1982 Anayasasının radyo ve televizyonları düzenleyen 133. maddesi 8.7.1993 tarihinde kabul edilen 3913 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Buna göre "Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kanunla düzenlenecek artlar çerçevesinde" serbest bırakılmıştır.¹

Anayasa'nın bu hükmüne dayanılarak çıkartılan 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanuna göre, Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek üzere, özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliği niteliğinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur. (md.5).²

Üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilerek toplam dokuz üyeden oluşan Üst Kurul, aşağıda belirtilecek olan esaslar çerçevesinde oluşturularak 12.05.1994 günü görevine başlamış ve o tarihten bu yana radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenleme çalışmalarını sürdürmektedir. Bu faaliyetleri iki gruba ayırabiliriz. Birincisi, Üst Kurulun denetim faaliyetleri, ikincisi ise, radyo ve

¹ bkz. RG. 10 Temmuz, 1993, Sayı: 21633

² bkz. RG. 20 Nisan 1994, Sayı: 21911

* Üst Kurula seçilen ilk üyeler şunlardır: Başkan: Ali Baransel, Başkan Yrd: Emin Başer, Üyeler: Prof. Dr. İ. Agah Çubukçu, Prof. Dr. Esin Konanç, Prof. Orhan Oğuz, Nedim Tekin, Cumhur Ersümer, Biltekin Özdemir, Ercan San

televizyon alanında, kurumsallaşmayı sağlanacak olan yönetmelik ve diğer düzenlemeleri yapmaktır.

Üst Kurul kurulduğu tarihten bu yana, kamu ve özel radyo ve televizyon kurumlarından, ülke geneline, bölge bazında veya mahalli düzeyde yayın yapanları denetlemiş bu denetimleri sırasında 58 uyarı ve iki radyo ve 1 televizyon olmak üzere toplam 3 kapatma cezası vermiştir.

Radyo ve televizyon yayıncılığı alanında kurumsallaşmayı sağlayacak düzenlemeler konusunda ise üst kurul şu ana kadar 9 ayrı yönetmelik çıkarmış ve 3 tane bildiri yayınlamıştır.³ Bu yönetmeliklerin sayısının 1995 yılı sonuna kadar 15 bulabileceği açıklanmaktadır.⁴

Şu ana kadar henüz yayınlanmayan yönetmeliklerin başında kanal ve frekans bantları tahsis yönetmeliği, Radyo-TV yayınları izleme, değerlendirme ve Denetim Esasları, Düzeltme ve Cevap Hakkıyla ilgili esaslar yayınlarda kullanılan fikir ve sanat eserleri hakkında esasları içeren yönetmelikler gelmektedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nu, 1983 yılı Kasım ayında yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile kurulan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) ile karşılaştırdığımızda ikisinin oluşumu açısından büyük farkların bulunduğunu görmekteyiz. Radyo ve

³ Üst Kurulun çıkarmış olduğu yönetmelikler:

- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Teşkilatının Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu İhale Yönetmeliği
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik
- Radyo ve Televizyon Kuruluşları Reklam Yayın İlke ve Usulleri ile Reklam Gelirleri Üst Kurul Paylarının Ödenmesi Hakkında Yönetmelik
- Özel Radyo ve Televizyon Yayın Kuruluşlarının Kuruluşlarında Uyması Gerekli İdari ve Mali Şartlarla Yayın Alanı, Yayın Saat ve Süreleri Hakkında Yönetmelik
- Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Eğitim, Kültür, Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Programlarında Yer Vermeleri Gerekli Yayın Türleri ve Oranlarına Ait Esaslar Hakkında Yönetmelik
- Radyo ve Televizyon Yayınları, Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik
- Radyo ve Televizyon Yayın İzni ve Lisans Yönetmeliği
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kapalı Devre Televizyon Yayınları Yönetmeliği

⁴ bkz. 25.7.1994 tarihli Sabah Gazetesi.

Televizyon Yüksek Kurulu üyeleri belli kişi ve kuruluşların kontenjanlarından Cumhurbaşkanı'nca, Bakanlar Kurulu'nca ve Yüksek Öğretim Kurulu tarafından atanıyorlardı. RTYK'nın müeyyide uygulama gücü yoktu, daha çok yayınları değerlendirme, yönlendirme, öneride bulunma biçiminde görevleri vardı. Üstelik sadece TRT Kurumuna yönelik bir hizmet alış-verişi sözkonusuydu. TRT yayınlarını RTYK izler, değerlendirir ve öneride bulunurdu. Bu önerilere uyup uymama keyfiyeti TRT Genel Müdürü ve Yönetim Kurulunun takdirine bağlıydı.

RTÜK'ün ise aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi üyeleri parlamentonun seçimi ile işbaşına gelmekte, TRT'nin yayınlarının yanında tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarını denetlemekte ve bu denetimleri sırasında ilke ve esaslara aykırı yayınlar yapanlara para cezası, yayın durdurma, yayın iznini iptal etme gibi cezalarda verebiliyor.

Üst Kurul bu yetkileri sebebiyle 'elektronik yayıncılığın Anayasa Mahkemesi'ne" benzetilmektedir.⁵ Gerçi Üst Kurul kararlarına karşı mahkemelerde dava açılabilen, dolayısıyla Anayasa Mahkemesi gibi bağlayıcı kararlar verememekte ancak bu alanda en üst ve tek kurum olduğu için bu benzetme yapılmaktadır. Ayrıca Üst Kurul Milli Güvenlik Kuruluna benzetilmiş, tıpkı aldığı kararlarla, iktidarın üzerinde yeralan Milli Güvenlik Kurulu gibi, RTÜK'de en ücra ilçelerdeki radyo ve televizyon yayınlarını da denetleyerek ülke genelinde hissedilen bir kurum" olarak tarif edilmiştir⁶. Radyo ve televizyon yayınları ile ilgili olarak yaptığı denetimlerde uyguladığı müeyyideler ile ilgili olarak da 'Mahkeme'ye benzetilmiştir⁷. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Üst Kurul kararları, mahkemelerin kararları gibi kesin hüküm teşkil etmemekte, idare mahkemesinde bu kararlar iptal edilebilmektedir.

Üst Kurul üyelerinin, siyasi partiler tarafından gösterilen adaylar arasından seçilmesi sonucu bağımsız ve tarafsız olamayacağı, bu sebeple üyelerin RTYK

⁵ BARANSEL, Ali, 28 Eylül 1994 tarihli Basın Açıklaması.

⁶ İŞLEYEN, Ercüment, "Radyo ve TV Kurulu, MGK gibi", 25 Mart 1995 tarihi Milliyet Gazetesi.

⁷ BULUT, Arslan, "Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Mahkememidir", 29.11.1994 tarihli Ortadoğu Gazetesi.

(Radyo Televizyon Yüksek Kurulu) üyelerinde olduğu gibi kurum ve kuruluşlarca gösterilen adaylar arasından veya yeni oluşturulacak İletişim Genel Kurulu tarafından gösterilecek beş aday ile iktidar ve muhalefet partilerinin yarı yarıya gösterecekleri 4 aday arasından TBMM genel kurulunca seçilmesi önerilmiştir⁸. Bu konular ve Üst Kurulun çalışmaları ile ilgili değerlendirmeleri ileride yeri geldikçe yapacağız.

II. ÜST KURUL ÜYELERİNİN SEÇİMİ, GÖREV SÜRESİ VE ÜYELERİN YENİLENMESİ

A- ADAYLIK VE SEÇİM

1. Adaylık:

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyelikleri için adaylar mecliste grubu bulunan siyasi partiler tarafından gösterilmektedir. Siyasi parti adayları iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi iktidar partisi veya partileri, bunlar 10 tane aday gösterirler, muhalefet partileri ise 8 tane aday göstermektedirler.

Adaylarda aranacak şartlar ve siyasi partilerin aday sayılarının nasıl belirleneceği ile ilgili esaslar kanunun 6. maddesi ve RTÜK tarafından 15.11.1994 tarihinde çıkartılan Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliğin 3-4 maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre adaylarda aranacak şartlar şunlardır:

- Basın, yayın, iletişim ve teknoloji, din, eğitim, hukuk alanlarında birikimi olmak,

⁸ TBMM Tutanakları Dergisi, Cilt:43, Yasama Yılı: 3, 26. Bileşim, Sh.161-183.

- Yükseköğrenim görmüş olmak,
- Devlet memuru olma niteliklerine haiz bulunmak.

Bu şartları taşıyan kişiler arasından iktidar partisi veya partileri ile muhalefet partileri yukarıda belirtilen sayılarda aday gösterirler. Adayların partilere göre dağılımında, TBMM Bakanlık Divanındaki temsil oranları esas alınır. Ancak siyasi partiler TBMM Genel Kurulunda yapılacak seçimlerde kime oy verecekleri yönünde Gruplarda görüşme yapamaz ve bağlayıcı karar alamazlar.

Siyasi partilerce gösterilecek adaylar TBMM Başkanlığınca Resmi Gazete'de ilan edilir.

RTÜK üyelerinin tarafsızlığını sağlamak maksadıyla, siyasi partilerce gösterilecek aday sayılarının, üye sayısının iki katı olması yerine 4 katı veya daha fazla olması gerektiği ileri sürülmektedir.. Böylece hem meclis üyelerinin seçme alternatifleri çoğalacak hem de üyelerin kendi siyasi partilerine olan bağı daha zayıflayacaktır. Çünkü adaylar diğer siyasi partiler tarafından da destek sağlamak maksatıyla daha tarafsız davranacaklardır.⁹

Ayrıca maddede muhalefet partilerinin çoğul olacağı esas kabul edilmektedir. Bir tane muhalefet partisinin olma ihtimali gözönünde bulundurulmadığı eleştirilmektedir.

2. Seçim:

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 9 üyeden oluşmaktadır. Üyelerden beşi iktidar partisi veya partileri, dördü ise muhalefet partiler tarafından gösterilen adaylar arasından TBMM Genel Kurulunda yapılacak seçimler sonucu seçilirler.

Seçimler TBMM Genel Kurulunda, adayların Resmi Gazete ilanından itibaren en çok on gün sonra, gizli oylama ile yapılır. İktidar ve muhalefet partileri tarafından gösterilen adaylar için ayrı ayrı birleşik oy pusulası hazırlanır. Yani

⁹ GÖKÇEK, Melih, 13.7.1993 tarihli Anayasa Komisyonu Tutanakları

İktidar partisi veya partilerinin adayları bir listede, muhalefet, partilerinin adayları ise ayrı bir listede birleştirilirler.

Adayların adlarının karşısındaki özel yer işaretlenmek suretiyle oy kullanılır. İktidar ve muhalefet kontenjanlarından Üst Kurula seçilecek üyelerin tam sayısından az veya fazla verilen oylar geçersiz sayılır. Yapılan seçimlerde iktidar partisi veya partilerinin listesinden en çok oyu alan beş aday ile muhalefet partileri listesinden en çok oyu alan dört aday Üst Kurula üye olarak seçilmiş olur. Seçim sonucu Resmi Gazetede yayınlanır.(md.6/4-5)

3- Üst Kurul Üyelerinin TBMM Tarafından Seçilmesinin Anayasaya Aykırı Olduğu İddiası

RTÜK üyelerinin TBMM tarafından seçilmesinin Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Anayasanın 87. maddesinde TBMM'nin görev ve yetkileri sayıldığı, bu maddede ve Anayasa'nın diğer maddelerinde bu görevin TBMM'ye verilmediği bu sebeple Anayasaya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Komisyonda bu konu görüşülürken, Komisyon üyesi Prof. KIRCA, 'Üyelerin TBMM tarafından seçilebilmesi için, TBMM'nin görev ve yetkilerini düzenleyen Anayasa'nın 87. maddesinde bu yönde bir hüküm bulunmadığını bu sebeple Üst Kurul üyelerinin TBMM'ce seçilmesinin Anayasaya aykırı" olduğunu ileri sürmektedir¹⁰. Gerçekten Anayasa'nın 87. maddesi TBMM'nin görev ve yetkilerini" kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek, Bakanlar Kuruluna belirli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların

¹⁰ KIRCA, Coşkun, 13.7.1993 tarihli Anayasa Komisyonu Tutanakları.

onaylanmasını uygun bulmak, Anayasanın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel af ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek" şeklinde saymaktadır. Anayasanın diğer maddelerinde de (radyo ve televizyonları düzenleyen 8.7.1993 tarih ve 3913 sayılı kanunla değişik 133. maddesinde) bu görevin TBMM'ye verilmediğini görmekteyiz.

Bu haliyle meclisin, kanun koymak suretiyle kendisine böyle bir yetkiyi tanıyıp tanımayacağı hususu tartışılmaktadır? İkinci olarak ise Anayasa'nın 87. maddesinde sayılan meclisin görev ve yetkileri konusu sınırlı mıdır?

Öncelikle TBMM'nin, Anayasanın 87. maddesinde ve diğer maddelerinde sayılan görev ve yetkiler dışında, kanun çıkarmak suretiyle yeni bir görev ve yetkiyi kendisine tanıyıp tanıyamayacağı hususunda yasama yetkisinin genelliği ve asilliği ilkelerini incelememiz gerekecektir.

Yasama yetkisinin genelliği ilkesine göre kanunla düzenleme alanı konu itibarıyla sınırlandırılmaz. Anayasaya aykırı olmamak şartıyla her konu kanunla düzenlenebilir¹¹. Anayasa Mahkemesi, Anayasaya uygun kanun koyma konusunda yasama organının takdir hakkını, yani yasama organının çıkardığı hangi kanunların Anayasaya aykırı olduğu konusunda aldığı bir karara göre "Bir hükmün, Anayasaya aykırı olduğu sonucuna varılabilmesi için, onun Anayasanın açıkça belirttiği bir hususun aksi istikametinde bir hükmü içermesi" gerektiğini belirtmektedir. Yani Anayasa, herhangi bir konuda emredici veya yasaklayıcı bir kural koymamışsa bunun düzenlenmesi Kanun koyucunun takdirine bırakılmış demektir" (17.12.1968 tarihli R.G.;1968/29 sayılı karar ve 29.3.1966 tarihli R.G. 1965/53 sayılı karar)¹².

¹¹ ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990 sh.162; GÜNEŞ, Turan, Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, An.Ün.SBF.Yayımları, Ankara, 1968, sh.42.

¹² AZGUR, Fuad, Anayasa Mahkemesinin Kararlarına Göre Anayasa Nizamı, Başnur Matbaası Yayını, Ankara, 1969, sh.201.

Yasama yetkisinin asilliği (ilkelliği) ilkesi ise yasama organının bir konuyu doğrudan doğruya, yani araya bir başka işlem girmeksizin düzenleyebilmesini ifade eder. Yürütme ile arasındaki fark da budur. Yürütme organının işlemleri, ister subjektif, isterse düzenleyici işlemler olsun, daima o alanı önceden düzenlenmiş olan bir kanuna dayanmak zorundadır. İdari işlemin mevcut bir kanuna dayanma zorunda olmasına ve onun uygulanmasını sağlayıcı nitelik taşımasına karşılık, kanun Anayasayı uygulayıcı bir işleminden ibaret değildir. Kanun bu anlamda Anayasaya dayanmak zorunda olmayıp Anayasaya aykırı olmaması yeterlidir.

Ayrıca Anayasanın 6. maddesinde geçen "hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz" ibaresinden yola çıkarak TBMM'nin, Üst Kurul üyelerini seçme görevini kanun yoluyla kendine tanıyamayacağı ileri sürülebilir. Bu halde, 6. maddenin gerekçesinden de anlaşılacağı gibi bu madde devlet yetkisinin organlar arasında paylaşımı ile ilgili olarak değil, egemenliğin kullanılmasının hiç bir kişi veya zümreye veya sınıfa bırakılmaması, esasını içermektedir. Ayrıca gerekçede de açıklandığı gibi bu kavram, bu ilke, Türk toplumunun bütün diktatörlüklerin her türüsüne kapılarını kapadığını göstermektedir¹³. Yani bu maddeyi gerekçe göstererek TBMM'nin Üst Kurul üyelerini seçmesinin Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülemez.

Ayrıca Meclis Genel Kurulunda seçim ile ilgili maddelerin görüşülmesi sırasında verilen bir değişiklik önergesinde, "Seçim için iktidar ve muhalefet partilerinin adaylarının belirlenmesinde siyasi partilerin TBMM Başkanlık Divanındaki temsil oranlarının esas alınması ve partilerin bu oranlara göre kendilerine düşen miktarın iki misli oday göstermesi" telif edilmiştir. Yani her siyasi partinin üst kurulda, TBMM Başkanlık divanındaki oranı kadar temsil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Eğer kanunda bu esas belirtilmezse, iktidar partilerinden biri ile muhalefet partilerinden birinin anlaşması sonucu, iktidardaki diğer partiyle,

¹³ ŞAKAR, Müjdat, 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, Beta Yayınları. İstanbul, 1989, sh.8.

muhalefetteki diğer partilerin adaylarının Üst kurula seçilemeyeceği ihtimalinden sözedilmiştir¹⁴.

Yukarıdaki değişiklik teklifi reddedilmiş ve kanun meclis Genel kurulunda kabul edildikten sonra, üyelerin seçiminde iktidar partilerinden DYP ve muhalefet partilerinden ANAP'ın kendi aralarında anlaşmalarıyla, iktidardaki diğer parti durumunda olan SHP ile diğer muhalefet partisi RP'nin adayları seçilememiş, dolayısıyla Üst Kurulda temsil olunamamışlardır. Bu durumun Üst Kurulun tarafsızlığı üzerinde şüphe uyandırabileceği ileri sürülmektedir. Ancak Üst Kurulun şu ana kadar yaptığı icraatlarda bunu doğrulayıcı nitelikte bir gelişme olmamıştır.

B- ÜYELERİN GÖREV SÜRESİ VE YENİLENMESİ

1- Görev Süresi

RTÜK üyelerinin görev süresi altı yıldır. Ancak üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa TBMM, boşalma tarihinden veya boşalma tarihinde tatilde ise tatilin bitiminden başlayarak bir ay içinde yeni üye seçer. Boşalan üyelik hangi kontenjandan olmuşsa yeni üyenin seçimi de o kontenjandan ve iki katı aday arasından yapılır. İktidar partilerinin kontenjanından bir üyelik boşalması halinde seçim, iktidar ortağı büyük partinin bir aday ile iktidar ortağı diğer partilerin kendi aralarında ad çekmeyle tesbit edecekleri bir aday arasında yapılır.

Muhalefet partileri kontenjanından bir üyeki boşalması halinde de seçim ana muhalefet partisinin göstereceği bir aday ile diğer muhalefet partilerinin kendi aralarında ad çekmeyle tesbit edecekleri bir aday arasında yapılır.

İktidar ve muhalefet partilerinin kontenjanlarından birden fazla üyelik boşalması halinde ise siyasi partilerin TBMM Başkanlık Divanındaki temsil oranları esas alınır. Boşalan üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar. (6/6-12)

¹⁴ TBMM Tutanakları Dergisi, cilt:43, Yasama yılı:3, 26. Bileşim, sh.183-184

2- Üst Kurul Üyelerinin Yenilenmesi

RTÜK üyeleri 6. maddenin 7. fıkrasına göre üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenirler. Yenilemenin nasıl yapılacağı Geçici 2.madde de ve RTÜK Teşkilatının Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliğin geçici 1. maddesinde belirlenmiştir. Bun göre Üyelerin üçte birinin ilk defa yenilenmesi kurulun göreve başladığı tarihten itibaren iki yıl sonra, ikinci defa yenilenmesi ise dört yıl sonra olur. En son üçte bir de 6 yıl sonra yenilenecektir.

Yenilenerek üyelerin belirlenebilmesi için seçimden iki ay önce üst kurul üyeleri arasında ad çekilir. Burada tesbit edilecek 3 üyenin görevi sona erer. Yerlerine 3 yeni üye seçilir. Yeni üyelerin seçiminde yukarıda açıkladığımız esaslar geçerlidir. 4 yıl sonra yapılacak seçimde yenilenecek olan üyelerin belirlenmesinde yukarıdaki esaslar uygulanır, Yani yeniden ad çekilir. Ancak bu ad çekmeye ikinci yıl sonunda seçilen üyeler katılmazlar. Son 3 üyenin görev süresi 6 yıl sonra kendiliğinden sona erer ve yerine yenileri seçilir. Böylece Üst Kurul üyeleri yenilenmiş olur. Görevi sona eren Üst Kurul üyeleri tekrar seçilebilir.

C-ÜST KURUL BAŞKANI VE BAŞKANYARDIMCISI

1-Başkan:

RTÜK Başkanı, üyeler tarafından kendi aralarından seçilir. Başkanın görev süresi iki yıldır.(md 17/1) Başkan Üst Kurulca alınacak kararların uygulanmasını sağlar. Üst kurul üyeleri kendi aralarında başkanı seçerken nasıl bir yöntem izleyecekleri, adayların nasıl belirleneceği, yeterli oy sayısının ne olacağı gibi hususlar ne kanunda ne de ilgili yönetmelikte belirtilmemiştir. Bu husus ilerideki seçimlerde anlaşmazlık konusu olabilir.

2-Başkan Yardımcısı:

TRÜK Başkanı, üyelerarasından kendisine bir başkan yardımcısı seçer ve Üst Kurulun onayına sunar. Üst kurul tarafından kabul edilen başkan yardımcısının görev süresi başkanın görev süresi ile sınırlıdır.(md.7/2)

Başkan yardımcısı Kurulun görevlerini yapmasında başkana yardım ve bulunmadığı zamanlarda da ona vekillik eder. Başkan yardımcısının da bulunmadığı hallerde üyelerden en yaşlısı başkanlık görevini yerine getirir. (ilgili yön.md.5/3)

Başkan tarafından seçilen başkan yardımcısının üst kurul tarafından kabul edilmemesi halinde ne olacağı veya kabul edilebilmek için ne kadar oy gerekli olduğu, kanunda ve yönetmelikte belirtilmemektedir. Bu durum gelecekte anlaşmazlıklara sebep olabilir.

III- ÜST KURULUN GÖREV VE YETKİLERİ

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkileri kanunun 8. maddesinde 16. fıkra halinde düzenlenmiştir. Ayrıca TRÜK tarafından 16.11.1994 tarihinde çıkarılan Radyo ve Televizyon Üst kurulunun çalışma esas ve usulleri hakkında yönetmeliğin 6. maddesinde de üst kurulun görev ve yetkileri belirtilmiştir.

Buna göre RTÜK'ün görev ve yetkileri şunlardır:

A- KANAL VE FREKANS TAHSİSİ YAPMAK, YAYIN İZİNİ VE LİSANSI VERMEK

1- Kanal ve Frekans Tahsisi Yapmak

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2813 sayılı telsiz kanununun, diğer hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kamu ve tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarına kanal ve frekans bandı tahsisi yapmaya yetkilidir. 2813 sayılı Telsiz

Kanununun 7. maddesiyle kurulan Telsiz İşleri Genel Müdürlüğüne aynı maddenin d fıkrasıyla verilen radyo ve televizyon verici istasyonları ve diğer her nevi frekans, planlama, tahsis ve tescil işlemlerini yürütme görevi görüldüğü gibi 3984 sayılı kanunla TRÜK'e verilmektedir. Böylece radyo ve televizyonlarda, frekans planlaması, frekans ve kanal tahsisi ile ilgili işlemler Telsiz İşleri Genel Müdürlüğünden alınmıştır.

Üst Kurul ülke genelinde kanal ve frkans planlamasını tamamladıktan sonra bunları radyo ve televizyon kuruluşlarına ihale yoluyla dağıtacaktır. Ancak, bunlardan dörtte birini Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumuna (TRT) tahsis etmek zorundadır. TRT'ye verilen kanal sayısı üçten frekans bandı sayısı ise dörtten az olmayacaktır. TRT'de bu kanalların birisinde TBMM faaliyetlerini yansıtacaktır. Geriye kalan ülke genelindeki, bölge ve mahalli bazdaki kanal ve frekans bantlarının yarısı tam gün üzerinden, diğer yarısı ise istek halinde zaman paylaşımli ve gerekirse dönüşümlü olarak ihale yoluyla tahsis edecektir. Zaman paylaşımli program kanallarının tahsisinde bölgesel dengeler gözetilerek, kuruluşların ülkenin değişik bölgelerinde yayın yapmaları teşvik edilecektir. Kanal ve frekans bantlarının tahsis süresi 5 yılı aşamaz.(md.17)

TRÜK'ün frekans planlaması ile ilgili olarak Telsiz Genel Müdürlüğünün bilgilerinden yararlanacaktır. Telsiz Genel Müdürlüğü ise radyo ve televizyon yayınlarına esas olan bütün kanal, frekans bantları ve gerekli teknik bilgileri Ulaştırma Bakanlığı kanalıyla Üst Kurula bildirmekle yükümlüdür. Ayrıca Üst Kurulun yapmış olduğu tahsisleri uygulamak ve teknik bakımdan izlemekle görevlidir.(md.24)

Kanunun TBMM Anayasa komisyonunda müzakeresi sırasında Telsiz Genel Müdürü, Türkiye genelinde ancak 8-9 televizyon kanalının tahsis edilebileceğini, bundan daha fazlasının kaliteli yayın yapmayı müsait kılmadığını belirtmiştir¹⁵.

¹⁵ TBMM Anayasa Komisyonunun 15.7.1993 tarihli Toplantı Tutanaqları.

Ancak RTÜK'ün frekans planlaması çalışmaları tamamlanmadığı için tahsis edilebilecek kanal sayısı hakkında kesin bir rakam verilememektedir. Üst Kurul frekans planlaması çalışmalarını Bilkent Üniversitesi ile işbirliği halinde sürdürmekte başta Ankara olmak üzere, İstanbul, İzmir, Akdeniz ve Ege Bölgelerindeki çalışmalarını 28 Nisanda tamamlamıştır. Buna göre Ankara'da 19 İstanbul'da ise 14 televizyon yayın frekansı tahsis edilebileceği açıklanmıştır¹⁶. Frekans planlaması ile ilgili çalışmaların 1995 yılı içinde tamamlanacağı, RTÜK Frekans Planlaması Komisyonu Başkanı Prof. Hayrettin Köymen tarafından açıklanmıştır¹⁷. Bunlardan yasal olarak en az 4'ü TRT'ye ve geri kalanlarında yarısı mahalli ve bölgesel kullanıma ayrılması gerekmektedir. Oysa şu anda ülke geneline yayın yapan televizyon sayısı 10'nun üzerindedir. Yani mevcut yayıncıların yarısından fazlası yayın frekansı alamayacaklar. Bu durum karşısında RTÜK değişik çözüm formülleri aramaktadır. Bunların başında havayı kablo gibi kullanarak yayınları izleyicilere ulaştırabilen daha ekonomik ve kısa sürede gerçekleştirilebilen MMDS sistemidir¹⁸.

Planlama çalışmaları tamamlandıktan sonra RTÜK tarafından Kanunun 40. maddesine dayanılarak çıkarılacak kanal ve frekans tahsisi yönetmeliğine göre kanal tahsislerinin ihaleyle yapılması gerekmektedir. Tahsisin yukarıda açıklanan şartlar çerçevesinde yapılması mecburidir. Frekans planlaması konusunda Kanunun, Geçici 5. maddesiyle Üst Kurulun planlamayı, oluşumundan itibaren dört ay içinde tamamlamasını şart koşmaktadır. Görülüyor ki Üst Kurul planlamayı henüz tamamlayamamıştır. Bu şekliyle Üst Kurul Kanunun amir hükmünü yerine getiremediğini görmekteyiz.

Kanal ve Frekans tahsisi hususunda, yapılacak ihaleye kadar yayında bulan radyo ve televizyon kuruluşlarının kullanmakta oldukları kanal ve frekanslar hiçbir suretle mütesep hak teşkil etmez. Böylece planlama tamamlandıktan sonra

¹⁶ Bkz. 30.11.1994 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

¹⁷ Bkz.27.04.1995 tarihli Zaman Gazetesi

¹⁸ DAĞDEVİREN,Emre, "MMDS Gündemde",23 Haziran 1995 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi.

o zamana kadar yayında bulunan veya bulunmayan bütün kuruluşlar eşit şartlarda ihaleye gireceklerdir.

2- Radyo ve Televizyon Kuruluşlarına Yayın İzni ve Lisans Vermek

a- Genel Olarak Yayın İzni ve Lisans

3984 sayılı kanununun 8. maddesinin b bendinde ön şartları yerine getiren müracatçı kuruluşlara tarafsızlık ve hakkaniyet ölçüleri dahilinde yayın izni ve lisansı verme yetkisi Üst Kurula tanınmıştır.

Bu amaçlar RTÜK, radyo ve televizyon yayını yapmak isteyen kuruluşları bir düzene sokabilmek, isteyen her kuruluşun yayın yapmasına mani olmak, dolayısıyla yayın kirlenmesine sebep olmalarını önlemek maksadıyla önceden lisans olmalarını mecburi tutmaktadır. Bu amaçla yayın yapacak olan kuruluşların lisans alabilmeleri aşağıdaki şartları yerine getirmelerine bağlanmıştır. Yayın yapılabilecek frekans ve kanal sayısının az olmasından ve bunların en az dörtte birinin TRT kurumuna ait olmasından (md.7/1) dolayı, yayıncı kuruluşlara yayın izni ve lisans için yerine getirmeleri gereken şartlar oldukça ağırlaştırılmıştır.

Bu şartların ağırlığı, (özellikle maddi şartlara bağlanmış olması) eleştirilmekte, yayın yapma hürriyetinin büyük sermaye sahibi kuruluşların eline geçeceği, dolayısıyla kamuoyunu yayınları vasıtasıyla etkileme ve yönlendirme faaliyetlerinde sermaye sahiplerinin tekel oluşturacağı ileri sürülmektedir. Bu eleştirilere katılmakla beraber kanalların dağıtımında daha objektif şartların bulunmasını düşünmekteyiz.

Yayın yapacak kuruluşların yayın izni ve lisans talebinde bulunabilmeleri için yerine getirmeleri gereken şartları Üst Kurul, Avrupa Sınır ötesi Televizyon Sözleşmesi hükümlerini gözönünde bulundurarak (md.8/g) tesbit etmiştir. Bu amaçla RTÜK 10 Mart 1995 tarihinde yayın yapacak Radyo ve Televizyonların Yerine Getirmeleri Gereken Asgari İdari ve Mali Şartlar Yönetmeliği çıkarmıştır.

Yönetmeliğe göre, yayıncı kuruluşlar, yönetmeliğin yürürlüğe girdiği 10 Mart 1995 tarihinden itibaren bir ay içinde Üst Kurula gerekli bilgilerle beraber müracaat edeceklerdir. Bu süre 28 Mart 1995 tarihinde sona ermiştir, ancak RTÜK daha sonra 22 Haziran 1995 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile radyo yayını yapan kuruluşların yayın izni ve lisansı alabilmeleri için gerekli şartlar tekrar sayılmış ve 25 Ağustos 1995 tarihine kadar süre tanınmıştır. Bu tarihe kadar başvuruda bulunmayan radyoların yayınları durdurulacaktır. Ayrıca bildiri yayınlanmadan önce izin ve lisans için başvuruda bulunmuş olanlarda başvurularını tekrarlayacaklardır¹⁹. RTÜK bu uygulama ile Yönetmelikten önce yayın yapmaya başlamış olan radyo ve televizyon kurumlarını kanun dairesine almak istemiş, yayıncı kuruluşları yönetmelikte belirtilen şartları yerine getirmelerini sağlamak istemiştir.

b- Lisans ve Yayın İzni Verilmesi İle İlgili Esaslar

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların kuruluş ve yayınları hakkında kanun hükümlerine göre, radyo ve televizyon yayını yapacak kuruluşlara lisans ve yayın izni verme yetkisi Üst Kurula aittir. Ancak bu hususlarda 2813 sayılı Telsiz kanunu ve diğer kanunlardaki hususlar saklıdır.

Üst Kurul yukarıda frekans tahsisi ile ilgili açıklamalarımızda yer aldığı gibi toplam ulusal frekans bantlarından dörtte biri TRT Kurumuna tahsis edecektir. TRT'ye tahsis edilen kanal sayısı üçten frekans bandı sayısı ise dörtten az

¹⁹ bkz. 22 Haziran 1995 tarih ve 22321 sayılı R.G., s.75-80.

olamaz. (3984 sayılı K. Md.17/1) Geriye kalan ulusal, bölgesel, ve yerel frekans bantlarının yarısı tam gün üzerinden, diğer yarısı ise istek halinde zaman paylaşımli ve gerekirse dönüşümlü olarak tahsil edilmek zorundadır. (3984 md.17/2)

Lisans ve yayın izni süresi, lisans verildiği tarihten başlayarak en çok beş yıldır. Bu süre lisans verilmesi aşamasında üst kurul tarafından belirlenir ve lisans belgesinde gösterilir. (Rad.TV. Yay.İzni ve Lisans Yön.md.4/o)

Üst Kurul zaman paylaşımli program kanallarının tahsisinde bölgesel dengeleri gözetmek ve kuruluşları ülkenin değişik bölgelerinde yayın yapmaya teşvik etmek zorundadır.

Bu şartlar ve 3984 sayılı kanu ve diğer kanunlarda sayılan hükümler çerçevesinde üst kurul radyo ve televizyon yayını yapmak isteyen kuruluşlardan kanunda ve yönetmeliklerde belirtilen şartlara uygun olanlara lisans ve yayın izni verir. Lisans olmadan her ne sebeple olursa olsun hiç bir istasyonun yayına geçmemesine izin verilemez. Yani yayın yapacak kuruluşlar önce lisans almak zorundadırlar. Aksi durumlarda bu istasyonlar derhal kapatılır ve sahipleri hakkında yasal işlem yapılır. (Rad. TV. Yay. İzni ve Lisans Yön.md.40)

Ayrıca kanun Üst Kuruldan izin almadan yayın yapan kuruluşların sahip ya da yöneticilerine ağır cezalar verilmesini öngörmektedir. Buna göre; kanunda belirtilen istisnalar dışında, Üst Kuruldan izin almadan radyo ve televizyon yayını yapan ya da izni üst kurul tarafından geçici ya da sürekli iptal edilmesine rağmen yayında bulunan kişi veya kuruluşların sahip ve yöneticilerine fiillerinin ağırlığına göre altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ve yüz milyon TL'dan on milyar TL'ye kadar para cezası verilecektir. Ayrıca tüm yayın cihazları 1.3.1926 tarih ve 765 sayılı Ceza Kanununun 36. maddesine göre müsadere edilecektir. (3984say. Kan. md.34/1)

aa-Lisans Başvurularının Değerlendirilmesi

Radyo ve televizyon yayını yapmak için önce lisans alınması gerektiğini yukarıda söylemiştik. Lisans almak için Üst Kurula başvuran, esas itibariyle yurt için yönelik yayın yapacak radyolara (uzun dalga, orta dalga, kısa dalga ve FM bantlarından), televizyon yayınlarına (VHF, UHF, uydu yayınları, kablolu ve MMDS) olmak üzere çeşitli sınıflarda lisanslar öngörülmüştür. Yurt dışına yayın yapacak kuruluşlarda bu izine tabidirler. (Rad. TV. Yay. izni ve lisans yön. md.2.) Şifreli yayınlarda görüntüyle birlikte sesi de görüntüyle birlikte normal alıcılara anlaşılacak biçimde şifrelenmesi gerekmektedir. (Rad.TV. Yay. izni ve Lisans yön.md.36) Aşağıda belirtilen usulde yapılan başvurular Üst Kurul tarafından değerlendirilecek ve gerekli şartlara taşıyanlara lisans verilecektir.

bb- Lisans Türleri:

Yurt içine veya yurt dışına yayın yapacak olan radyo ve televizyon kuruluşları aşağıda belirtilecek olan şartları yerine getirmeleri halinde lisans tiplerinden birisi verilebilir. Lisans alanlara da yayın izni verilir. Lisans tipleri, radyo ve Televizyon Yayın İzni ve Lisans yönetmeliğinin 4. maddesinin c. fıkrasında 10 ayrı şekillerde belirtilmektedir. Buna göre;

Radyolar için öngörülen lisans tipleri şunlardır:

Lisans Tipi: Hangi çeşit yayınlar için verileceği

- R1 : Ulusal bir radyo yayın şebekesi için (LF, MF, VHF)
- R2 : Bölgesel bir radyo yayın şebekesi veya istasyonu için (LF, MF, VHF)
- R3 : Yerel bir radyo istasyonu için (MF, VHF)
- UR : Sadece uydudan yapılan ve 90 cm ya da daha küçük çaplı parabolik antenlerle bireysel olarak alınabilir ve yeryüzünde kurulu verici veya aktarıcı istasyonlarla ayrıca yayınlanmayan bir radyo yayını için.

Televizyonlar için dört ayrı lisans tipi vardır. Bunlar:

- T1 : Ulusal bir televizyon yayın şebekesi için
- T2 : Bölgesel bir televizyon yayın şebekesi veya istasyonu için
- T3 : Yerel bir televizyon istasyonu için
- TU : Sadece uydudan yayın yapılan ve 80 cm. ya da daha küçük çaplı parabolik antenlerle bireysel olarak alınabilen ve yeryüzünde kurulu verici veya aktarıcı istasyonlarla ayrıca yayınlanmayan bir televizyon yayını için.

Kablolu dağıtım sistemi için abone kapasitesine göre lisans türleri

- K1 : 10.000'den fazla abone için
- K2 : 3.001 ile 10.000 arası abone için
- K3 : 1.001 ile 3.000 arası abone için
- K4 : 301 ile 1000 arası abone için
- K5 : 300 (dahil) abone sayısına kadar.

MMDS: (Birden fazla noktada radyo ve televizyon yayınlarının alınabilmesini sağlayan bir mikrodalga iletim ve dağıtım sistemi, şifreli yayınlar) sistemi için abone kapasitesine göre lisans türleri.

- M1 : 10.000'den fazla abone için
- M2 : 3.001 ile 10.000 arası abone için
- M3 : 1.001 ile 3.000 arası abone için
- M4 : 301 ile 1.000 arası abone için
- M5 : 300 (dahil) abone sayısına kadar.

Ülke geneline, bölge düzeyinde veya mahalli ölçüde yayın yapacak radyo ve televizyon kuruluşları ile aboneli sisteme göre yayın yapacak kuruluşlara abone sayısına göre başvurdukları tiplerde lisans izinleri en çok 5 yıl süre ile verilir.

Teletext, (ya da başkaca ek yayın hizmeti sunulması ayrıca özel izne tabi olup ücretlendirmesi Üst Kurul tarafından ayrıca belirlenir.

cc-Lisans Başvurusunda Şekil

Ulusal, bölgesel ve yerel ölçüde yayın yapacak kuruluşlar Üst kurula yazılı olarak başvurmak zorundadırlar. Lisans başvurularını belirten ve şekli ilgili yönetmelikte belirtilen formlar doldurularak üç ayrı dosya halinde Üst Kurula verilmelidir. Dosyalar şunlardır:

- Kuruluş ve yayın hizmeti ile ilgili bilgileri içeren dosya: Bu dosyanın içinde lisans başvuru formları, lisans ücreti avansını yatırdığını belirten makbuz, yayın kuruluşunun ana yapısı, ayni ve nakdi sermayesi, hissedarların kimliği ve hisse miktarları, sağlanacak yayın hizmetinin amacı, hedefleri, program içeriği ve protitipi, planlanan yayın bölgesi, yayın saatleri gibi verilecek hizmetin gerekliliğini ve yeterliliğini ispateden ayrıntılı bilgiler, günlük, haftalık ve aylık olara planlanan yayın süreleri ve saatleri ile sürekli, zaman paylaşımli ya da dönüşümlü yayın türlerinden hangisinin istendiği, yönetim yapısı ve personel durumu ve başvuru sahibinin kuruluşla ilgi olarak bildirmeye gerek duyduğu diğer idari ve hukuki bilgiler bu dosyada yer alır. Ayrıca MMDS veya kablolu dağıtım için ek belgeler istenmektedir.

- Teknik alt yapıya ilişkin bilgileri içeren dosya: Bu dosyanın içeriğinde ise yayın sisteminin komple blok şeması, techizatın kurulacağı bina ve hacimlerin tam tanıtımı, stüdyo-verici istasyonu veya şebekesi arası program iletim (link) yönetimi ve techizatın ayrıntılı açıklaması, her bir verici veya aktarıcı için ulusal yayın frekans planlarından talep edilen tahsis numarası, stüdyo ve verici donanımında yer alacağı belirlenmiş olan cihazların marka, tip, model ve sayılarını gösteren listeler ile bunların kuruluş düzeninin gösteren şemalar, elektrik güç kaynakları ve sistemlerinin tanıtımı, anten sistemi ve verici techizatının topraklama sistemlerinin tanıtımı, kullanılacak anten sistemlerini taşıyan yapıların (direk, kule v.b.) yüksekliğinin sakınca ortaya çıkarmayacağına ilişkin yetkili makamlardan alınmış izin belgeleri, şifreli yayın önerilmesi durumunda kullanılacak şifreleme ve şifre çözme teknikleri ile abone kayıt, izleme ve ücretlendirme yöntemleri hakkında

ayrintılı bilgiler bulundurulmalıdır. Ayrıca MMDS veay Kablolü Dağıtım sistemi başvuruları için gerekli bazı bilgilerde bu dosya içine konulmalıdır.

- Maddi ve Mali Kaynaklar Dosyasında bulunması gereken bölgeler ise şunlardır: İşletmenin mali yapısı, finansman programı, kar-zarar analizi, nobt çıkışı ve bilanço projeksiyonları gibi kuruluşun mali yeterliliğini belgeleyecek tüm belgeler, mülkiyeti kuruluşa ait olan mevcut ve edinilecek olan binalar ve tesislerin; stüdyo verici ve naklen yayın danırımı ile kablo ve diğer link sistemleri, güç jeneratörleri ve benzeri yayınlara ilgili diğer araç ve gereçlerin ilk yatırım ve amortismanlı değerleri, kiralanmış veya lisan alındıktan sonra kiralanacak olan tesis, araç, gereç ve hizmetlerin listeleri. Lisans için başvuran kuruluş ayrıca, lisans alınmasından başlayarak lisans içeren iş ve yatırım programlarını finansman planlarını ve bu aşamaların herbiri için planlanan personel durumunu da belirtmelidir.

Lisans başvurusu için tamamlanan bu dosyalar Üst Kurula sunulur. Üst Kurul, yayıncı kuruluşun başvurusunun da gerekli şartlara haiz olup olmadığını, belgelerin ve kuruluşun yeterli görülmesi avansın yatırılmış bulunması ve ulusal yayın frekans planlarında talebe uygun yayın kanallarının bulunması durumunda tahsis yapar ve lisans verilir. Ulusal yayın frekans planındaki bir kanal için birden çok başvuru olması halinde ileride açıklanacak miktarda olan lisans ücreti taban alınarak açık artırma yoluyla ihale yapılır. İhalede en yüksek bedeli öneren kuruluşa o banddan yayın yapması için lisans verilir.

c-Yayın İzni

Lisans alan kuruluşlara, tahsis edilmiş bulunan frekansların tescilinden sonra, tesisleriyle ilgili satınalma, imalat, ithalat ve benzeri temin çalışmalarına başlarlar. Halen yayında bulunan radyo ve televizyon istasyonlarının yeri, kullandığı frekans kanalı, en yüksek yayın gücü ve yayın saatlerini bir ay içinde üst

kurula bildirirler. Üst kurulun görevlendireceği teknik uzmanların yerinde yapacakları inceleme sonunda yayın sistemi ve donanımının yönetmeliğe, başvuru sırasında verilen bilgilere ve ilgili standartlara uygun olması durumunda yayın izni verilir. Aksi halde aykırılıklar giderilinceye kadar izin verilmez. Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihte yayın yapan radyo ve televizyon istasyonları bu yönetmelikte bulunan teknik şartlara uymayan ve bu durumları uzmanlarca belirlenenler iki ay içinde yönetmelik hükümlerine uymak zorundadırlar. Aksi halde bu istasyonların faaliyetlerine son verilir.

Yayıncı lisans belgesinde farklı hüküm bulunmadıkça lisans aldığı tarihi izleyen en geç 6 ay içinde en az bir verici istasyonu için ve en çok 2 yıl içinde de lisansında belirtilen tüm istasyonları için yayın izni almak ve yayına geçmek zorundadır. Aksi takdirde lisans ve yapılmış olan frekans tahsisleri iptal edilerek o güne kadar tahsil edilmiş olan lisans ücretleri Üst Kurul'a gelir kaydedilir.

d- Lisansların Devir ve Temliki:

Yayın lisansı, kısmen veya tamamen başka kişi ve kuruluşa devir ve temlik edilemez. Yayın istasyonları şebekeleri veya yayın süreleri, reklam ve sponsorluk dışında başka yayın kuruluşlarına veya üçüncü şahıslara ücret karşılığı olsun olmasın tahsis edilemez. Lisansların Devir ve Temliki ile ilgili olarak Türk Ticaret Kanunu ile İcra ve İflas Kanunu hükümleri saklıdır.

e- Lisans ve Yayın İzininin İptali

3984 sayılı kanun ve yönetmeliklerde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyen, lisansında belirtilen şartlara uygun davranmayan yayıncı kuruluşlara bu kanun ve 2813 sayılı Telsiz kanununda emredilen müeyyideler uygulanır.

Yerinde yapılan teknik denetim sonunda lisans ve bu yönetmelik hükümlerine aykırı unsurların bulunması halinde yayıncıya gereken düzeltmelerin yapılması için 15 günlük bir süre tanınır. Bu sürenin sonunda aykırılığın giderilmemesi halinde gerekli düzeltme yapıncaya kadar ve en çok üç ay için bu istasyonun yayını durdurulur. Ancak bu süre sonunda da gereken düzeltmeler yapılmazsa yayıncının söz konusu istasyonla ilgili yayın izni iptal edilir. Yayın izni iptal edilen istasyonlardan dolayı yayıncının Lisans Tipi ile ilgili şartları ortadan kalkmışsa o halde yayıncının lisansı da iptal edilir. Yani lisans tipine göre yayın yapabileceği istasyonu kapatılan ve başka istasyonlardan lisans tipine göre yayın yapamayan yayıncının lisansı da iptal edilir.

TRT içinde aynı esaslar geçerlidir. Yani TRT de yukarıda belirttiğimiz yayın izni ve lisansla ilgili ilkelere uyacaktır. TRT'nin yayınlarını durdurmayı gerektirecek şekilde yayın yapması halinde üst kurulun bu doğrultuda vereceği karar üzerine TRT Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulunun görevleri düşer. (Md.35)

Yayın izninin verilmesi için gerekli şartlardan birini kaybeden veya şartların uygunluğunu hile ile elde eden özel radyo ve televizyon kuruluşlarının izni Üst Kurulca iptal edilir. (md.33/3)

3- Lisans ve Yayın İzni Ücretlerini Tesbit Etmek

a- Lisans Ücreti

Yayıncılar lisans alınması aşamasında her lisans dönemi için bir defaya mahsus olmak üzere, talep ettikleri yukarıda belirtilen lisans tiplerine göre bir ücret öderler. Bu ücretlerden bir kısmı yayın lisansı almak üzere üst kurula başvuru yapılırken avans olarak ödenir. Yayın izni alındığı tarihten itibaren her yıl için ayrıca yayın izin ücreti ödenir. Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak olan yayınlarda her türlü lisans ve yayın izni ücretlerinde üstkurul kararıyla %50 oranında indirim yapılabilir.

Lisans ve yayın izni ücretleri verilen lisansın tipine bağlı olarak belirtilen ünite sayısının, üst kurul tarafından her yıl belirlenen bir katsayı ile çarpımıyla hesaplanır. (1995 yılı için katsayı 100.000, Radyo Lisansları (R1, R2, R3) için ünite: 25, UR için Ünite:100,

Başvuru sırasındaki lisans ücreti avansı için ödenecek miktar lisans tiplerine göre şöyledir.

- R1, R2, R3 tipi lisanslar ve talep edilen her yayın kanalı için 25 ünite
- UR tipi lisanslar için 100 ünite
- T1, T2, T3 tipi lisanslar ve talep edilen her yayın kanalı için 250 ünite
- UT tipi lisanslar için 1.000 ünite
- K1 veya m1 tipi lisanslar için 500 ünite
- K2 ve m2 tipi lisanslar için 200 ünite
- K3 ve m3 tipi lisanslar için 100 ünite
- K4 ve m4 tipi lisanslar için 50 ünite
- K5 ve m5 tipi lisanslar için 20 ünite

Lisans tiplerine göre lisans ücretleri ise şu formülle hesaplanır. $Ü=Lx Y$

Ü = Ünite Sayısı

Lx= Her bir lisans tipi için lisans tipi katsayısı

Y = Yayın kapsama katsayısı

Lx değerinin tesbitinde lisans tiplerine göre katsayılar şöyledir.

R1 tipi lisans için katsayı 10

R2 tipi lisans için katsayı 11

R3 tipi lisans için katsayı 12

T1 tipi lisans için katsayı 100

T2 tipi lisans için katsayı 110

T3 tipi lisans için katsayı 120

UR tipi lisans için katsayı 20.000

UT tipi lisans için katsayı 200.000

UR ve UT türü yayınların yeryüzende kurulu verici ve aktarıcılarla ayrıca yayınlanması durumunda radyo için R1 ve televizyonlar için ise T1 tipi lisans tarifesi uygulanır.

Zaman paylaşımlı veya dönüşümlü yayın lisansları için yukarıda hesaplanan miktarların yönetmeliğin 32/e fıkrasındaki oranlarda lisans ücreti ödenir.

MMDS ve Kablolu yayın ve dağıtım sistemleri lisanslarında uygulanacak ünite sayısı (n) = dağıtılan program kanalı sayısı olmak üzere şöyle hesaplanır.

K1 veya m1 tipi lisanslar için $10.000 + (100xn)$

K2 veya m2 tipi lisanslar için $4.000 + (100xn)$

K3 veya m3 tipi lisanslar için $2.000 + (100xn)$

K4 veya m4 tipi lisanslar için $1.000 + (100xn)$

K5 veya m4 tipi lisanslar için $500 + (100xn)$

Lisans ücretlerinin hesaplanmasında, yayın kapsama katsayısı (y) değerleri yukarıda adı geçen yönetmeliğin Çizelge 3'de gösterilmektedir.

b- Yayın Ücreti

Yayın iznine sahip olanlar lisans ücretinin yanında ayrıca her yıl için, lisans ücretlerinin 1/5'nin her yıl üst kurul tarafından belirlenecek katsayı ile çarpımından bulunan miktarı yıllık yayın ücreti olarak öderler.

Kurum tipi lisans sahipleri ile şifreli yayın yapan yayıncılar yayın ücreti olarak bir önceki takvim yılı içinde abonelerinden tahsil etmiş oldukları abone ücretlerinin brüt %10'unu, şifreli yayın yapanlar %5 yıllık yayın ücretine ek olarak ayrıca öderler.

Yıllık yayın izni ücretleri lisansın alınmasını izleyen birinci ve yedinci aylar içerisinde olmak üzere 2 taksitte öderler, K ve m tipi lisans sahipleri ile şifreli yayın sahipleri abone ücretlerinden kesilecek miktarları yıl sonunda öderler.

Herhangi bir sebeple bir yıl içinde lisansın iptal edilmesi halinde yıllık yayın ücretinin lisansın kullanılmadığı süreye düşen miktarının yarısı 30 gün içerisinde üst kurul kararıyla iade edilir. Lisansın kullanıldığı sürenin hesabında gün sayısı esas alınır. Yıl içinde lisans tipinin değişmesi durumunda bir önceki lisansın kullanılmayan süresine oranlanan miktar yeni lisans ücretine mahsup edilir ve süre yeniden başlatılır.

B- RADYO VE TELEVİZYON YAYINLARINI DENETLEMEK

3984 sayılı kanunun 8/h bendinde radyo ve televizyon yayınlarını izleme sistemleri kurarak, yayınların 4. maddede belirtiler yayın ilkelerine ve bu alanda Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmalara uygunluğu açısından denetleme görevi Radyo ve televizyon üst kuruluna verilmiştir.

Üst kurul bu amaçla gerekli izleme sistemlerini kurmuş ve radyo ve televizyon yayınlarını yayın ilkeleri ve Avrupa Sınır ötesi Televizyon sözleşmesi hükümlerine göre denetlemektedir. Üst kurulun denetimlerinde yayın esaslarına ve yayın izni, ve lisansı şartlarına uygun davranmadığı tesbit edilen radyo ve televizyon kuruluşlarına müeyyide uygulayabilme yetkisi vardır. Bu müeyyideler kanunun 33. maddesinde belirtilmektedir. Buna göre "öngörülen yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlal eden, yayın ilke ve esaslarına aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarır. Bu uyarıda ihlalin niteliği ve tekrarı halinde ortaya çıkabilecek sonuçları bertilir. İhlalin tekrarlanması halinde ise ihlalin ağırlığına göre, kuruluşun yayın izni bir yıla kadar geçici olarak durdurulabilir veya yayın izni tamamiyle iptal edilebilir.

TRT kurumu içinde bu şartlar geçerli olup, yayın ilke ve esaslarının ihlali halinde TRT, Üst Kurul tarafından, ihlalin niteliği ve ağırlığı açıkça belirtilerek uyarılır. TRT'nin yayınlarını durduracak şekilde yayın yapılması halinde ise üst

kurulun bu doğrultuda vereceği karar neticesinde (kapatma cezası verildiği takdirde) TRT Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulunun görevi düşer.(md.35)

Üst Kurul oluşumundan itibaren kamu ve özel radyo ve televizyonlarını denetlemeye başlamış, Nisan 1995'e kadar 50'ye yakın uyarı ve kapatma cezası vermiştir. Kapatma cezası alan iki radyo ve bir televizyon kuruluşu birer gün yayın yapamamışlardır. Verilen kapatma cezalarının sebebi her üç yayıncı kuruluşta da aynı olup mahkemece verilen cevap ve düzeltme metinlerini yayınlamamaktır. Uyarı cezalarının sebepleri ise büyük çoğunluğu yayın ilkelerini ihlal sonucu verilmiştir. Bunun sayısı 35, reklam ilkelerini ihlal sonucu 10 uyarı, yeniden iletim yasağına aykırı yayın sonucu 2 ve öngördükleri yükümlülükleri yerine getirmeme sonucu 1 uyarı cezası verilmiştir.

Üst kurul yurt dışına veya yurt dışından yayın yapan kuruluşları da denetleme yetkisine sahiptir. Bu amaçla yurt dışından uydu vasıtasıyla yayın yapan kuruluşların da uyarıldığını görmekteyiz. Bu itibarla Almanya ve Fransa'dan Türkiye aleyhine bölücü yayınlar yapan, Türk Silahlı Kuvvetlerini İşgalci olarak gösteren radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarmıştır²⁰.

Üst Kurulun yaptığı denetimlerde şu ana kadar aynı, ilke ve esasları ihlal sebebiyle iki veya daha fazla uyarı cezası almasına rağmen yayınları durdurma cezasını vermediğini görmekteyiz. Kanununun 33. maddesinin 2. fıkrasına göre, "ihlalin tekrarlanması halinde, ihlalin ağırlığına göre izin uygulaması bir yıla kadar geçici olarak durdurulması veya yayın izninin iptali edilir" hükmünün bu meydana uygulanmadığını görmekteyiz. Bu ise radyo ve televizyonların yayınlarında kurallara uyma konusunda gayret göstermemelerine sebep olmaktadır. Özellikle reklam ilkelerine toplumun milli ve manevi değerlerine, genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına, insanların dini inançları dolayısıyla kınanmaması ilkesine, şiddet ağırlıklı yayın yapılmaması ilkesine, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırlarının

²⁰ bkz. 01.04.1994 tarihli Zaman Gazetesi.

ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde yayın yapılmaması ilkesine aykırı yayınların hala yapılmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Siyasi partiler ile ilgili yayınlarda ise tarafsızlık ilkesi gözetilmeden yayın yapılmaya devam edilmektedir. Kamu kurumu niteliğinde olan TRT'nin yayınlarında iktidar partileri lehinde tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiğini, bu hususun 3984 sayılı kanunun çıkması öncesinden beri devam ettiğini görmekteyiz. Bu yöndeki eleştirileri gerek muhalefet partileri gerekse diğer kuruluşlar nezdinde devamlı yapıldığına rastlamaktayız. Ancak, ne varki TRT yayınlarında tam bir tarafsızlık hala sağlanamamaktadır. Özel televizyon yayınlarında gizli kameralar yoluyla veya haber programlarında kişi haklarını, ihlal niteliğinde, görülmekte olan davalar ile ilgili yayınların veya yargı kararı ile kesinleşmediği sürece hiç kimsenin suçlu olarak ilan edilemeyeceği, ilkesine aykırı yayınların önlenememiş olması üst kurul hakkında yapılan eleştirilerin kaynağını teşkil etmektedir.

Üst kurul bu eleştirileri dikkate almak suretiyle yayınları denetlemekle yükümlüdür. Çünkü, üst kurul, radyo ve televizyon yayınları ile ilgili olarak kamuoyunda doğan tepki beğeni ve hassasiyetleri sürekli olarak izlemek kuruluşları ve gerekli yönlendirmelerde bulunabil..... amacıyla gereken kamuoyu araştırmalarını yapmak veya yaptırmak zorundadır.(md.8/m). Ayrıca radyo ve televizyon konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla periyodik istişarelerde bulunarak, kamuoyu eğilimlerini değerlendirmekte üst kurulun görevleri arasındadır.

C- ŞİFRELİ VE KABLOLU YAYINLARI DÜZENLEMEK

Üst Kurul, şifreli ve kablolu yayınlar ile ilgili olarak PTT İdaresi Genel Müdürlüğü ile işbirliği yapar. Kablolu radyo ve televizyon tesislerini atıl bırakmamaya özen göstererek bu yayınları düzenler.

Şifreli yayınlar ile ilgili olarak bu yayınların kanunlara ve ilgili yönetmeliklere aykırı olmamasını, görüntüyle beraber sesinde şifrelenmesini sağlar.

Üst kurul, kablolu ve şifreli yayın yapacak olan kuruluşlara yukarıda açıkladığımız lisans izinlerinden abone sayılarına göre uygun olanı almalarını, abone sayısının altında bir lisans türü almışlar ise bunu kendilerine uygun olan lisans ile değiştirmelerini isteme yetkisine de sahiptir. Ayrıca abone sayılarının artması ile almış oldukları lisans türünün uygun olmaması halinde gereken değişikliği yapmalarını da sağlama yetkisine sahiptir.

D- KAPALI DEVRE TELEVİZYON SİSTEMLERİNİN KURULMASINA İZİN VERMEK VE BU YAYINLARI DENETLEMEK

Kapalı devre televizyon sistemlerinin kurulabilmesi ve yayın yapılabilmesi için üst kuruldaki izin alınması gerekmektedir.

Kapalı devre televizyon yayınları olarak, bir bina dahilinde veya bir biri ile ilişkili binalar grubunda genel televizyon yayınları dışında eğitim, öğretim güvenlik ve turizm amaçlı televizyon sistemleri tarif edilmektedir.

Kapalı devre televizyon sistemi kurabilmek için üst kurulun izninin alınması gerekmektedir. Bu izne, kamu kuruluşları ve özel hukuk hükmi şahısları da dahildir. Üst kurul bu amaçla 15 Şubat 1995'te çıkardığı 'Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kapalı Devre Televizyon Yayınları Yönetmeliği'nde izin başvurusu ve bu sistemler için lisans ücretlerini belirlemiştir.

1. Kapalı Devre Televizyon Yayın İzni

Kapalı devre televizyon yayın yapacak kuruluşlar, Üst Kurul'dan alacakları 'Kapalı devre TV yayını izni başvuru formlarını' eksiksiz doldurarak, gerekli tahkikatın yapılabilmesi amacıyla bağlı oldukları valiliklere başvururlar. Kamu kurum ve kuruluşları bu başvurularını direk üst kurula yaparlar.(ilgili yön.md.4)

Başvuru formlarında, izin isteyen kamu kurum ve kuruluşlarıyla, gerçek veya hükmi şahısları ad ve soyadlarını, adreslerini, kuracakları sistemin amacını,

kuruluş yerini, sistemi meydana getiren cihazların ad ve sayısını, sistemde kullanılacak video bantlarının kaynağını ve içeriği ile ilgili bilgileri belirtirler. Sistemin kuruluşu ve işletilmesi ile ilgili teknik bilgiler ve blok diagram başvuru formuna eklenir. Blok diagram, teknik teçizatın bina veya binalar grubu içindeki yerleşimi ve dağılımına denir. Ayrıca formlara teknik bilgiler sisteminde kullanılacak kameraların, monitörlerin, taşıtım santrallerinin video bant yazıyıcı veya okuyucuların veya diğer teçizata ait teknik bilgilerin eklenilmesi gerekmektedir. (ilgi yön.md.5) Turizm amaçlı yayın yapacak kuruluşlar ayrıca tesislerinin turistik belgelerini veya Turizm Bakanlığı'ndan alacakları belgenin aslını formlarına eklerler.

Bu sistemi kuracak kişi ve kuruluşlar, kanunda belirtilen yayın ilkelerine aykırı davranmayacaklarına dair önceden düzenleyecekleri bir taahhünameyi üst kurula vermek zorundadırlar.(ilgili yön.md.6)

Valilikler başvuru sahipleri hakkında Devlet güvenliği, kamu düzeni ve genel ahlak hususlarında gerekli tahkikatı yaparak, izin verilmesinde sakınca gördükleri kişi ve kuruluşları belirterek, başvuru formlarını ve eklerini üst kurula gönderirler.(ilgili yön.md.8)

Üst kurul, bu formları inceleyerek kapalı devre televizyon kurmalarında sakınca bulunmayan başvuru sahiplerine verilmesi uygun bulunan 'İzin Belgesi'ni dağıtmak üzere ilgili valiliklere gönderir.(ilgili yön.md.12.)

2. Kapalı Devre Televizyon Lisans Ücretleri

Kapalı devre lisans ücretleri RTÜK kapalı devre televizyon yönetmeliğinin 9. maddesiyle belirlenmiştir. Buna göre: verilen lisansın tipine göre aşağıda belirtilecek olan ünite sayısının üst kurul tarafından her yıl belirlenecek bir katsayı ile çarpılması sonucu hesaplanır. Kalkınmada öncelikli bölgelerde ve köylerde kurulan ve işletilen kapalı devre televizyon sistemleri için bu ücret ödenmez. Ünite sayısı şu usulle hesaplanır.

Ünite sayısı= Birim ücret x Alıcı sayısı x Kanal Sayısı

Bu işlemde;

Birim ücret; Lisans tipine göre her alıcı için ödenecek ücreti

Alıcı Sayısı; Sistemde kullanılacak toplam monitör, kamera ve video cihazı adedini,

Kanal Sayısı; Sistemde kullanılan toplam santral adedini göstermektedir.

Lisans başvurusu esnasında;

- Eğitim ve/veya öğretim lisans tipi KU1 için Bir Ünite x Yıllık katsayı (Birim ücreti 500.000 TL/alıcı)

- Turizm lisans tipi KU2 için, iki ünite x yıllık katsayı (Birim ücreti 750.000 TL/alıcı)

- Güvenlik lisans tipi KU3 için; Dört ünite x yıllık katsayı (Birim ücret 1.000.000 TL/alıcı)

olarak hesaplanan miktardaki ücretlerin üst kurul hesabına yatırılması gerekmektedir. Bundan başka ayrıca her yılda lisans ücreti yatırılır. Yıllık lisans ücretleri o yılın Ocak ayı içerisinde üst kurul hesabına nakden yatırılır. Yıllık lisans ücretleri bütün lisans tipleri için bir ünite olmak üzere başvuru sırasında ödenen ücret kadardır.

miktarları ödemekle yükümlüdürler. (ilgili yön.md.17)

3- Kapalı Devre Televizyon Kuruluşlarının Yükümlülükleri

Kapalı devre televizyon yayını için izin alan kuruluşlar, izin tarihinden itibaren sistemlerinde uygulayacakları programları, faydalanacaklar video bandlarınının iktisap birimlerini, yayın sürelerini ve telif hakkı sahiplerini üç ayda bir doğrudan RTÜK'e bildirmek mecburiyetindedirler.

Bu kuruluşlar Üst Kuruldan izin almak şartıyla reklam yayını da yapabilirler. Bu halde kanunun reklam ilkelerine uymak ve reklam gelirlerinden Üst Kurul payına düşen Ayrıca izin belgeleri ve eklerinde belirtilen hususlarda

değişiklik meydana gelmesi halinde, bu değişiklikleri doğrudan üst kurula bildirmek ve kendilerine verilmiş olan izin belgelerini üst kuruldan yenisi ile değiştirmek zorundadırlar.

2954 sayılı TRT kanunu hükümlerine göre RTYK'dan izin alarak kurulmuş olan kapalı devre televizyon sistemleri sahipleri, yukarıda adı geçen yönetmeliğin yürürlüğe girdiği 15 Şubat 1995 tarihinden itibaren üç ay içinde RTÜK'e başvurarak izin belgelerini yenilemek mecburiyetindedirler.

Üst Kuruldan izin almadan kapalı devre sistemi kuranlar, yayın izin belgeleri iptal halde yayına devam edenler, ayrıca yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde üst kurula müracaat etmeyen 3954 sayılı kanuna göre kapalı devre televizyon izni almamış olanlar hakkında kanununun 34. maddesine göre altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ve yüz milyon TL'den on milyon TL'ye kadar paracezası ile cezalandırılırlar. (ilgili yön.md.20) Ayrıca kapalı devre televizyon izni sahipleri RTÜK tarafından yapılacak denetimlerde ve güvenlik kuvvetlerine her türlü kolaylığı sağlamakla yükümlüdürler.

Kamu kurum ve kuruluşlarının en üst düzey yöneticileri kapalı devre televizyon sisteminin izin belgelerinde belirtilen amaçlara ve 3984 sayılı kanunda öngörülen yayın ilkelerine uygunluğun gözetilmesi ve denetlenmesinde doğrudan üst kurula karşı sorumludurlar. (ilgili yön.md.16)

4- İzin Belgelerinin İptali

3984 sayılı Kanun esaslarına veya yukarıda aslı geçen yönetmelik hükümlerine aykırı işletilmekte olduğu anlaşılan sistemlerin belgeleri Üst kurul tarafından iptal edilir. Bu husus valiliklere ve ilgili kişi ve kuruluşlara bildirilir. İzin belgeleri iptal edilen kuruluşlara tekrar iptal tarihinden itibaren iki yıl süre ile izin belgesi verilmez. (ilgili yön.md.19)

E- TRT KURUMU GENEL MÜDÜRÜ ve YÖNETİM KURULU ÜYELİKLERİ İÇİN ADAY GÖSTERMEK

2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 10. maddesiyle, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'na verilen TRT Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Üyelikleri için aday gösterme işi, Yüksek Kurulun görevinin sona ermesiyle RTÜK'e verilmiştir. RTÜK, TRT'nin en yüksek karar ve yönetim organı olan Yönetim Kurulu üyesi için adayları, Üst Kurul üyeleri tarafından gösterilen veya Üst Kurula kendiliğinden başvuran adaylar arasından oylama yapmak suretiyle belirler.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliğin 15. maddesine göre, yapılacak oylamada ilk üç turda Üst Kurul üye tamsayısının üçte ikisinin oyunu almış olanlar aday olarak belirlenmiş sayılır. İlk üç turda bu çoğunluk sağlanamaz ise aday olarak gösterilmek için en az beş oy alanlar aday olarak gösterilirler.

Üst Kurul üyeleri ilk üç turda TRT Genel Müdürü için üç, Yönetim Kurulu üyelikleri için ise oniki adaya oy verirler; daha sonraki turlarda yeterli çoğunlukta oy alamayan, eksik kalan aday sayısı kadar oy kullanırlar. Oylama sonucu Başkan tarafından Kurul Üyelerine açıklanır ve sonuçlar bir tutanakla tesbit edilmek suretiyle Bakanlar Kuruluna sunulur. (İlgili yön.md.15/2,3,4.)

TRT Yönetim Kurulu Bakanlar Kurulunca seçilecek 6 üye ile Genel Müdürdürden oluşur. Genel Müdür; RTÜK'ün göstermiş olduğu üç aday arasından Bakanlar Kurulunca atanır. Genel Müdürün ve Yönetim Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. (2954 sayılı kan.md./11,12)

2954 sayılı kanunda yeni düzenlemeler yapıncaya kadar TRT, Üst Kurulun onayı ile yurt dışında büro açabilir, ve bu bürolarda sürekli personel istihdam edebilir. TRT personeli, Başbakanlık Merkez Teşkilatında çalışan personelin aylık ücretleri dışında yararlandığı fazla çalışma ücreti v.b. diğer ücretleri dışında yararlandığı fazla çalışma ücreti v.b. diğer mali haklardan Genel Müdürün teklifi ve

üst kurulun onayı ile aynen yararlanır. Ayrıca kurumda çalıştırılan personelin kadro ünvanları, sayısı, ücretleri, kadrolara uygulanacak ek göstergeler, personele sağlanacak yardımlar kurum Genel Müdürünün teklifi üzerine üst kurulca belirlenir.(3954 sayılı kan.geç.md.8)

F- YAYINCILIK KONUSUNDA DEVLETİ YURT DIŞINDA TEMSİL ETMEK

Üst Kurul, Telsiz Genel Müdürlüğünün görevleri saklı kalmak kaydıyla radyo ve televizyon yayınları ile ilgili olan milletlerarası hukuk hükmi şahıslığına sahip kuruluşlar nezdinde Devleti temsil etmekle görevlidir. Bu görevini Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkilerini ihlal etmemek kaydıyla kullanır. Türkiye'de faaliyet gösteren radyo ve televizyon kuruluşlarının doğrudan üyesi buldukları hariç olmak üzere, radyo ve televizyon yayıncılığı alanında faaliyet gösterip milletlerarası hükmi şahsiyete haiz olmayan uluslararası kuruluşlarda temsil görevini yerine getirmek ve bu görevi gereği belgelere usulüne uygun imza koymakta üst kurulun görevleri arasındadır.(md8/n)

Ayrıca Üst Kurul, uydu sıracılığı ile yurt içinden veya yurt içine yapılacak yayınların milli ve milletlerarası ilke ve esaslara uygunluğunu gözetmek maksadıyla diğer ülkelerdeki yetkili kuruluşlarla da işbirliği yapabilmektedir.

IV. ÜST KURUL ÜYELERİNİN TEMİNAT VE MALİ HAKLARI İLE ÜYELİK İLE BAĞDAŞMAYAN HALLER

A- TEMİNAT VE MALİ HAKLAR

RTÜK üyelerinin teminat ve mali hakları konusundaki düzenlemeleri kanunun 10. ve üst kurul teşkilatının çalışma esasları ve usulleri hakkındaki yönetmeliğin 7-10 maddelerinde görmekteyiz. Üst kurul üyelerine, bu hükümlere göre 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile ek ve değişikliklerine göre en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu aylık, sosyal yardımlar, zam ve tazminatlar ödenir. Üst kurul, üyeliğine seçilen kamu görevlileri, seçildikleri görev süresince kurumlarından ücretsiz izinli sayılırlar ve bu görevlerinde geçecek süreler, mesleklerinde geçmiş ve mümtazen terfi etmiş sayılırlar. Ayrıca üyelerin, seçilmeden önce tabi oldukları sosyal güvenlik kuruluşları ile ilişkileri devam eder. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşu ile ilişkisi olmayanlar ise istekleri halinde Sosyal Sigortalar kurumu (SSK) ile ilişkilendirilirler. Emekli durumunda olanların emekli aylıklarının ödenmesine devam olunur.

Üst Kurul Başkan ve Üyelerinin temsil ve ağırlama amacıyla, temsili nitelikte yapabilecekleri harcamaların tür ve miktarı Kurul kararı ile belirlenir.

Üyelerin ve bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin tedavi giderleri kurulca belirlenen esaslar dairesinde üst kurul bütçesinden karşılanır. Kurulca belirlenmeyen hususlarda ise Devlet memurları tedavi yardımı ve cenaze giderlerine ilişkin mevzuat hükümleri uygulanmaktadır.

Üst kurul üyelerinin ve bunların yolluğa hak kazanan aile fertlerinin yol giderleri ile gündelikleri gibi seyahate ve yer değiştirmeye ilişkin gider ve hak edişleri üst kurul kararı ile belirlenir, belirlenmeyen konularda ise "Harcirah Kanunu" hükümleri uygulanır.

Üyelerin teminatları olarak ise Kanun, Üst Kurul üyelerinin bu görevleri süresince, kuruldaki görevlerinden ve seçilerek geldikleri görevlerinden alınamayacaklarını teminat altına almıştır. Ayrıca Üyeler, Türk Ceza Kanunu uygulaması bakımından Devlet memuru sayılırlar ve her yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına mal bildiriminde bulunurlar.

Görüldüğü gibi üyeler mali ve sosyal yönlerden yeterince korumaya alınmışlardır. Ancak 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi olmalarının

yanından herhangi bir sosyal güvenlik birimi ile ilişkisi olmayanların istekleri dahilinde SSK'ya ilişkilendirmeleri yadırganabilmektedir. Bilindiği gibi devlet memurları sosyal güvenlik açısından SSK'ya değil Emekli Sandığına bağlıdırlar. Ayrıca üyelerin, Üst Kurul üyeliğinden ve kamu görevlisi olanların bu görevlerinden de, görev süresince alınamayacakları hükmünü yerinde bulmaktayız. Çünkü bu şekilde bir koruma ile tarafsızlıkları ve kararlarında bağımsızlıklarını korunma yönünde yardımcı olabileceği kanaatini taşımaktayız.

B- ÜYELİK İLE BAĞDAŞMAYAN HALLER

Üst Kurul üyeleri ile üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımları, özel radyo ve televizyon şirketlerinde, bu şirketlerle doğrudan veya dolaylı ortaklık bağı bulunan şirketler de ortak ya da yönetici olamazlar. Üst kurul üyeliği süresince resmi veya özel başka hiçbir görev olamazlar. Özel veya kamu yayın kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren konularda doğrudan doğruya veya dolaylı olarak taraf olamaz ve bu konularda hiçbir menfaat sağlayamazlar.

Üyelik ile bağdaşmayan bu işlerin bir üye tarafından yapılması halinde ise o üye üyelikten çekilmiş sayılır. Bu husustaki denetim Üst Kurulca resen veya bu konuda yapılacak müracaatın değerlendirilmesi neticesinde yapılır. Eğer Üst Kurul yapmış olduğu denetim sonucunda üye veya kanunda belirtilen yakınlıktaki hısımlarının bu tür faaliyetlerde bulunduğunu tesbit ederse üye çekilmiş sayılacaktır. Bu konudaki denetim yetkisinin Üst Kurula değil de tarafsız bir yargı kuruluşuna, örneğin Danıştay'a verilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

V- ÜST KURULUN TOPLANTILARI VE KARAR YETER SAYISI

A- KURULUN TOPLANMASI, KARAR NISABI VE GÜNDEM

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu sürekli çalışır ve haftada en az bir defa toplanır. Kurul toplantıları en az yedi üyenin hazır bulunması halinde yapılabilir ve karar yeter sayısı beşdir. Ancak bu nisab kanal tahsisinde ağırlaştırılmış ve üye tamsayısının üçte ikisine yani altıya çıkarılmıştır.

Üst Kurul toplantıya Başkanlıkça çağrılır. Ancak üyelere en az üçünün isteği halinde de Başkan, Kurulu toplantıya çağırır ve onların belirlediği gündemi görüşür. Olağan hallerde ise günden Başkan tarafından tesbit edilir ve bu gündem toplantıdan en az bir gün önce üyelere bildirilir. Toplantı gündemi, toplantı esnasında üyelerin teklifi ve kurul kararıyla da değiştirilebilir.

Konular gündemdeki sıralarıyla görüşülür ve Başkan bir maddenin görüşülmesi sırasında söz isteyenlere bir sıra dahilinde söz verir. Kurulun raporluluğu Başkan Yardımcısı veya bu hususta görevlendirilecek bir üye tarafından yapılır. Ayrıca Üst Kurul raporluluk için ayrı bir birim kurabilir ve raporluluk görevlendirebilir.

Toplantıda görüşülüp kararlaştırılması gereken konuların ön incelemesini yapıp hazırlık çalışmalarını daha ayrıntılı olarak Kurula sunmak üzere kurul üyeleri arasından daimi veya geçici nitelikte komiteler oluşturulabilir. Bu komitelerin çalışmaları sırasında geçici olarak hizmetlerinden yararlanmak üzere serbest meslek mensupları ile, resmi veya özel kişi veya kuruluşlardan, Kurul kararıyla uzman ve sair personel çalıştırılabilir. Bu nitelikte dört ayrı komisyon oluşturulmuştur. Bunlar ile ilgili açıklamaları son bölüm de yapacağız.

B- OYLAMA VE KARARLARIN AÇIKLANMASI

Konu hakkındaki görüşmeler tamamlandıktan sonra oya sunulur. Oylamada karara muhalif olan üye gerekli görür ise muhalefet şerhini en geç bir sonraki

toplantı gününe kadar yazılı olarak Üst Kurul'a bildirir. Oylamalar, aksi bir düzenleme ve Üst Kurul kararı olmadığı sürece açık oyla yapılır.

Toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar Başkan tarafından bir karar defterine tarih ve sıra numarasıyla yazdırılır ve üyelerin imzasına sunulur. Ancak kararlaştırılmış bir konuda, Kurul kararıyla tekrar görüşme yapılabilir. Alınan kararlar hakkında basın ve yayın organlarına ancak Başkan tarafından açıklama yapılabilir. Başkanın bulunmadığı hallerde ise açıklamalar, Üst Kurulun yetkili kıldığı bir üye tarafından yapılır.

VI- ÜST KURUL BENZERİ KURUL VE KURULUŞLAR

A- TÜRKİYE'DE

Radyo ve televizyon yayınlarını denetlemek üzere Türkiye'de çeşitli kanunlar ile kurum, kurul ve kuruluşlar kurulmuştur. Bunlardan ilki 22 Mayıs 1940 tarih ve 3837 sayılı kanun tarafından kurulan Matbuat Umum Müdürlüğüdür. Bu tarihten itibaren radyo yayınlarını yürütme hizmeti bu kuruluşa geçmiştir. Kuruluşun radyo yayınlarını denetlemek maksadı ile ayrıca özel bir birim oluşturulmaması nedeniyle bu müdürlük hakkında detaylı açıklamalara girmeyeceğiz. Ancak 1943 yılından başlayarak bu alanda özel kuruluşlar ve kurulların yer almaya başladığını görmekteyiz. Biz bunlardan üç tanesini inceleyeceğiz. Bunlardan ilki 'Söz Komiteleridir'. Söz Komiteleri denetim alanında ilk birim olması hasebiyle önemlidir. İkincisi, denetim alanında ilk ciddi birim olan 'Radyo Yayınları Danışma Kurulu'dur. Son olarak ise, Radyo ve televizyon Üst Kurulu kurulmazdan önce bu faaliyeti gören 'Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nu inceleyeceğiz.

1. Söz Komiteleri

16 Temmuz 1943 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 22 Temmuz 1943 tarih ve 5462 sayılı R.G. yayınlanan, 4475 sayılı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun ile radyo yayını yapma ve denetleme işleri Matbuat Umum Müdürlüğünden alınarak yeni kurulan, Başbakanlığa bağlı 'Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. Kanunun birinci maddesinde Müdürlüğün görevleri, 'söz, ses, yazı, resim, film, plak ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin vasıtalarından yararlanarak . . . siyasi olay ve gelişmeleri içeride ve dışarıda doğru olarak tanıtmak ve yaymak, milli menfaatlerimiz için zararlı tesirler yapabilecek basın, yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halk efkarını aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri tetkik ve murakabe etmek ...' olarak sayılmıştır²¹. Buradan da anlaşılacağı üzere Matbuat Umum Müdürlüğünün radyo yayınları ile ilgili iki görevi vardır; birincisi yayın yapmak, ikincisi ise bu yayınları denetlemektir.

Denetim yapmak maksadıyla Matbuat Umum Müdürlüğünün bünyesinde 'Söz Komiteleri' oluşturulmuştur. Komiteler, Ankara'da Genel Müdürlükte Etüd Heyyeti Reisliği, İç ve Dış Yayın Daireleri Başkanları ve Hukuk Müşavirinden oluşmakta, Ankara dışında ise Umum Müdürlükçe tayin edilecek dört üyeden oluşmaktadır. Ayrıca Komitelere, üzerinde karar verilmesi özel bir ilgi ve selahiyet isteyen yayınların tetkiki için bakanlık temsilcileri ve daire başkanları kendilerini ilgilendiren mevzulardaki toplantıya çağrılabilirlerdi.

Komitelerin görevleri, radyolarla yapılacak her türlü söz yayınlarını yayınlanmadan önce, ya doğrudan doğruya merkezde veya verilecek hususi yetki üzerin mahallinde inceleyip, programlara alınıp alınmamalarını kararlaştırmaktır. Ancak Genel Müdür, Söz Komitelerinin kararlarıyla bağlı olmayıp, Komitelerin hazırladığı programlara ilave, tay (bir yerden alıp başka bir yere kaydırma) ve

²¹ 4475 sayılı Kan.md.1 (bkz.22 Temmuz 1943 tarih ve 5462 sayılı R.G.)

değişiklikler yapabilmekteydi. Dolayısıyla radyolara hükümet müdahalesi daima söz konusuydu²².

2- Radyo Yayınları Danışma Kurulu

25 Mayıs 1949 tarihinde TBMM de kabul edilen ve 28 Mayıs 1949 tarihli R.G. yayınlanan 5392 sayılı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu ile radyoyayıncılığı bu kuruluşa devredilmiştir. Kanun ayrıca "Türkiye radyolarında yapılacak yayınların esasları ve programları hakkında görüşlerini bildirmek üzere "Radyo Yayınları Danışma Kurulunu" teşkil etmiştir. Danışma Kurulu;

- Milli Eğitim Bakanlığında pedagoji uzmanı bir temsilci ile Dışişleri Bakanlığında ve Genel Kurmay Başkanlığında birer temsilci;
- Üniversitelerarası Kurul tarafından edebiyat, hukuk, iktisat, tarım, tıp ve fen kollarından seçilecek birer öğretim üyesi;
- Güzel Sanatlar akademileri ile Ankara Devlet Konservatuarı Öğretim meclislerince aralarından seçilecek birer üye;
- Genel Müdür tarafından seçilecek güzel sanatlar alanında yetkili üç uzman;
- Basın derneklerinden her birinin gösterecekleri birer aday arasından ad çekme suretiyle ayrılacak iki temsilciden oluşan üyelere oluşmaktadır. Genel Müdür Kurulun tabii üyesidir.

Radyo Danışma Kurulu yılda en az iki defa toplanır. Üyelere yol masrafından başka, toplantı süresi gözönünde bulundurularak ayrıca tazminat verilmekteydi. Danışma Kurulunun kararlarında tavsiye niteliğindedir ve bağlayıcılığı yoktur.

²² GÖLCÜKLÜ, Haberleşme ..., s.214.

3-Radyo ve televizyon Yüksek Kurulu (RTYK)

24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanununda değişiklik yapan, 11-11.1983 tarihili 2954 sayılı Türkiye radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu adlı denetim, gözetim ve değerlendirme amaçlı bir kurul kurulmuştur. Kurulun oluşumu Kanunun 6. maddesine göre şöyledir:

- Cumhurbaşkanınca doğrudan atanacak üç üye;
- Bakanlar Kurulunca birisi basın mensubu olmak üzere eğitim ve iktisat alanlarında veya hizmetlerinde temayüz etmiş kişiler arasından atanacak üç üye;
- Milli Güvenlik Kurulunca (MGK) seçilecek ve Bakanlar Kurulunca atanacak bir üye;
- Yüksek öğretim kurulunca atanacak bir üye;
- Yükseköğretim Kurulunca elektronik ve hukuk bilimleri alanlarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek dört aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilecek iki üye;
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunca Kültür ve Sanat dallarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek altı aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilecek üç üye.

Kurula seçilebilecek adaylarda aranacak şartlar ise devlet memuru olabilme şartlarından yaş haddi koşulu hariç diğer şartları taşımaları ve yükseköğrenim görmüş olmaları gerekmektedir. Kurul üyelerinin görev süresi altı yıldır. Üyelerden üçte biri iki yılda bir yenilenmekteydi. Kurul başkanı ise yukarıda belirtilen on iki üye arasından Cumhurbaşkanınca seçilmekteydi.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu, en az ayda bir defa ve en az üçte iki çoğunlukla toplanır. Kurul kararlarını mevcudun salt çoğunluğu ile alır ve çekimser oy kullanılmazdı.(md.6/9)

Kurulun görevleri ise 7. maddede sayılmakta olup şunlardır;

- Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için kanunda belirlenen yayın esaslarına uygun ilkeleri belirlemek

- TRT Kurumu ile yayın esaslarına uygun ilkeleri belirlemek ve kuruluşların üç aylık yayınlarından gerekli görülenlerin kanunda belirtilen görev ve esaslara uygunluğunu, yayın sonrası denetim suretiyle değerlendirek sonuçlarını Cumhurbaşkanına, Başbakanlığa, M.G.K. Genel Sekreterliğine, TRT Kurumu ile yayın yapmasına izin verilen kişi, kurum ve kuruluşlara göndermek.

- Yayın görevinin yerine getirilmediği, tarafsızlığın ihlal edildiği veya yayın esaslarına aykırı yayınlar yapıldığı hallerde idari veya kanuni işlem için ilgili mercilere duyuruda bulunmak.

- TRT Kurumu Yönetim kurulu için on iki, Genel Müdür için üç aday saptayarak Bakanlar Kuruluna sunmak.

- TRT Kurumu Yönetim Kurulunca yapılan kurumun her düzeyindeki teşkilat değişikliğine ait önerileri inceleyerek karara bağlamak,

- TRT Kurumunun yayın, denetim, reklam yayınları gibi yayına ilişkin konulardaki yönetmelik tasarılarını, yıllık genel yayın planı ve özel yayın esaslarını inceleyerek önerilerde bulunmak,

- Radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, geliştirilmesi, günlük yayın saatlerive süreleri, yurt dışına yapılacak yayınlarla ilgili usul ve esaslar hakkında Başbakanlığa önerilerde bulunmaktır.

Görüldüğü gibi Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu sadece TRT yayınlarını denetleme ve gözetleme görevlerini yerine getirmekteydi. Gerçi Yüksek Kurulun kurulduğu anda özel radyo ve televizyon yayınları yapılmamaktaydı. Ancak Yüksek Kurulun görevi devam ederken bu yayınlar başlamıştı. Yüksek Kurul bunları görevlerinin içine girmediği için denetleyememekteydi. Yine Yüksek Kurul Kararları sadece tavsiye niteliğindeydi. Kararların uygulanmasını sağlamak maksadıyla bir müeyyide uygulayabilme yetkisi yoktu.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun görevi 13.4.1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun ile sona ermiş ve yerine yukarıda incelediğimiz Radyo ve Televizyon Üst kuruluna bırakmıştır.

B- DÜNYA'DA

1- Amerika Birleşik Devletleri'nde:

ABD'de yayın denetimini yapan kurum FCC (Federal Communication Comission) adı verilen Federal İletişim Komisyonudur. Bu komisyon 1934 tarihli İletişim Kanunu (Communications Act) ile kurulmuş ve daha önce kurulmuş olan Federal Radyo Komisyonunun yerini almıştır. Federal Radyo Komisyonu ise 1927 yılında, ilk radyo istasyonlarının denetimsiz bir şekilde istedikleri frekanslardan yayın yapmasıyla ortaya çıkan karmaşaya son vermek üzere kurulmuştu. FCC özerk yapıda bağımsız bir federal bürodur ve direk Kongre'ye karşı sorumludur¹.

Komisyonun beş üyesi, her yıl biri yenilenmek üzere ABD Başkanı tarafından, diğer Yüksek yöneticiler ve Yüksek Mahkeme üyelerinde olduğu gibi senatonun onayı ile atanmaktadır. Komisyon başkanı ABD Başkanınca diğer üyeler arasından seçilir ve komisyonu diğer kuruluşlar nezdinde temsil eder.

Komisyon üyesi olabilmek için aranan şartlardan bazıları şunlardır:

- Toplam 3 üyeden fazlası aynı siyasi parti mensubu olamaz;
- Üyelerin görev süreleri, birer yıl arayla tamamlanıp yerine yenisinin seçilmesiyle 5 yıllık süre ile sınırlıdır. Üyeler yeniden atanabilir.
- Üyeler (ve sekretery mensupları) iletişim cihazları yapımı veya satımı ile ve radyo-televizyon yayını ile uğraşan şirketlerle maddi çıkar sağlayacak bir ilişki içinde olamazlar.

¹ AKBABA, Leyla, Bazı ülkelerde RTÜK Benzeri Kurum ve Kuruluşlar (Yayınlanmamış Makale), RTÜK Araştırma Dairesi, Ağustos, 1990, s.5.

- Uygulamada üyeler ya hukuk, ya da mühendislik alanından seçilmektedir.²⁴

FCC'nin temel görevi iletişim kanununda yer alan "makul bedel karşılığında" ülke halkına hızlı ve verimli iletişim hizmetleri sağlamak üzere milli telekominikasyon (haberleşme) ve yayıncılık politikasını belirlemek ve uygulamaktır. Bu görevlerini yerine getirirken komisyonun gözönünde bulundurduğu temel kıstas, kanunun çeşitli maddelerinde ifade edilen "kamu açısından uygunluk, kamu çıkarı, veya kamu açısından gereklilik" kısacası kamu yararadır. Bu birimin özelliği aşağıda sayacağımız görevlerinden de anlaşılacağı gibi hem yasama, hem yürütme hem de yargı organlarının görevlerini andıran işlevleri bir arada, kendi bünyesinde toplamasıdır. FCC, hem iletişim kanunu ve ilgili kanunların gerektirdiği yönetmelik ve diğer hukuki düzenlemeleri yapmak, bunların hükümlerini uygulamak, kanunu yorumlamak, tarafların hazır buldukları celsele düzenleyerek müeyyidelerin uygulanmasına karar vermek ve taraflar arasında hakemlik yapmak olarak özetlenmektedir.²⁵

FCC toplantıları kamuya açıktır ve kararları hakkında Federal Mahkemelerde dava açılabilir.

FCC'nin diğer görevleri ise şunlardır:

- İstasyonlara frekans tahsisi yapmak;
- İstasyonları, hizmet verdikleri frekans bantları içerisinde yerlerine, frekansları ve güçlerine göre ayarlamak;
- İstasyonların her türlü frekans işlemlerini (başvuru, değişiklik, devir, yenileme) yürütmek;
- Radyo ve televizyonların lisans sözleşmesinde ve iletişim kanununda yer alan yayın ilkelerine göre yayın yapıp yapmadıklarını denetlemektir. Komisyon bu

²⁴ KARAL, Gülgün, ABD Federal İletişim Komisyonu FCC'nin teşkilatı (Yayınlanmamış Makale), RTÜK Araştırma Dairesi, Aralık, 1991, s.2.

²⁵ ROSEN, Philip T. International Handbook of Broadcasting Systems, Greenwood Press, 1988, s.15.

denetimi sırasında yayıncı kuruluşları kapatma cezası vermemekle beraber çok ağır para cezalarıyla yayıncıları denetim altında tutmaktadır.

2- İngiltere’de

İngiltere’de yayıncılık hem kamu kuruluşları hem de özel teşebbüs tarafından yürütülen hizmetlerden oluşmaktadır. Kamu kuruluşu olarak, 1922 yılında bir grup telsiz imalatçısı tarafından özel bir şirket olarak kurulan, ancak 1925’de toplanan kurullarda, “yayıncılık hizmetlerinin kamunun elinde olması gerektiği” yolundaki görüşlerin benimsenmesi üzerine bir nevi devletleştirilen BBC (British Broodcasting Corporation) tarafından yürütülmektedir.

BBC bir kamu kurumu olup İçişleri Bakanlığına bağlı özerk birimdir. Ancak İçişleri bakanlığınca çıkarılan ‘Licence and Agreement adı verilen bir bildiriye göre İçişleri Bakanına BBC kanalı ile resmi bildiri yayınlama veya belirli programı önceden denetleyerek (sansür uygulayarak) yayınlamama hakkı vermesine rağmen ‘Süveyş” ve ‘Falkland” gibi ülkenin savaşa girdiği ve tartışmalı olan hususlarda bile uygulanmamış, tam bir bağımsız yapısı vardır.

BBC yönetiminin en üst düzeyini Governorlar Konseyi oluşturmaktadır. Konsey üyelerini Parlementonun önerisi ile Hükümet seçer. Başkanını ise İçişleri Bakanı seçer. BBC Genel Müdürü ise Governorler konseyince seçilir. Konsey BBC’nin genel politikasını belirler, ayrıntılarıyla ilgilenmez. Governorler Konseyinin altında Yönetim Konseyi yer alır. Bu Konsey BBC’nin belli başlı bölüm Müdürlerinin üyelikleri ile oluşmaktadır. Governorler 5 yıllık süre ile görev yapmaktadırlar.²⁶

BBC’nin teşkilatını RTÜK kurulmadan önce TRT ile RTÜK’nin teşkilatına benzetebiliriz. BBC’nin Governorler Komisyonu RTÜK’ya, Yönetim Konseyi ise TRT Yönetim Kuruluna benzemektedir.

²⁶ AKBABA, Leyla, İngiltere’de Yayıncılık Sistemi, (Yayımlanmamış Makale) RTÜK Araştırma Dairesi, Nisan, 1990, s.1,2.

İngiltere'de özel televizyonlar ile ilgili olarak denetim yapan kuruluş ITC(Independent Television Authority) Özel Bağımsız Televizyon Komisyonudur. ITC 1990 yılında, daha önce 1954 yılında kurulmuş olan IBA (Independent Broadcasting Authority)nin yerine kurulmuştur. IBA program şirketlerinin seçimi, program planlarının ve içeriğinin denetimine ilişkin yetkilere sahipti. Oysa ITC ise etkinliği daha az ancak müeyyide uygulama gücü daha fazla olan düzenleyici bir kurumdur. ITC parlamentoya karşı sorumludur. ITC'nin görevleri, "1990'lı yıllarda İngiltere'de uygulanacak yayın politikasına ilişkin kanun tasarisında şöyle sayılmıştır.²⁷

- Yeni açılan 3. ve 5. kanallardan ihale ile uygun bulunan şirkete lisans tahsis etmek; Bu lisansın tahsis süreseni, yayın gününü ve hangi saatlerde yayın yapılacağını kararlaştırmak;

- İngiltere'ye yönelik yayın yapması planlanan DBS (Direct Broadcasting by Satellite) Doğrudan Uydu Yayını hizmetlerini denetlemek ve bu uydunun kanallarını ihale ile tahsis etmek;

- Özel sektördeki verici hizmetlerine ilişkin düzenlemelerin uluslararası antlaşmalara uygunluğunu sağlamak, yayını bazan karışma (enterferans)ları önlemek için tasarlanmış teknik özellikleri dikkate olmak;

- Hazine adına ihaleye çıkmak ve vergi tahsilatı yapmak,

- Yayınlarda reklamlar ile ilgili esasları belirlemek; eğitim yayını yapılması için mecburiyet koymak ve bunu denetlemek, Yayın İlkeleri Kurulu (BSC) ile birlikte şiddetin görüntülenmesi ve kabul edilebilecek ahlak ilkelerini düzenleyen bir yönetmelik hazırlamak;

- Özel radyo ve televizyon yayınlarına uymaları konusunda denetlemek ve ilkelere aykırı yayın yapanları para cezası ile cezalandırma ile başlayıp yayın lisansının iptaline kadar varan müeyyideler uygulamak;

- Yayıncılık alanında tekelleşmeleri önlemek ve bu anda önleyici tedbirler

²⁷ İngiltere Yayın Kanunu Gereçesi, (Çeviren Leyla AKBABA), RTÜK, Araştırma Dairesi, Mart, 1990, s.79.

almaktır.

ITC'nin gelirlerini radyo ve televizyonlardan taksitler halinde toplanan lisans ve yayın ücretleri ile lisans sahiplerinden verici teçhizat kiraaarı olarak alınan bedeller oluşturmaktadır.

3- Fransa'da

29 Temmuz 1982'de Görüntülü-iletişim kanununun yürürlükten kaldırılmasına kadar Fransa'da yayıncılık devletin tekelindeydi. Bu tarihten sonra yayıncılık faaliyetlerinin özelleştirilmesi için sermayesinin %51'i devlete ait olan karma şirket kurulmuştur. Ayrıca kablolu yayın yapan bir kanal ve 1000'in üzerinde özel radyo kurulmuştur. 1986 da ise yeni "İletişim Özgürlüğü Kanunu" ile Fransa'nın kamu yayıncılığı alanında en büyük kuruluşu olan "Television Française I" (TF -1) özelleştirildi. Bu televizyonun sermayesinin %50'si alıcılara satılacak, bu satışta da yabancı gerçek veya hükmi şahıslar ancak %5'lik kısmına sahip olabileceklerdi. Geri kalan özelleştirilecek kısımdan % 40'ı halka ve %10'u da çalışanlara satılacaktı. Daha sonra 1989 yılında hazırlanıp 1991'de yürürlüğe giren kanunda Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi hükümlerine de büyük ölçüde yer verilmiştir.

Radyo ve televizyonları denetim konusunda ise 1986 yılında "İletişim Yüksek Kurulu" dağıtılarak yerine (CNCL (Commision Nationale'de la Communication de la Liberte) İletişim ve Özgürlükler milli Komisyonu kurulmuştur. Komisyon bağımsız (özerk) bir idari merci olup kararname ile atanan 13 üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, Senato Başkanı ve Millet Meclisi Başkanı tarafından atanan 2'şer üye ile Danıştay, Yargıtay, Sayıştay ve Fransız Akademisi kendi üyeleri arasından seçtikleri birer üyeden oluşmaktadır. Geri kalan üç üye ise bu toplam belirlenen 10 üye tarafından görüntülü ve sesli medya ile basın alanında tecrübeli kişiler arasından seçilmektedir. Komisyon Başkanını üyeler kendi aralarından seçer. Üyelerin görev süresi 9 yıl olup, üyelerin ilk yenilenmesi

komisyonun göreve başladığı tarihten 5 yıl sonra yapılacak ve altı üye yenilenecektir. 4 yıl sonrada geri kalan 7 üye değiştirilecektir. Komisyon üyeleri başka her hangibir kamu hizmeti yapamaz ve basın telekominikasyon (haberleşme), reklam veya buna benzer olanlarda faaliyet gösteren şirketlerle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkide bulunamazlar.²⁸

CNCL'nin görevleri şunlardır:

- Özel yayın şirketlerine yayın izni ve lisansı vermek;
- Kuruluşlarına danışmanlık yapmak ve tavsiyelerde bulunmak;
- Özel yayın şirketlerinin kendisine ayda bir kez verdikleri raporları inceleyerek, program ve yayınların genel kurallarını tesbit etmek ve şirketlerin belirlenen kurallara uymaması halinde izinlerini askıya almak veya tamamen iptal etmektir.

CNCL görevlerini komiteler yoluyla yürütmektedir. Bu amaçla 17 komite kurulmuştur. CNCL'nin son günlerde Paris'te yayın yapan özel bir ardoyunun yayınlarına bir gün süre ile durdurma kararı vermesi oldukça tartışılmaktadır. Böylece CNCL'nin de yayınları durdurulabileceği isbatlanmıştır²⁹.

4- Almanya'da

Almanya'da radyo ve televizyon yayıncılığı alanında ikili bir yapı sözkonusudur. Yayıncılık alanında hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları yer almaktadır. Kamu kurumları ARD ve ZDF'dir. Özel televizyon kuruluşu olarak ise 1990 yılında dört kuruluş yeralmaktaydı. bunlar, SAT-1, RTL-Plus, Tele-5 ve PRO-7 dir.

Nisan 1987'de Almanya'yı oluşturan 11 federe devlet (eyalet)in hükümet başkanları tarafından imzalanan ve eyalet parlamentolarında imzalanarak 1 Aralık

²⁸ ÖKSÜZ, Süheyla, Fransa'da devlet Tekelinin Kaldırılması ve İletişim alanının yeniden düzenlenmesi, (Yayınlanmamış Araştırma) RTÜK Araştırma Dairesi, Eylül, 1990, s.5.

²⁹ BARANSEL, Ali, "Ateş Hattı" programında yaptığı konuşma TRT 1, 11 Temmuz 1995.

1987 de yürürlüğe giren "Radyo-televizyon Yayınlarının Yeniden yapılanması Hakkındaki Eyaletlerarası Antlaşma" yayıncılık alanındaki en önemli hukuki belgedir. Bu belge yayın ilkelerini, lisans ve yayın izinlerini, denetim birimlerini, zaman paylaşımı ve dönüşümlü, yayın kuralları ve buna benzer yayın esaslarını içeren 16 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca Almanya'da yayıncılık ile ilgili esasların yerleşmesi ve uygulanmasında Alman Federal Anayasa Mahkemesi çok büyük rol oynamıştır.³⁰

Eyaletlerarası Anlaşmaya göre radyo ve televizyon yayınlarının denetimi işini her eyalet kendi coğrafi bölgesinde kuracak ve o eyaletten yapılan radyo ve televizyon yayını kontrol edecektir. Ayrıca herbir denetim kuruluşu ülke genelinde yayınlanan bir programın Anlaşmayı ihlal ettiğine kanaat getirirse yayıncıya izin veren kuruluş nezdinde itirazda bulunabilmektedir. İzin veren kuruluş ise itirazı inceleyerek cevaplandırmak ve ciddi bir ihlalin sözkonusu olduğu sonucuna varmış ise sözkonusu kuruluş uyarmak zorundadır. Bu hata veya ihlal giderilmez veya tekrarlanır ise yayın izni iptal edilir.

Her eyalette yayın izni veren kuruluş aynı zamanda denetim görevlerini de yerine getirir. Bu kuruluşlar doğrudan eyalet hükümetine veya Hükümet Başkanına bağlı fakat bağımsız (özerk) denilebilecek statüye sahip kuruluşlardır.³¹ Ancak bu kuruluşlar birbirinden farklı statüde ve farklı şekilde oluşan üye yapısına sahiptirler.

5- Japonya'da

Japonya'da radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda ikili bir yapı mevcuttur. 2 Mayıs 1950 tarihinde çıkarılan yayın kanunu çerçevesinde hizmet gören kamu kuruluşu NHK (Nippons Hoso-Kyokai) iki kanaldan (genel ve eğitim) faaliyetlerini sürdürmektedir. NHK'nin yayında 1988 Ağustos ayı itibariyle 324 özel

³⁰ FROMONT; Michel, "A Frenchlook at German cable" EBU. Review, July 1989, s.28-31.

³¹ KARAL, Gülgün, federal Almanya'nın Karma Televizyon Sisteminde Düzenleme Denetim Mekanizması, (Yayımlanmamış Araştırma) RTYK Araştırma Dairesi, Ağustos 1990, s.12.

132

radio istasyonu ve 6525 özel televizyon istasyonu bulunmaktadır.³²

NHK ne devletin ne de özel teşebbüsün sahip olduğu bir müessesedir. Tüm geliri radyo ve televizyon izleyici ve dinleyicilerinin ödediği ücretlerden oluşmaktadır. NHK reklam yayını yapmamaktadır. Özel yayıncılık kuruluşları ise 1950 tarihli kanuna göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kanunda özel kuruluşlar için program standartlarının tesbiti ile yayın programlarının değerlendirilmesi için bir teşkilata sahip olmaları dışında işletme yapısı ve düzenlenmesi veya mali kaynakları ile ilgili kanunun uymaya mecbur oldukları bir sınırlamak mevcut değildir. Ancak prensip olarak her vilayette bir özel yayıncı kuruluş faaliyet göstermektedir.

Kamu kuruluşu olan NHK yayınlarını denetlemek üzere Governörler Kurulu vardır. Kurul 12 üyeden (governörden) oluşmaktadır. Üyeler Başkan tarafından Parlatentonun her iki meclisinin onayı ile seçilmektedir. Üyelerde geniş deneyim ve bilgi sahibi olma, toplum yararına karar verme yeteneği, eğitim, kültür, bilim ve sanayi alanlarında isim yapmış olma gibi şartlar aranmaktadır. Üyelerden 8 tanesi belirli bölgelere mensup kişilerden geri kalan dördü ise herhangi bir alandan seçilebilir. Governörler Kurulu başkanı ise üyeler tarafından kendi aralarından seçilmektedir. Üyeler herhangi bir kamu hizmetinde, siyasi partilerde, verici veya radyo alıcıları imalatı, satışı v.b. işlede uğraşan kuruluşlarda, yayıncı, basın ajansı, haber ajansı veya haber ve bilgi dağıtım şirketleri ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantı içinde olamazlar. Üyelerin görev süresi üç yıldır. Ancak boşalan bir üyeliğe tayin edilen governör halefinin süresini tamamlar. (md.13-17)

Kurulun görevleri başında NHK'nın yönetilmesi, gelir ve gider bütçenin oluşturulması, yayın programlarının standartlarını ve yayın programlarının düzenlenmesi için ana planlarının belirlenmesi, yayın kanununda değişiklik yapılması, çalışanların ücretlerinin tesbiti gibi işleri yürütmektedir. Ayrıca NHK'nın Yönetim Kurulu ve Başkanını da Kurul seçmektedir.

³² Japon Yayın Kanunu, (Çev.Meliha Ergün) RTYK Araştırma Dairesi, Kasım 1991, s.1.

Özel yayıncılar için ise kanun denetim ve benzeri amaçlarla bir Üst Kurul oluşturmamakta sadece her bir yayıncı için "Yayın Programı Danışmanlık Kurulu" olması gerektiğini belirtmiştir.

Özel bir yayıncının danışmanlık kuruluşu yedi veya daha fazla sayıda komisyon üyesinden oluşmaktadır. Bu üyeler özel yayıncı tarafından bilgili ve tecrübeli kişiler arasından seçilmektedir. Özel yayıncı kuruluşlarının yayın alanları birbirleri ile kesiştiği yerlerde ortak bir danışmanlık kuruluşu kurarlar.(md.51)

Para karşılığı izlenebilen yayınlarda (alıcılarına ücret karşılığı alıcı cihazı, şifre çözücü yerleştirilerek izlenebilen yayınlar) yayın izni ilgili Bakanın onayı gerekmektedir (md.52). Bakanın onayı olmadan bu tür yayın yapan kuruluşlara 200 bin Japon Yeni'ne kadar para cezası verilmektedir.(md.56)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU TEŞKİLATI

I. GENEL OLARAK

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kanunda kendine verilen görev ve yetkileri yerine getirmek maksadıyla yeterli sayı ve niteliklere sahip personelden oluşan bir teşkilata sahiptir. (md.15/1) Yukarıda da belirttiğimiz gibi Üst Kurulun görevlerini iki kısma ayırabiliriz. Bunlar; radyo ve televizyon yayıncılığı ile ilgili kurumsallaşmayı sağlamak, ikincisi ise radyo ve televizyon yayınlarını denetlemektir. Üst Kurul'da kurumsallaşmayı sağlamak maksadıyla RTÜK Çalışma Esas ve Usulleri Hakkındaki Yönetmeliğin 19. maddesine göre dört ayrı komisyon oluşturmuştur.¹

Birinci komisyon; ülke genelinde, bölge bazında ve mahalli düzeyde frekans bandı ve kanal planlamasının yapılması, radyo ve televizyon yayını yapmak isteyen kuruluşların yerine getirmeleri gerekli ön şartlar ile kanal ve frekans bandı tahsisi ile izin ve lisans verme usul ve esaslarını tesbiti, kanal ve frekans bandı tahsis şartlarına ilişkin tüzük ve yönetmelikleri hazırlayacaktır.

İkinci komisyon; Yayın ilkeleri ve Milletlerarası Antlaşmalar ile 3984 sayılı

¹ bkz.RTÜK, 23 Haziran 1994 tarihli Basın Açıklaması.

Kanunun öngördüğü ve yayın kuruluşlarının uyması gereken usul, esas ve yönetmelikler ve müeyyideler ile radyo ve televizyon yayınları ile ilgili kamuoyu eğilimlerinin belirlenmesine ilişkin düzenlemeleri belirleyecektir.

Üçüncü komisyon ise, milletlerarası ilişkiler, reklamlarla ilgili hususlar, reklam gelirleri, yayın izni ve lisans ücretleri mali hususlar, üst kurulun ve teşkilatının yapısı, çalışma esas usul ve görev, yetki ve sorumlulukları ile ilgili yönetmelikleri hazırlayacaktır.

Dördüncü komisyon, yayınların menedilmesi, yeniden iletişim yasağı, seçimlerde siyasi partilerin yayınlar, düzeltme ve cevap hakkı özel radyo ve televizyon kuruluşları, yapısı, sorumlulukları ile seçim dönemlerinde yapılmayacak yayınlara ilişkin yönetmelikler üzerinde çalışacaktır.

Şimdiye kadar komisyonlar büyük ölçüde istenilen hedefleri gerçekleştirmiş ve hazırladıkları yönetmelikler Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak, dördüncü komisyonun görev alanına giren yönetmelikler henüz tamamlanmamıştır.

Üst Kurul Teşkilatında daimi olarak çalışacak personel sayısı ise, üst kurulun 1995 mali yılı bütçe tasarısında belirtilmiştir. Buna göre üst kurulda toplam 206 adet personel görev yapacaktır. bu personelden 12'si daire başkanı, 37'ü üst kurul danışmanı, 4'ü başkan, 5'i Hukuk, 1'i basın müşaviri, 3'ü kontrolör, 3'ü uzman denetici, 92'si uzman, 2'si santral memuru, 8'i memur, 6'sı sekreter, 6'sı daktilo, 15'si şoför, 4'ü dağıtıcı, 10'u odacı ve 3'ü bekçidir.²

II. ÜST KURUL TEŞKİLATI

RTÜK'ün teşkilatı, danışma ve denetim birimleri, hizmet birimleri ve yardımcı birimlerden oluşmaktadır. Bu birimlerin görevleri, yetkileri ve çalışma

² bkz. 16.11.1994 tarihli Türkiye Gazetesi.

esas ve usulleri 15.11.1994 tarihinde yayınlanan 'Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Teşkilatının Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelikle düzenlenmiştir.³

A- DANIŞMA VE DENETİM BİRİMLERİ

Danışma ve denetim birimleri, Basın ve Halkla İlişkiler müşavirliği, Hukuk müşavirliği, Denetim Biriminden oluşmaktadır.

1. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği:

Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğinin görevleri Üst kurulun teşkilatının çalışma esas ve usulleri hakkında yönetmeliğin 4. maddesinde şöyle sayılmaktadır.

- Basının Üst Kurul faaliyetleri konusundaki değerlendirmelerini izlemek, üst kurul başkanının gerekli gördüklerine cevap hazırlamak,
- Üst Kurulun basın ve yayın kuruluşları ile ve halkla ilişkilerini yürütme,
- Üst Kurul başkanının vereceği diğer görevleri yapmak.

2- Hukuk Müşavirliği:

Hukuk müşavirliğinin görevleri şunlardır.(İlgili yön.md.5)

- Üst kurul başkanının talimatı üzerine, Üst kurul ve teşkilatının görevlerine ilişkin hususlarla ilgili olarak hukuki görüş bildirmek,
- Üst kurulun görev alanı ile ilgili olan mevzuatı derlemek ve değerlendirmek, bu mevzuattaki değişiklikleri takip ederek üst kurul başkan ve üyelerini haberdar etmek, bu değişiklikler ile ilgili olarak önerilerde bulunmak,
- Üst kurul başkan veya üyelerince iletilen konularda hukuki mütalaa

³ bkz. 20 Kasım 1994 tarih ve 22117 sayılı R.G.

(izahat) vermek.

3- Denetim Birimi:

Üst Kurul, teşkilatının çalışmalarını kontrol altında tutabilmek ve onu denetleyebilmek amacıyla denetim biriminden faydalanmaktadır. Denetim birimi üst kurulca görevlendirilecek kontrolörlerden oluşmakta olup yine üst kurulun görevlendireceği bir kontrolör tarafından yönetilmektedir.

Denetim biriminin görevleri ise şunlardır;

- Üst Kurul başkanının emri veya onayı üzerine belli bir birimin bütün hizmet, işlem ve çalışmalarını veya belli konulardaki denetlemesini yapmak;
- Soruşturma ve inceleme sırasında tesbit edilen usulsüzlükler, yanlışlık veya noksanlıkların düzeltilmesi ve tamalanması için görüş bildirmek ve tedbirler teklif etmek;
- Üst Kurul başkanınca gerekli görülen hallerde ve kanun tüzük ve yönetmeliklere aykırı, fiillerin soruşturmasını yapmak ve sonucu Üst Kurul başkanına bildirmek;
- Yıl içinde yapılan soruşturma ve incelemelerin sonuçlarını ve alınması gerekli tedbirlerle ilgili görüşlerini genel bir raporla Üst Kurul başkanlığına bildirmek;
- Üst Kurul başkanlığının emri üzerine belli bir konunun araştırma ve incelemesini yapmak, sonucu bir raporla Üst Kurul başkanına bildirmek ;
- Üst Kurulca verilecek diğer görevleri yapmaktır. (ilgili Yön. md. 6)

B-HİZMET BİRİMLERİ

Hizmet birimleri Yayın Hizmetleri, Teknik Hizmetler Dış İlişkiler ve Hukuk İşleri başkanlıklarından oluşmaktadır. bu başkanlıklarda görevlerini yerine

getirmek için çeşitli daire başkanlıklarından oluşmaktadır. Şimdi bunları inceleyelim.

1-Yayın Hizmetleri Başkanlığı:

Yayın hizmetleri başkanlığı kendisine bağlı daire başkanlıkları eliyle, radyo ve televizyon yayınlarının yayın ilkelerin ve milletlerarası antlaşmalara uygunluğunun denetimi,müeyyilerin uygulanması, uydu yayınlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi, kamuoyu ve yayın araştırmaları ile kamuoyu eğilimlerini tesbit etmekle görevlidir.(ilgili yön.md.7) Bu görevi yerine getirmede şu daire başkanlarından yararlanır.

a- İzleme ve Değerlendirme Dairesi:

- İzleme sistemleri aracılığıyla radyo ve televizyon yayınlarını 3984 sayılı kanunun 4. maddesinde yer alan yayın ilkelerine ve bu alanda Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmalara ve tahsis şartlarına uygunluk açısından izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını periyodik olarak üst kurula sunmak;
- Yayın kuruluşlarının yukarıda belirtilen hükümlere aykırı yayın yapmaları halinde uygulanacak müeyyideler hakkında üst kurula teklifte bulunmak;
- Seçim dönemlerinde siyasi parti yayınlarını, Yüksek seçim kurulu kararları doğrultusunda izleyerek değerlendirme ve önerilerini üst kurula sunmak;
- Özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın alanı, yayın saat ve süreleriyle ilgili olarak ve yayınlarında yer vermek zorund oldukları eğitim, kültür, Türk Halk ve Sanat müziği programlarının tür ve oranlarıyla ilgili üst kurulca tesbit edilen esasların uygunluğunu izlemek ve periyodik olarak üst kurulu bilgilendirmek;
- TRT yayınlarını 3984 sayılı kanunun 35. maddesi uyarınca yayın ilke ve

esaslarına uygunluk bakımından değerlendirip görüş ve önerilerini Üst Kurula sunmaktır.(ilgili yön.md.8)

b- Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı:

- Radyo ve televizyon konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla periyodik istişarelerde bulunarak kamuoyu eğilimlerini değerlendirmek, sonuçlarını ve önerilerini üst kurula sunmak;

- Radyo ve televizyon yayınları ile ilgili olarak kamuoyunda doğan tepki, beğeni ve hassasiyetleri sürekli olarak izlemek ve gerekli yönlendirmelerde bulunmak amacıyla kamuoyu araştırmaları yapmak ve sonuçlarını önerilerle birlikte üst kurula sunmak;

- Radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda dünyada meydana gelen gelişmeleri izlemek ve araştırma yapmak veya yaptırmak, üst kurulun faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak ve üst kurula önerilerde bulunmaktır. (ilgili yön.md.9)

2- Teknik Hizmetler Başkanlığı

Teknik hizmetler başkanlığı kendisine bağlı daire başkanlıkları eliyle frekans planlaması, bölgesel teşvik, önşartlar belirleme, yayın izni ve lisans ücretlerini belirlemek, yayın ve lisans verilmesi, kanal ve frekans tahsisi tesis kurma ve işletme, telekomünikasyon tesisi kurmak ve işletme izni, mahalli imkanlarının belirlenmesi, tesis ve işletmelerin denetimi görevini yürütmekle görevlidir. Bu işleri görürken şu daire başkanlıklarından faydalanır.

a- Planlama, Düzenleme ve Teşvik Dairesi Başkanlığı

Bu dairenin görevleri şunlardır;

- Ülke genelinde ve bölge bazında frekans planlamalarını yapmak ve üst kurulun onayına sunmak;
- Yurt içinde yayın yapacak kamu ve özel radyo-televizyon kuruluşlarının yayın izni ve lisans talebinde bulunabilmek için gerekli ön şartları ve standartları, Avrupa sınır ötesi Televizyon Sözleşmesi ilkelerini gözönünde bulundurarak tesbit etmek ve üst kurul onayına sunmak;
- Zaman paylaşımli program kanallarının tahsisinde bölge dengelerini gözeterek, kuruluşları ülkenin değişik bölgelerinde yayın yapmaya teşvik etmek için gerekli çalışmaları yaparak esasları tespit ederek üst kurula teklif etmek;
- Özel radyo ve televizyon kuruluşlarının uyması gerekli asgari mali ve teknik şartlar ile yayın alanı, yayın saati ve süreleriyle ilgili esasları tesbit etmek;
- Kanal ve frekans bandı tahsisinde gerekli şartları ve tahsis hakkı alanlarının yayına geçme süresini ve radyo ve televizyon istasyonu kuranların ödeyecekleri yayın izni ve lisans ücretlerini ilgili yönetmeliklere göre belirlemektir.

b- İzin ve Tahsis Dairesi Başkanlığı

Bu daire ise şu görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur:

- Önşartları yerine getirmiş olan müracaatçı kuruluşlara yayın izni ve lisans verilmesine ilişkin işlemleri tekemmül ettirerek bunları üst kurula teklif etmek;
- Frekans tahsisi ile ilgili olarak Kanunun emredici hükümlerinin uygulanmasını sağlayarak, kanal ve frekans bantlarının tahsis edilmesine ilişkin bilgi ve işlemleri ilgili yönetmelik hükümlerine uygun olarak belirlemek;
- 3984 sayılı kanununun 29. maddesi uyarınca özel radyo ve televizyon kuruluşlarının Anonim Şirket olarak kuruluşunun uygunluğunu inceleyerek üst kurula görüş bildirmek;

- Yayın izninin verilmesi için gerekli şartlardan birini kaybeden veya şartların uygunluğunu hile ile elde ettiği anlaşılan özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın izninin iptalini üst kurula teklif etmek;

- Düzeltme ve cevap hakkı tanınması konusundaki mahkeme kararlarına uygun şekilde yayın yapmayan veya geciktiren kuruluşların yayınlarını fiillerinin ağırlığına göre 3 aya kadar durdurulması veya bu eylemin ikici kez tekrarı halinde yayın izninin iptali hususunu üst kurula teklif etmek;

- Ayrıca ilgili yönetmeliğin 12. maddesinde sayılan diğer görevleri yerine getirmek;

c- Etüd, Proje, Yatırım ve Teknik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı

Bu daire, teknik hizmetler başkanlığına bağlı olarak şu görevleri yerine getirmektedir:

- Radyo ve televizyon yayınlarının izlenebilmesi için gerekli sistem ve tehzizatın temini, bunların tesisi, bakımı, onarım ve işletilmesi;

-Radyo ve televizyon yayınları ile ilgili teknik denetim ile enterferans (ses ve görüntü bozulması) şikayetlerinin incelenmesini sağlayacak tehzizatın temini, tesisi, bakım ve onarımı ile işletilmesi;

-Yayıncılık alanında yeni teknolojik araştırmalar yapmak;

-Üst Kurul ve teşkilatının bilgi-işlem hizmetlerini yapmak;

- Üst Kurulca verilecek diğer görevleri yapmaktır. (ilgili yön.md.13).

3- Dış İlişkiler Başkanlığı:

Bu başkanlık kanununun 8/n maddesi gereğince üst kurulun görevleri arasında sayılan, milletlerarası hükmi şahısları nezdinde Devleti temsil etmek ve

yabancı resmi kurumlar ile olan ilişkileri yürütmekle görevlidir. Ayrıca bu başkanlık ülke içinde bulunan diğer kurum ve kuruluşlarla olan münasebetleri de yürütmekle görevlidir. (ilgili yön.14) Başkanlık bu amaçla iki daire başkanlığından oluşmaktadır.

a- Milletlerarası İlişkiler Dairesi Başkanlığı:

Milletlerarası ilişkiler dairesi başkanlığı Türkiye'nin yayıncılık ile ilgili işlerini yürüten birimdir. Bu birimin görevlerini şöyle sayabiliriz:

- Radyo ve televizyon konusunda yurt dışında ilgili kurum ve kuruluşlarla periyodik istişarelerde bulunmak;

- Telsiz Genel Müdürlüğü'nün görevleri saklı kalmak kaydıyla, radyo ve televizyon yayınları ile ilgili milletlerarası hukuk tüzel kişiliğine sahip kuruluşlar nezdinde Devlet'i Dışişleri bakanlığının görev ve yetkileri saklı kalmak kaydıyla temsil etmek. Ayrıca radyo ve televizyon kuruluşlarının doğrudan üyesi olmadıkları radyo ve televizyon yayıncılığı alanında faaliyet gösteren ancak milletlerarası hukuk tüzel kişiliğine sahip olmayan kuruluşlarda temsil görevini de yerine getirmektedir.

- 3984 sayılı kanun ve Avrupa sınırötesi televizyon sözleşmesi ilkelerine uygun biçimde çalışma ve faaliyetleri ile ilgili yönetmelik ve diğer düzenlemeleri de hazırlamaktadır. (ilgili yön.md.15)

b- Kurumlararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı:

Bu daire üst kurul ile ülke içinde bulunan diğer kurumlar arasındaki ilişkileri yürütmekle görevlidir. Ayrıca 3984 sayılı kanun ile üst kurulun PTT, TRT, Telsiz Genel Müdürlüğü gibi birimler ile beraber yapması gerekli olan işleri yapma görevi de bu daireye aittir.

4- Hukuk İşleri Dairesi Başkanlığı:

Hukuk işleri dairesi başkanlığı, diğer daire başkanlıklarının görev alanları ile ilgili olarak karşılaştıkları durumlar ile ilgili olarak hukuki mütalaalar vermekle görevlidir. Ayrıca üçüncü şahıslar ile üst kurul arasında çıkabilecek hukuki olayları ve işlemleri de bu daire sürdürür. Üst kurul aleyhine açılacak davalarda üst kurulu ve teşkilatını temsil etme görevini yürütür. Son olarak üst kurulun görevleri ile ilgili hususlarda gerektiğinde yasal yollara başvurulmasına ilişkin işlemleri de yürütmekle görevlidir.(ilgili yön.md.17)

C- YARDIMCI BİRİMLER

Yardımcı birimler, Finansman ve Yönetim Hizmetleri Başkanlığı na bağlı dairelerden oluşmaktadır. Bu başkanlık daireleri eliyle, üst kurul ve teşkilatının yıllık gelir ve gider bütçelerini hazırlamak ve bunları uygulamak, muhasebe hizmetlerini yürütmek, bütçe kesin hesaplarını hazırlamak, personele ilişkin her türlü işlemleri ve diğer mali ve idari nitelikteki hizmetleri yürütmektedir. Finansman ve Yönetim Hizmetlerine bağlı daireler ve bunların görevleri şunlardır. (ilgili yön.md.18-21)

1- Bütçe, Mali Hizmetler ve Muhasebe Dairesi Başkanlığı:

Üst kurul ve teşkilatının yıllık gelir ve gider bütçelerinin tahminlerini yapan ve TBMM'ye sunulmak üzere üst kurula teklif eden bu daire; üst kurulun gelirlenini takip ve tahsil eder. Üst kurula ait her türlü giderleri de öder. Ayrıca bu gelir ve giderlere ilişkin muhasebe kayıtlarını tutar. Üst kurulun bütçe uygulamalarına ilişkin kesin hesabını hazırlayıp TBMM'yu sunulmak üzere üst kurula teklif eder. Üst kurulun nakit ve benzeri varlıklarını muhafaza ederek bunların idaresi için

gerekli tedbirleri de almaktadır.

Bütçe, mali hizmetler ve muhasebe dairesi başkanı, sayman sıfatına ve yetkilerine sahiptir.

2- Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı:

Üst kurul ve teşkilatının insangücü (personel) planlaması ve politikasıyla ilgili çalışmaları yürüten personel ve eğitim dairesi, teşkilatın personel atama, nakil, özlük ve emeklilik işlemlerini, kadrolarının dağıtım ve tahsis gibi işlemlerini yapmaktadır. Ayrıca teşkilat personelinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi ve uygulanması, bu faaliyetlerle ilgili dokümantasyon, yayım ve arşiv hizmetlerini de yürütmektedir. TRT kurumu personeline ilişkin olarak TRT Genel Müdürü tarafından teklif edilen kadro ünvan ve sayılarını, ücretlerini, uygulanacak ek göstergeleri, sağlanacak sosyal haklar ve yardımlar gibi hususları inceleyerek üst kurula sunma işlerini de görmektedir.

3- İdari Hizmetler Dairesi Başkanlığı

İdari hizmetler dairesi ise üst kurulun evrak ve yazışma işlemlerini, kurul hizmetleri için gerekli araç ve gereçlerin temini, taşınmazların kiralanması veya satın alınması gibi hizmetlerini yürütmektedir. Ayrıca temizlik, aydınlatma, ısıtma, bakım onarım ve taşıma hizmetlerinin, sosyal tesislerin kurulması, yönetilmesi, personelin ve ailelerinin sağlık hizmetlerinden faydalanmalarının sağlanması, kurulun ve teşkilatının güvenliği ile ilgili hizmetlerin yürütülmesinden de sorumludur. İdari Hizmetler Dairesi Başkanı aynı zamanda Üst Kurul ve teşkilatının ayniyat saymanıdır.

D- ÜST KURUL PERSONELİ

Üst kurul teşkilatında istihdam edilen personeli istihdam şekilleri, hakları, yükümlülükleri, yasaklar, kadrolar ve personel alınması, atama işlemleri, adaylık, vekalet, ilerleme ve yükselme, sicil, disiplin, sosyal haklar ve yardımlar, görevden uzaklaştırma ve benzeri hususlar bakım TRT Kurumu Personeline uygulanan hükümlere tabidirler.(3984 sayılı kan.md.15/2)

Teşkilat hizmetleri memurlar ve işçi sayılmayan sözleşmesi personel eliyle gördürülmektedir. Memurlar teşkilat bütçesi ekinde gösterilen kadrolara karşılık gösterilerek sözleşmeli olarak da çalıştırılabilmektedir. Ancak aynı ünvanda mevcut toplam kadro sayısı aşılmamak şartıyla başkan, daire başkanı, hukuk müşaviri, basın ve halkla ilişkiler müşaviri, kontrolör, savunma sekreteri, avukat, üst kurul danışmanı ile uzman, uzman yardımcısı ve uzman denetici görevlerinde kadro karşılık gösterilmeksizin sözleşmeli personel de istihdam edilebilmektedir. (ilgili yön.md.24.)

Üst kurul teşkilatının boş kadrolarına kamu kurum ve kuruluşlarından naklen veya memuriyet giriş sınavlarını kazanmış bulunanlardan atama yapılmaktadır. Kamu kurumlarından naklen alınacak personelin seçiminde hizmetin gerekleri dikkate alınarak kamu hizmetine özel yarışma sınavı ile girmiş olanlara öncelik tanınmaktadır.

Üst Kurul teşkilatında görev yapacak memurlarla, kadro karşılığı sözleşmeli çalıştırılacak personelde Devlet memuru olabilmek için aranan genel şartlara ilave olarak "Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanını, Bu Hizmetlere Atanacaklarda Aranacak Özel Nitelikler ve Atama Şartları Yönetmeliğinde" belirtilen özel şartlar aranır.

Kadro karşılığı gösterilmeksizin ünvanları yukarıda sayılan görevlerde çalıştırılacak personelde ise Devlet memuru olabilmek için aranan şartlara

ilaveten, en az dört yıllık yükseköğrenim mezunu olmak ve kamu veya özel sektörde konularında en az sekiz yıl çalışmış olmak gerekir. Hizmetin gerekliliğine göre sarı basın kartı sahibi olanlar ve/veya bir yabancı dili çok iyi bilenler ile konularında lisansüstü eğitim yapmış olanlar tercih edilebilmektedir.

Üst kurul teşkilatı personelin kadro cetvelleri, kadro ünvanları, terfileri, özlük işleri ve sicilleri, disiplin işlemleri ve disiplin amirleri "üst kurul teşkilatının çalışma esas ve usulleri hakkında yönetmeliğin" 26-38 maddelerinde belirtilmiştir.

III. ÜST KURUL ve TEŞKİLATININ BÜTÇESİ

A-BÜTÇE

1- Üst Kurulun Gelirleri

Radyo ve televizyon Üst Kurulunun gelirleri şunlardır.

- TRT ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca elde edilen brüt reklam gelirlerinden kesilecek %5 paylar. Bu pay 1994 yılından başlayarak ilk üç yıl için %4 olarak uygulanmaktadır. (3984 sayılı kan.geç.md.7)
- 3984 sayılı kanun gereğince alınan yayın izni ve lisans ücretleri;
- TBMM'nin Bütçesinin transfer tertibinden yapılacak ödemeler;
- Üst kurulun varlıklarının değerlendirilmesinden elde edilecek olan faiz ve benzeri gelirler;
- Çeşitli gelirler.

Üst kurulun en büyük geliri reklam paylarından elde edilen gelir oluşturmaktadır. Bu gelir tek başına neredeyse kurulun tüm gelirini oluşturmakta

ve Şu anda gerekli kaynağı oluşturmaktadır.

2- Bütçenin Hazırlanması ve Kesin Hesabı

RTÜK'ün bütçesi Genel Bütçe Kanunlarındaki tertip düzeni esas alınarak hazırlanır. Üst kurulun her yıl yapacağı işlere ait masraflardan kendi öz gelirleri ile karşılanamayan kısmı, TBMM bütçesinin transfer tertibine konulacak ödeneklerden karşılanır. Bu amaçla TBMM bütçesine konulmak üzere teklif edilecek ödenek miktarı üst kurul bütçesi ile TBMM Başkanlığına sunulur (ilgili yön.md.40)

Yani Üst Kurul bütçesi için Genel Bütçeden direk ödenek ayrılmaz. Bu ödenekler TBMM Bütçesinin transfer tertibine konur ve ihtiyaç halinde aradan aktarılır.

Üst Kurulun bütçesi ve kadro cetvelleri TBMM bütçesi ile birlikte plan ve bütçe komisyonunda incelenir ve TBMM Genel Kurulunda görüşülerek karara bağlanır.

Bütçe uygulaması sonucunda, üst kurulun bir mali yıldaki gelir ve giderleri takip eden mali yılın ilk iki ayında kesinleştirilerek kesin hesabı çıkarılır. Kesin hesapta bütçe ile aynı düzende hazırlanır ve sonraki mali yıl bütçe tasarıısıyla birlikte TBMM'ye sunulur ve onanır. (ilgili yön.md.43).

B- HARCAMALAR

Üst Kurulun ita amiri, RTÜK Başkanıdır. İta amirliği yetkisi Kurul Kararıyla kısmen veya tamamen üst kurul başkan yardımcısına, Üst Kurul üyelerine veya hizmet başkanlarına devredilebilir. İta amirinin ve saymanın görevleri, teşkilatın çalışma esas ve usulleri hakkındaki yönetmeliğin 45-46. maddelerinde sayılmaktadır.

Üst kurul harcamaları için teşkilatın her bir birimine ait bir masraf tahakkuk memuru görevlendirilebilir. Masraf tahakkuk memurları ödeneği dahilinde olmak şartıyla her türlü masrafı isbatlayıcı belgelerine dayanarak tahakkuk ettirmek, ödeneğin kâfi olmadığı durumlarda bunu yazılı olarak ita amirini bildirmekle görevlidir. Bu memurlar tanzim ettikleri evrakın doğruluğundan ve mevzuata uygunluğundan sorumludur.

C- MUHASEBE

Üst Kurulun gelir ve giderlerinin muhasebeleştirilmesinde Devlet Muhasebesi Yönetmeliğinde tarif edilen ve üst kurulun faaliyet özelliklerine uygun olan hesaplar açılır ve aynı yönetmelikte yer alan defterler tutulur. Üst kurul onayı ile değişik hesaplar açılabilir veya farklı defterlerde tutulabilir.

Ödeme ve tahsilat işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde ay ve yıl sonu işlemlerinde Devlet Muhasebesi Yönetmeliğinde izah edilen ve üst kurul faaliyetlerinin gereklerine uygun düşen belge, form ve cetveller kullanılır. Üst kurul ihtiyaç duyulması halinde yeni belge, form ve cetveller ihdas edebilir. (ilgili yön.md.56-57)

SONUÇ

Çoğulcu radyo ve televizyon yayıncılığının vazgeçilmez unsuru değişik fikir ve düşüncelerin kamuoyuna aktarılması imkanının söz konusu olmasıdır. Ülkemizde fiilen 1990 yılından itibaren başlayan çoğulcu radyo ve televizyon sistemi 1994 yılında hukukileştirilmiştir.

Özel radyo ve televizyonların demokratik yapıya olan katkıları tartışılmaz. Kamuoyunun siyasal iktidarın faaliyetlerinden haberdar edilmesi, onu denetleyebilmesi ve yön verebilmesi imkanı bu sayede kolaylaşmıştır. Ayrıca yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız ve soydaş olan devletlerde yaşayan insanlarla uydu vasıtasıyla yapılan yayınlarla aramızda köprü kurulması bu sayede kolaylaşmıştır.

Radyo ve televizyon yayınlarını denetlemek ve bu alanda kurumlaşmayı sağlamak maksadıyla kurulan RTÜK önemli bir fonksiyonu icra etmektedir. Üst Kurulun 12.05.1994 tarihinde görevine başlamasında günümüze kadar yapmış olduğu faaliyetleri değerlendirdiğimizde; kurumsallaşma alanında frekans planlaması hariç diğer görevlerini yerine getirdiğini görmekteyiz. Frekans planlaması konusunda yapmış olduğu çalışmalarda ise önemli bir problemle karşılaşmaktadır. Bu problem yapılan bilimsel çalışmalar çalışmalar neticesinde ülke geneline sağlıklı olarak televizyon yayını yapılabilecek olan frekans bandı sayısının en çok 10-12 tane olmasıdır. Bu sayıdanda kanunen enaz dört tanesinin

TRT'ye verilecek olması problemi iyice büyütmektedir. Çünkü şu anda ülke geneline yayın yapan özel televizyon sayısı 10'dan fazladır. Bizce bu hususta kablolu yayıncılık , havayı kablo gibi kullanarak yayın yapma imkanı veren MMDS sistemleri, dönüşümlü ve zaman paylaşımli yayın imkanlarından faydalanılabileceği kanaatindeyiz.

Denetim konusunda ise Üst Kurul başta milli ve manevi değerlere karşı yapılan yayınlarda hassas davranmaktadır. Ancak bu hassasiyetine kamuoyundan gelen desteğe ramen başarılı olamadığı belirtilmektedir. Özellikle reklam yayın ilkelerine, kişi hak ve hürriyetlerini koruyucu ilkelere aykırı yayınlar devam etmektedir. Özellikle "hakkında kesinleşmiş mahkeme kararı olmadıkça hiç kimsenin suçlu olarak ilan edilemeyeceği" ilkesi ile "kişileri eleştiri sınırı ötesinde küçük düşürücü veya aşağılayıcı" yayınların önlenememiş olması ciddi şekilde eleştirilmektedir.

Radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda kanun maddi tekelleşmeyi önleyici tedbirler getirmektedir (Örneğin bir ortağın sermayenin %20'sinden fazlasına sahip olamaması gibi). Ancak bu alanda esas sözkonusu olan fikri tekelleşme" dediğimiz yayıncıların programlarının standartlaşmasıdır. Bu alanda bir düzenleme sözkonusu değildir. Özel radyo ve televizyonların birçoğunda aynı türden programlar yer almakta, aynı siyasi görüşler savunulmaktadır. Gerçek manada çoğulcu yayıncılıktan bahsedebilmemiz için bunun önlenmesi gerekmektedir.

Üst Kurulun oluşumu bakımından üyelerin TBMM'ce seçilmesinin Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı bir durumun bulunmadığı kanaatindeyiz. Ancak üyelerin siyasi kişilikleri ve şu anda görev yapan üyelerin bir iktidar ve birde muhalefet partisi adayları arasından seçilmiş olmasının eşit işlem yapma mecburiyetine gölge düşürebileceği kanaatini taşımaktayız. Ancak bu husustada Anayasaya aykırılık sözkonusu değildir.

* DANIŞMAN, Ahmet, Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, A.Ü.B.Y.Y.O. yayını, Ankara, 1982, s.60.

Üst Kurulun teşekkülünde siyasi partiler yerine üniversitelerden, yüksek yargı organlarından, basın, radyo ve televizyon temsilcilerinden seçilecek adaylar arasından Bakanlar Kurulu veya Cumhurbaşkanınca atanıp TBMM'ce onaylanması ve üyelerin Parlemantoya karşı sorumlu olduğu bir sistemin daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

I- KİTAP VE MAKALELER

- ABADAN, Nermin, Basın ve Haberleşme Hürriyeti. Türkiye'de İnsan Hakları Semineri, 9 -11 Aralık 1968. Ankara, 1970.
- AKBABA, Leyla, Bazı Ülkelerde RTYK Benzeri Kurum ve Kuruluşlar (Yayınlanmamış Araştırma), RTYK Araştırma Dairesi, Ağustos 1990.
- AKBABA, Leyla, İngiltere Yayıncılık Sistemi (Yayınlanmamış Araştırma), RTYK Araştırma Dairesi, Nisan 1990.
- ANADOL, Cemal, Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayını, İstanbul, 1992.
- ANSAY, Turgut, Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 1982.
- ASNA, Alaattin, Bankacılar İçin Halkla İlişkiler, Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 1990.
- AYİTER, Nuşin, Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1973.
- AZGUR, Fuat, Anayasa Mahkemesinin Kararlarına Göre Anayasa Nizamı, Başnur Matbaası Yayını, Ankara, 1969.
- AZİZ, Aysel, Radyo ve Köy Yayınları, TRT yayını, Ankara, 1968.
- AZİZ, Aysel, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü.S.B.F. yayını, Ankara, 1981.
- AZİZ, Aysel, RTÜK konulu Açıkoturumda Yaptığı Konuşma, TGRT Televizyonu, 12 Nisan 1995.
- AZİZ, Aysel, Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri Ve Önemi, TODAİE Yayını, Ankara, 1975.
- BAKİLER, Yavuz Bülent, TRT'de "beş para etmez" Kültür Anlayışı, Türkiye Gazetesi, 30 Temmuz 1994.

- BELGESAY, Mustafa Reşit, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Şerhi, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul, 1956.
- ÇÖLAŞAN, Emin, Radyo ve TV Yasası Çıkarken, Hürriyet Gazetesi, 14 Nisan 1994.
- ÇÖLAŞAN, Emin, Yerel Seçimler üzerine, Hürriyet Gazetesi, 30 Mart 1995.
- DAL, Kemal, Türk Esas Teşkilat Hukuku, Bilim Yayınları, Ankara, 1986.
- DANIŞMAN, Ahmet, Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1982.
- DANIŞMAN, Ahmet, Basın Toluyla Düşünce Açıklamasının Tarihçesi, Türk Basınının sorunları Sempozyumu, Hürriyet Vakfı 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, İstanbul, 1983.
- DANIŞMAN, Ahmet, Cevap ve Düzeltme Hakkı, S.Ü.H.F. Dergisi, Prof. Dr. Coşkun ÜÇÖK'a Armağan, Cilt:2. Ocak - Haziran 1989. Sayı:2.
- DANIŞMAN, Ahmet, Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması, S.Ü.H.F. Yayını, Konya, 1991.
- DÖMEZER, Sulhi, Sosyoloji. Ankara, 1982.
- DÖNMEZER, Sulhi, Basın Hürriyetini Düzenleyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyyeti (Basılmamış Konferans Tutanakları), İstanbul, 1946.
- DÖNMEZER, Sulhi, Basın ve Hukuku (4. Baskı), İstanbul, 1976.
- DÖNMEZER, Sulhi, Mukayeseli Hukuku Esasları Muvacehesinde Yeni Basın Kanununa Nazaran Cevap ve Düzeltme Hakkı, İ.Ü.H.F.M., Cilt:19, Yıl:1953.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Haberleşme Hukuku. A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1970.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Radyo ve Televizyonda Düzeltme ve Cevap Hakkı, S.B.F. Dergisi, Sayı:4, yıl:1965.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref - KİLİ, Suna, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TODAİE ve İnsan Hakları Araştırma ve Denetleme Merkezi Yayını, Ankara, 1981.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Yönetim Hukuku, S Yayınları, Ankara, 1991.
- GÜNEŞ, Turan, Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1968.

- GİRİTLİ, İsmet, Günümüzde Haberleşme. Der yayınları, İstanbul, 1988.
- İÇEL, Kayıhan, Haberleşme Hukuku, Beta yayınları, İstanbul, 1990.
- KAPANI, Munci, Kamu Hürriyetleri, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1970.
- KARAL, Gülgün, ABD Federal İletişim Komisyonu FCC'nin Teşkilatı
(Yayınlanmamış Araştırma), RTYK Araştırma Dairesi, Aralık 1991.
- KARAL, Gülgün, Federak Almanya'nın Karma Televizyon Sisteminde Düzenleme
ve Denetim Mekanizması (Yayınlanmamış Araştırma), RTYK Araştırma
Dairesi, Ağustos 1990.
- KESİCİ, İlhan, Yatırım Politikaları ve Renkli TV, TV'de Renkli Yayın Semineri, 11-12
Mart 1982, A. Ü.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara, 1982.
- KILIÇOĞLU, Ahmet, Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarda
Hukuksal Sorumluluk, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1982.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Türkiye'de Radyo Yayınlarının Başlamasına Dair Bir Not,
A.Ü.B.Y.Y.O. yıllığı, 1977-1978, Ankara, 1979.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, A.Ü.S.B.F. yayını,
Ankara, 1980
- ÖKSÜZ, Süheyla, Fransa'da Devlet Tekelinin Kaldırması ve İletişim Alanının
Yeniden Düzenlenmesi. (Yayınlanmamış Araştırma), RTYK Araştırma Dairesi,
Nisan 1990.
- ÖNGEN, Mahmut İ, Basın Ahlak Kuralları ve Yasaları. İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul,
1988.
- ÖNGÖREN, Mahmut T., Siyah-Beyazın Tarihi ve Renkliye Geçiş İle İlgili Çeşitli
Tahminler, TV'de Renkli Yayın Semineri, 11-12 Mart 1982, A.Ü.İ.T.İ.A.
Yayını, Ankara, 1982.
- ÖNGÖREN, Mahmut T., Türkiye'de TV İle İlgili Çeşitli Tarihler, A.Ü.İ.T.İ.A.
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu İletişim Dergisi, 1982/4.
- OSKAY, Ünsal, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, A.Ü.S.B.F. yayını
Ankara, 1971.
- OSKAY, Ünsal, Kitle İletişik Araçlarının, Karşılıklı Etkileri, A.Ü.S.B.F. Yayını,
Ankara, 1993.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin yayınları, Ankara, 1990.

- ÖZEK, Çetin, Türk Basın Hukuku, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul, 1978.
- ÖZKAN, Abdullah, Basın Terörislerine İzin Vermeyelim, Milli Gazete, 8 Ağustos 1994.
- POROY, TEKİNALP, ÇAMOĞLU, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul, 1977.
- POZİSWODE, S. Raymond, HAPPE, Bernard, Televizyonun Tarihi, (Çev. Mehmet KESKİN), Kurgu Eskişehir Televizyon İle Öğretim ve Eğitim Fakültesi Dergisi, Ekim 1976. sayı:2.
- PROMOUND, Michel, "Frenclook at German Cable" EBU Review, July 1989.
- REİSOĞLU, Sefa, Borçlar Hukuku (Genel Hükümler), Beta Yayınları, İstanbul, 1988.
- ROSEN, Philip T., International Handbook of Broadcasting Systems, Greenwood Press, London, 1988.
- SAHİR, Erman, Hakaret ve Sövme Cürümleri, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul, 1950.
- ŞAKAR, Müjdat, 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- ŞENER, Erman, Televizyon - Video, İstanbul, 1994.
- ŞENYAPILI, Önder, TV'nin Türk Toplumuna Etkileri, Karacan Armağanı, İstanbul 1977.
- TAŞER, Cengiz, Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği, TRT yayını, Ankara, 1968.
- TOKGÖZ, Oya, Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişim; Elektronik Gazetecilik, Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, 17-19 Aralık 1982, Hürriyet Vakfı 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları, İstanbul, 1982.
- TOKGÖZ, Oya, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo ve TV Sistemleri, Ankara, 1972.
- TOPUZ, Hıfzı, Radyo ve Televizyonda Tekelcilik, TRT Yayıncılık Dergisi, Sayı:44, Yıl: 1978.
- TİKVEŞ, Özkan, Haberleşme Hürriyetinin Genel Prensipleri, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul, 1968.
- VURAL, Sacide, Radyo ve Televizyon Kurumlarında Yönetim ve Türkiye'deki Uygulama, A.Ö.F. yayını, Eskişehir, 1986.

WILLIAMS, E. Roger, Genel İletişim Kavramı ve Modeller, (Çev.Akın ERGÜDEN),
Kurgu Eskişehir Televizyon İle Öğretim ve Eğitim Fakültesi Dergisi, Ekim
1976, sayı:2.

YALÇITAŞ, Nevzat, RTYK Konulu Açıkoturumda Yaptığı Konuşma, TGRT
Televizyonu, 12 Nisan 1995.

..... Bu Kadar Erotizm Yeter, Milliyet Gazetesi, 7 Ağustos 1994.

..... Televizyon Nereye?, Özgıda - İş Dergisi, Yıl:1, Sayı:10, Haziran 1994.

.....Goodmorning Ankara, Öz Gıda-İş Dergisi, Aralık 1993, sayı:6.

.....Medya Kan Gölü Gibi, Zaman Gazetesi, 18 Temmuz 199477.

2-MİLLETLERARASI ANTLAŞMA, KANUN VE YÖNETMELİKLER

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi

Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi

Tükiye Cumhuriyeti Anayasaları

1876 Teşkilat-ı Esasisi

Japon Yayın Kanunu (Çev Meliha ERGÜN), RTYK Araştırma Dairesi
(Yayınlanmamış Araştırma), Kasım 1991

İngiltere Yayın Kanunu Gerekeşesi (Çev. Leyla AKBABA), RTYK Araştırma Dairesi,
(Yayınlanmamış Araştırma), Mart 1990

1931 Tarihli Matbuat Kanunu

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun

2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu

5680 Sayılı Basın Kanunu

2813 Sayılı Telsiz Kanunu

765 Sayılı Türk Ceza Kanunu

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Teşkilatının Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında
Yönetmelik

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu İhale Yönetmeliği

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

Radyo ve Televizyon Kuruluşları Reklam Yayın İlke ve Usulleri İle Reklam Gelirleri
Üst Kurul Paylarının Ödenmesi Hakkında Yönetmelik

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının, Kuruluşlarında Uyması Gerekli Asgari Mali
Şartlarla Yayın Alanı, Saat ve Süreleri Hakkında Yönetmelik

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Eğitim, Kültür, Türk Halk Müziği ve Türk
Sanat Müziği Programlarında Yer Vermeleri Gerekli Yayın Türleri ve
Oranlarına Ait Esaslar Hakkında Yönetmelik

Radyo ve Televizyon Yayınları, Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

Radyo ve Televizyon Yayın İzni ve Lisans Yönetmeliği

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kapalı Devre Televizyon Yayınları Yönetmeliği

